

M. ŞEHMUS GÜZEL

SÖZLEŞİLERİM, OLDUĞU GİBİ

OSMAN ÇUTSAY
UĞUR HÜKÜM
BAYRAM BALCI
AŞKIN SÜZÜK
KORHAN EGE
NURİ BEYAZ
ZAHİDE MAVİ

ekitap.ayorum.com

M. ŞEHMUS GÜZEL
SÖZLEŞİLERİM, OLDUĞU GİBİ

OSMAN ÇUTSAY

UĞUR HÜKÜM

BAYRAM BALCI

AŞKIN SÜZÜK

KORHAN EGE

NURİ BEYAZ

ZAHİDE MAVİ

ekitap biçiminde ilk sunumu: Kasım 2021

Yapıt: M. Şehmus GÜZEL

Teknik yönetmen ve kapak: Ferruh DİNÇKAL

Dizgi : MŞG

İSBN : Belki gelecek. Belki gelmeyecek. Zamana, duruma, gelişmelere bağlı.

Bu yapıtın yayın hakları yazarına aittir.

Kitaptan edinmek için iletişim : Gerekirse. Şimdilik ekitap.ayorum.com deyin, tıklayın, hediyemizdir.

Uğur Hüküm'ün eşsiz pırıl pırıl anısına

İÇİNDEKİLER

SUNU	7
UĞUR HÜKÜM : M. ŞEHMUS GÜZEL'LE FAHRİ PETEK ÜZERİNE ..	10
AÇIK GAZETE'DE ABİDİN SÖYLEŞİ	26
UĞUR HÜKÜM : M. ŞEHMUS GÜZEL İLE ABİDİN DİNO ÜZERİNE. ABİDİN'İN İNSANİ BOYUTU SİYASİ ANGAJMANINDAN GELİYOR .	31
ABİDİN DİNO'YLA KARŞILAŞMA	33
KÜLTÜR ADAMI	37
TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ	41
YİRMİ YILLIK ÇALIŞMA	47
DÜNYA KÜLTÜRÜNE KATKI.....	50
NURİ BEYAZ : SÖYLEŞİLER : VİR-GÜL-ÜNE DOKUNMADAN ÜZERİNE YAZARIYLA SOHBET	53
NEDEN BU KADAR SÖYLEŞİ.....	58
BİR SERÜVEN OLARAK HAYAT	63
BİR YÖNTEM OLARAK SÖYLEŞİ	72

SOHBET : M. ŞEHMUS GÜZEL İLE SILADAN GURBETE GURBETTEN SILAYA, DÜNDEN VE BUGÜNDEN	75
BAYRAM BALCI SORDU M. ŞEHMUS GÜZEL YANITLADI: SAKİN SAKİN	82
OSMAN ÇUTSAY, AŞKIN SÜZÜK, KORHAN EGE : M. ŞEHMUS GÜZEL İLE SÖYLEŞİ : TÜRKİYE'DE İŞÇİ HAREKETİ TARİHİ : DÜNDEN BUGÜNE.....	107

SUNU

İlk söyleşimi pardon ilk sözleşimi ne zaman, nerede, kiminle, hangi konuda, niçin ve neden yaptığımı hatırlamıyorum. Sonra, neden sonra, 1980'lerin başında ve özellikle ikinci yarısında, Paris'ten ülkedeki iyi dergi ve namuslu gazetelere yardım bağlamında birçok önemli kişiyle söyleşi yaptım. Bir gün, zamanı gelince, söyleşi yaptıklarımın listesini çıkarmalıyım. Ama bugün değil, henüz zamanı gelmedi çünkü.

Yaptığım söyleşileri değişik kitaplarımda sunduğum oldu. Kimini söyleşiler kitabımda biraraya getirdim: Söyleşiler: Vir-Gül-Üne Dokunmadan başlıklı kitabım bunlardan biridir. Abidin Dino ile yaptığım söyleşileri ise Abidin'e ilişkin makalelerimle birlikte ayrı bir kitapta yayınladım: Abidin Dino: Söyleşiler. Yazılar: Hayat Ve Sanat.

Her kitabımın yayınlanmasından sonra, Fransa'daki hemen hemen her önemli siyasi ve toplumsal olaydan sonra benimle söyleşi yapmak isteyenler de oldu. Geri çevirdiğimi hatırlamıyorum. Palavracı gazeteciler hariç her isteyenle söyleşi yaptım. Ama önceliği yine de "Bizim Mahalle"nin acar, akıllı, yetenekli gazetecilerine verdim.

İşte onlardan birkaçıyla ama dikkatinizi rica ediyorum helal süt emmiş birkaçıyla yaptığım söyleşilerden bir seçmece yapıp bu ekitabımda sunmak istedim. Çok hacimli olmasın diye, sıkı bir elekten geçirmeden sonra kanımca gündeme, günümüze uyacakları aldım. Hepsini baştan sona yeniden ve yeniden okudum. Kimi minik düzelttiler ve gereken birkaç noktada da küçük ekler yaptım.

Hepsi sizindir artık. Ben aradan çekiliyorum. Sözleşilerim sizlere emanet.

Tek tek söyleşilerime bakınca yine de konularımızın aynı, söyleşi yaptıklarımın aynı dostlar olduğunu görüyorum. Hepsine yeniden tek tek binbir teşekkür ediyorum. Yine de acaba yineliyor muyum sorusu aklıma takılıyor. Belki. Kaçınılmaz olarak. Yinelemek özünde kötü bişey değildir aslına bakarsanız. Ama dahası var.

Dahası var evet: Bakış farklı örneğin. Soru soranlar konularına hakim. Laf olsun diye değil ilerleme olsun diye konuşuyorlar. Konuşturuyorlar. Ben bile şaşırıyorum: Kimi söyleşimiz konuşturanlar, soru soranlar sayesinde gerçekten harika. Soru soranlarımın kalitesi yüksek olunca yanıtlar da kendilerine çeki düzen vermek zorunda kalıyor.

Uzun sözün kısası bilinen veya az bilinen meseleleri bir de bu bakış açısından irdeleyelim dedim. Bu ekitap bir Kasım gününde kendi kendine çıktı ortaya.

Fotoğrafları çoğu kez özel koleksiyonumdan seçerek metine serpiştirdim. Yeşersinler diye.

Yazılan, yayınlanan söyleşiler unutulmasınlar diye ekitap biçiminde sunmak iyi bir yol. İstenirse ekitap-lar ayrı ayrı taşınabilir ve okunabilir. İstenirse her yere bütün kütüphanemiz usb-emizde, usb-emiz cebimizde gidebiliriz.

Ekitaplarımızla artık yalnızlık da mazi olmak üzere. Duyduk duymadık demeyin.

Eleştiri, gözlem ve saptamalarınızı ise bize mutlaka havale edin.

Kalın sağlıcakla. Anılarınızı yazmayı da ne olur ihmal etmeyin. Anılarımız kalıcı en güzel, en şık, en bitirici miras olmaya aday. Benden yazması. Sonrası, neden sonrası, size kalıyor.

M. ŞEHMUS GÜZEL, PARİS, 5 KASIM 2021.

OLUŞUM/GENESE

Kritikler, edebiyat ve yorum dergisi * Ravne de zndfura, de littératuru et de débat

N° 125

5,50 €
ISSN 1120-2752

FAHRETTİN PETEK

GAYE PETEK

AHMET CIVAS * M. SEHİMUS GÜZEL * ÖZGÜR KILINÇ

GÜN BENDERLİ * NECMİ SÖNMEZ * UĞUR HÜKÜM

CATHERINE GODON * DEFNE GÜRSOY

TUNA BAŞ

FAHRİ PETEK OLUŞUM/GENESE dergisi kapağında.

UĞUR HÜKÜM : M. ŞEHMUS GÜZEL'LE FAHİRİ PETEK ÜZERİNE

24 Aralık 2010'da Paris'te yitirdiğimiz Fahrettin Petek siyasi düşünceleri nedeniyle yurtdışında yaşamak zorunda kalan çok değerli bir bilim insanıydı. 1 Mart 1922'de İstanbul'da doğan Fahri ağabeyimiz yalnızca Fransa'daki duayenimiz değil, aynı zamanda ortalamanın çok üstünde insani erdemlere sahip bir kişilikti.

Fahri Petek : Bir Hayat, Üç Can isimli 357 sayfalık bir kitap yayınlayan (TÜSTAV, "Sarı Defter" dizisi, İstanbul, 2009) M. Şehmus Güzel ile Petek'i konuştuk. Buyurun söyleşimize :

Uğur Hüküm - Bu benzersiz insanı nasıl tanıdınız, dostluğunuz nasıl başladı?

M. Şehmus Güzel - Fahri Abi'yi Abidin ve Güzin Dino'ları ziyarete gittiğim bir akşam üzeri tanıdım. Ajandama not etmişim, 1984'te tanıştık. O gün benden önce Abidin'leri ziyarete gelen Fahri Abi tam çıkmak üzereyken ben vardım. Abidin'ler açısından bu aslında alışılmamış bir şeydi, çünkü Güzin ve Abidin ilişkilerini kompartimanlara ayırır ve ev-atölyelerine gelenlerin birbirleriyle karşılaşmasını istemezlerdi. Ama o gün anlaşılan Fahri Abi biraz geç kalkınca karşılaştık ve tanıştık. Ama ancak beş dakika kadar ve ayakta konuşabildik. Adresini ve telefon numarasını verdi ve "Bize de bekleriz" dedi.

Ama sağda solda daha çok solda karşılaşmalarımıza rağmen o günlerde şöyle oturup birkaç saatlik bir sohbet bağlayamadık.

Bu zevke aradan yıllar geçtikten sonra Haziran 2004'te ancak varabildik. Abidin Dino vesile oldu yine. Abidin üzerine yaşam törpüsü üç ciltlik çalışmamı hazırlarken Abidin'i tanıyan yakın

dostlarından birçoğu ile söyleşiler yaptım. Bunlardan biri de Fahri Petek'ti. Fahri Abi ile bu söyleşiler sırasında sıkı ve hakiki dost olduk. Söyleşilerimiz ilerledikçe Fahri Petek'in yaşadıklarının da mutlaka anlatılması gerektiğini farkettim. Elbette herkesin hayatı roman ama Fahri Abi'ninki daha başka bir romandı ve bunun yazılması gerekiyordu. Bu işe böyle başladık. Yıllar sürdü söyleşilerimiz.

FAHRİ PETEK, YAŞAR KEMAL, GÜNEŞ KARABUDA İLE. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu.
Fotoğraf : Tansu Sarıtaılı.)

UH - Fahri Petek hakkında kitap yazma fikri nasıl ve nereden doğdu? Hangi nedenle söyleşi-anlatı yaklaşımını tercih ettiniz?

MŞG - Petek hakkında kitap yazmak fikri biraz önce değindiğim gibi Abidin üzerine çalışmam sırasında doğdu ve gittikçe genişledi. Söyleşilerde anlattıklarını teybe alıyor, sonra teypten kağıda çekiyordum ve bir sonraki görüşmemizde yeni sorularına yanıt

verirken, daha önce anlattıklarından derinleştirmesini, ayrıntılar vermesini arzuladığım meseleler üzerine yeniden ve yeniden konuşuyorduk. Bu defalarca yineleniyordu. Kitabın hazırlığının son aşamasına kadar da düzeltme, ekleme, derinleştirme çalışmamız sürdü.

Böyle bir çaba gerekliydi. Çünkü akan zaman duran zaman içinde hafızamızın toparlanması için aynı konuları değişik açılardan yeniden ve yeniden ve asla usanmadan konuşmak gerekiyor(du). Bu sayede çocukluğunun ilk anlarına kadar indik ve zaman içinde çocukluğunun kendisinin bile unuttuğu kimi an(ı)larını anımsadı. “Pamuk” isimli köpeği, serçelerle “kanlı” ilişkisi, futbol merakı, değişik okullardaki arkadaşları, çocukluk serüvenleri, evleri, akrabaları, çocukluk ve mahalle arkadaşları ve daha bir dizi konu...

Burada elbette dönemin önemli tarihi olaylarının peşinde iz sürmenin yararını da gördüm. Örneğin İspanya Cumhuriyeti’nde Franko belasının hükümet darbesi ve sonrasında Cumhuriyet’i yıkmak için başlattığı barbarlık ve bunun Bergama’da iki çocuk üzerindeki etkisi elbette ilk aşamada akla gelmez ama karşımızda Fahri Petek gibi daha çocukken Avrupa ve Fransa ile ilişkisini ihmal etmemiş son derece zeki bir çocuk olunca işin rengi de değişir. Ve elbette bu çocuk mahalle arkadaşı ve can kardeşi Mahe ile ilk vapura atlayıp İspanya’ya kadar gitmek ve Franko katilini burnundan tutup yere çalmak ister. Gidebildi mi ? Gidemedi mi ? Kitapta anlatıyorum.

Kitapta birinci kaynağım elbette kahramanım oldu. Onun anlattıklarına öncelikle yer verdim. Ama onu konuşturabilmek için epey zorlandım da. O nedenle aynı konuya birkaç gün sonra yeniden ve yeniden dönüyor ve yeni sorularıyla meseleyi daha derinlemesine öğrenmeye çabalıyordum. Kitapta okuduğunuz veya okuyacağınız hiç bir anı bir defada anlatılmış değil. Onlar

Petek'e defalarca anlattırdığım ve teypten kağıda döktükten sonra yeni eklerle tekrar yazdığım, düzelttiğim ve yeniden yazdığım anlardır.

Fahri Abi ile aramızda sınırsız bir dostluk ve karşılıklı güven olduğu için benimle ve benim aracılığım ile okuyucularla paylaşmayacağı hiç bir şey olmayacağına inandı ve böylece HERŞEYİ en özgür ve en rahat biçimde anlattı.

Kitabın ilki biçimini bitirdikten sonra metni kendisine verdim. Bir örneğini de sevgili kızı ve can dostumuz Gaye Petek'e teslim ettim. Fahri Abi ve eşi Neriman Hanım ve Gaye kitabın bu ilk biçimini okuduktan sonra, dördümüz 15 Şubat 2009'da Petek'lerde bir araya geldik. Metinde yapılması gerekli ufak tefek değişiklikleri yaptık, kimi noktaları tartıştığımız da oldu ve sonuçta kitap Fahri Abi'nin istediği haliyle yayınlandı. Bu açıdan son derece memnunum. İşin en ilginç tarafı imece yöntemiyle yaptığımız bu son okuma faslında bile isimlerde ve kimi anılarda düzeltmeler yapmanın gerekmesiydi. Kimi ismi yanlış anımsamıştı Fahri Abi, kimini ben yanlış yazmıştım ve benzeri ufak tefek ama değiştirilmesi gerekli kadı kızındaki kusurlardan...

Kitabın yazımı için sadece Fahri Abi'ye yaptığım söyleşilerle yetinemedim. Onu öteden beri tanıyan birçok dostuyla da söyleşiler yaptım. Böylece anlattıklarını zenginleştirmek olanağı buldum. Kimlerle hangi tarihlerde konuştuğumu kitabın kaynakçasında belirtiyorum.

Öte yandan Fahri Petek'in ve dostlarının anlattıklarına ilişkin yayınları tek tek yeniden ve yeniden okudum. Tarihi bilgilerimi tazeledim.

Dönemin dergi ve gazetelerinde bulabildiklerimi taradım. Kimi dergi ve gazeteyi Neriman Hanım evde değişik kutularda,

bavullarda, raflarda buldu ve ödünç verdi. Fahri Abi birçok kitabını ödünç verdi.

Amaçım anlatılanların tarihi, toplumsal ve siyasi çerçevesine oturtulmasıydı. Bir örnek olarak Tan gazetesine yapılan saldırıyı anmak isterim. Hepimizin bildiği bu cehalet ve barbarlık gösterisini Fahri Abi İstanbul'da Eczacılık Mektebi öğrencisi olarak yaşadı, gördüklerini ve bildiklerini ona anlattırdım ama bu konudaki bütün kitapları da okudum. Böylece bu meseleyi ve diğerlerini derinleştirmek olanağını elde ettim. (Daha sonra bu konuda bir ekitap da yazdım : 4 Aralık 1945, İstanbul başlıklı ekitabımı ekitap.ayorum.com sitesinde sunuyoruz, ücretsiz "indirilebilir", okunabilir. 1 Kasım 2021'deki ekimdir.)

Bu kitapların ve diğer kaynakların ayrıntılı dökümünü kitabın kaynakçasında sunuyorum.

Türkiye'de sol ve işçi hareketi tarihi konularında daha önce gerçekleştirdiğim çalışmaların ve araştırmaların da bu konuda yararını gördüm : 1940'lardaki siyasi ve toplumsal oluşumlar, 1946'da iki sosyalist partinin kurulması, sendikacılık hareketinin o zamana dek görülmemiş bir boyut kazanması, bu gelişmelerden ürken Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının Aralık 1946'da iki sosyalist partiyi ve sendikalarını kapatması, gazete ve dergilerini yasaklaması, yüzlerce kişiyi tutuklatması, Şubat 1947'de ilk Sendikalar Kanununu çıkarıp sendikaları güdüm ve denetim altına alması, sol üzerinde akıl almaz bir baskı kurması daha önce yaptığım bilimsel araştırmalar ve yayınladığım kitaplar sayesinde iyi bildiğim konular olduğu için Petek'in bizzat yaşadığı ve sansürsüz anlattıklarını daha iyi anlamak ve siyasi çevresine yerleştirmek olanağı bulabildim.

Fahri Petek 1940'ların hemen başında Türkiye Komünist Partisi (TKP) ve 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)

üyesi olarak bu olayların içindeydi ve bunları bilmediğimiz ve o ana kadar kimsenin incelemeyeceği ölçülerde anlattı. Sorduğum sorularla meseleyi daha da derinleştirmek olanağı bulduk.

Böylece Petek Türkiye sosyalist hareketi ve onun işçi hareketiyle bütünleşmesinin en önemli dönemlerinden birine o yılların önemli aktörlerinden biri sıfatıyla ışık tuttu. Bu Fahri Petek'in toplumsal tarihimize çok önemli bir katkısıdır. Bu açıdan da hayatı anlatılmalı ve yayınlanmalıydı. Kitabın en orijinal bölümlerinden biri de bu yılların ve bu olayların anlatıldığı sayfalardır.

UH - Kitabın bu açıdan TÜSTAV gibi bir kurum tarafından yayınlanması son derece ilginç. TÜSTAV'ı nasıl seçtiniz?

UĞUR HÜKÜM, M. ŞEHMUS GÜZEL, FAHRİ PETEK, kitabın tanıtımında, birlikte. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu. Fotoğraf : Tansu Sarıtaılı.)

MŞG - Bu son derece doğal bir biçimde oldu. TÜSTAV ve yöneticileriyle öteden beri tanışıyorum ve onlarla birlikte çalışmaktan son derece mutluyum. Özverili, sevimli, cömert,

alçakgönüllü insanlarla çalışmak, birlikte üretmek kendi içinde coşku ve arzu taşıyor, varolan coşku ve arzuyu birkaç derece çoğaltıyor. Türkiye’de komünist hareket, ilerici hareket, işçi hareketi ve sosyalizmin tarihi konularında ciddi yayınlar yapmasıyla tanınan TÜSTAV’da gerçekten son derece yetenekli ve sempatik insanlar çalışıyor. Çoğu, belki de tümü, bu işe imece yöntemiyle katılıyor. Yayınladıkları kitaplarımdan telif ücreti almıyorum. Kitaplarımdan belli bir miktarını bana gönderiyorlar. Bu da bana yetiyor. Önemli olan bu alandaki kitapların yayınlanması, bilinmesi, meraklılarına ulaştırılmasıdır. Bu açıdan onlarla yüzde yüz anlaşıyorum. Yayınladıkları kitapları abonelerine gönderiyorlar. Kimi yayınevinde de okuyucuların ilgisine sunuyorlar. Benim hoşuma giden bir çalışma yöntemi. Kafa dengiyiz diyebileceğim insanlar.

Nitekim Fahri Petek üzerine çalıştığımı öğrendiklerinde kitabımı yayınlama önerimi kabul ettiler. Fahri Abi’ye de haber verdim o da peki dedi. Yani yazar, kahramanı ve yayınevi, hepimiz aynı dalga üzerinden yayın yapıyorduk, dolayısıyla birlikte üretmemiz, birlikte paylaşmamız doğaldı. Kitabın yayına hazırlığı aşamasında tartıştığımız konular olmadı değil, ama bunlar ikincil konulara ilişkili ve son derece doğaldı. Örneğin dipnot konulması konusunda epey tartıştık. Bu tür anı kitaplarında dipnot konulmasına taraftar değilim. Kaynakları metinde ve parantez içinde sunmanın daha yerinde olacağını sanıyorum. Öyle de yaptık. Yayına hazırlık ta epey zaman aldı. Fotoğraflar başta birçok görsel malzemenin ilgili sayfalara yerleştirilmesi de kolay iş değildi. Ama TÜSTAV’ın yetenekli beyinleri bu işi de en iyi biçimde çözdüler. Hepsine teşekkür borçluyum.

UH - Kitabı nasıl bir süreçte hazırladınız?

FAHRİ PETEK İLE. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu. Fotoğraf : Tansu Sarıtaılı.)

MŞG - Kitabın hazırlanması beş-altı yılımı aldı. Notlarım arasında “Hikaye-i Kitap” yazılı kocaman bir zarf var. Şimdi onu açıp kitabın hazırlığını, geçtiğimiz süreci anlatmaya kalksam bu söyleşi bitmez. En iyisi birkaç yılımı aldı ama bu birkaç yıl içindeki en güzel anlarımdan bazılarını da Fahri, Neriman ve Gaye Petek’le paylaştım demek.

Evet çok eğlenceli, çok sık güldüğümüz, saatler süren ama zamanın nasıl geçtiğinin farkına varamadığımız söyleşiler yaptık ve yaşadık. Genel olarak hafta sonlarında, öğlen yemeğinden önce başlayan, yemekte ve bütün öğleden sonra, kimi kez gece de süren nehir söyleşilerdi bunlar. Neriman Hanım’ın tadına doyumaz harika ekşili bamyalarını, değişik ve ağzınıza layık dolmalarını, tas kebablarını, pilavlarını burada anlatmayayım. Bayılırsınız. Ama kitabın girişinde bu konuya yer vermemezlik edemedim, o nedenle orada anlattım. Neriman Hanım çünkü o uzun söyleşi günlerimizde ve gecelerimizde yemekleri, kahveleri, çayları ve arada bir bulup getirdiği belgelerle Fahri Abi’yi de beni de uyanık tuttu. Neriman Hanım’a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Gaye de elinden gelen yardımı yaptı. Ona da teşekkür borçluyum. Paris'te en iyi kuru fasulyeyi Gaye'nin yaptığını da geçerken yazmış olayım.

Hazırlık süreci bu muhteşem üçlü ile ve onların sayesinde pek şirin, mizahı epey yüksek ve kimi zaman duygusal açıdan hakikaten yoğun bir serüven biçimini aldı. Çok hoş anlardı. Arada bir pencereden dalgın dalgın girip bir merhaba çakan güneşi de unutmuyayım. Duvarlar ise "Abidinlerle" donatılıydı Petek'lerde.

UH - Şimdi tam sırası gelmişken sormak istiyorum : Niçin "Bir Hayat, Üç Can" ? Fahri Petek'in 61 yıllık göçmen hayatında eşi Neriman hanım ve kızı Gaye'nin yerleri nedir?

MŞG - Bu üçlüyü birbirinden ayırmak mümkün değil. Birbiriyle bu kadar bütünleşmiş bir aile bulmak ta çok zor olmalı. Bunda elbette 1940'ların başından itibaren çekilen bütün ızdırapları, baskıları, zulmü ortaklaşa göğüslemenin rolü belirleyicidir.

Fahri Petek'in siyasi tavır alışları nedeniyle değişik türden, devletten ve sivil takımlardan, gördüğü baskıların tarihi 1940'ların başına iniyor : İstanbul'da Eczacılık Mektebi'nde solcu olduğu nedeniyle öğrenci kıyafetindeki birkaç "ayı" tarafından okulda dövülmek isteniyor örneğin. Ama İhsan isimli mangal yürekli bir arkadaşının yardımıyla ve kendisinin sıkı durması sonucu bunu savuşturuyor. Bu koşullarda kendisine arka çıkan arkadaşıyla dostluğu çelikleşiyor. Harbi, sıkı ve ayrılmaz arkadaşlıklar ancak bu tür koşullarda kurulur.

Petek ailesinin gördüğü baskıların tümünü, örneğin Bergama'da Orduevi'nin karşısındaki eczanesinden ilaç alınmasının bizzat tutucu subaylarca yasaklanmasını, küfürleri vesaireyi burada anlatmacağım, kitapta yer veriyorum. Ancak Paris günlerinin başında Fahri Petek'in kimi zaman bir gününü sadece bir sandviçle

geçirdiğini, kimi gün onu bile bulamadığını anmalıyım. Kaldığı yerler öyle bir yıldızlı oteller bile değildi. Eşine ve bebek yaşındaki kızına kavuştuktan sonra da yaşam koşulları uzun zaman çok zordu. Bu koşullarda ve o günkü Paris'te birbirine destek olan üç varlık, üç can birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur. Öylesine bir bütün ki her zulme karşı, her türlü baskıya karşı durmasını bilen.

Çoğu zaman meseleye mizahi açıdan bakmayı da ihmal etmeyen. Petek'lerin en önemli savunma aracı mizahdı desem abartmış olmam sanıyorum. Fahri Abi'nin ne kadar can, ne kadar güleç ve cömert olduğunu bir daha anımsatmak isterim.

Neriman Hanım bütün yaşamını bu adama adadı desem yine abartmış olmam. Bütün hayatını sevdiği adama sunan bu tür kadınları bugün bulmak artık mümkün değil. Enazından bizim yaşadığımız "dünyalarda". Ailesinin zor zamanlarında terzilik yapan Neriman Hanım bebek yaşında Türkiye'ye tatil için dönen ama orada polis tarafından rehin tutulan Gaye'nin Paris'e, ana ve babasına dönebilmesi için de canını dişine taktı. Bu kadın kardeşim herşeyini eşine ve kızına adadı.

O nedenle kızı da anasını ve babasını asla unutmadı, unutmaz da.

Bu açıdan bu kitabın adı "Bir Hayat, Üç Can" olmalıydı. Bu başlığı bulmak kolay olmadı ama bulunca tamam dedim. Petek'ler de peki deyince kitabın kapağına böyle yazıldı. İyi de oldu. Üç canın paylaştığı bir hayat için.

UH - Fahri Petek'in bir biyokimya profesörü olarak yaptığı akademik kariyerinin yanı sıra siyasi angajmanını sürdürmesini, ancak ilk 2-3 yılından sonra, hiç bir örgüte üye olmadan tamamen bağımsız olarak mücadeleye katkıda bulunmasını nasıl açıklıyorsunuz?

MŞG - Bu mesele çok derin bir mesele. Türkiye’de ve başka coğrafyalarda aydınların siyasi partilerle ilişkileri hiç bir zaman kolay olmamıştır. Fahri Petek’in siyasi angajmanını bu açıdan değerlendirmemiz gerekiyor. Fahri Petek tam ve gerçek anlamıyla demokrattı. Partili oldu ama partizan ve sekter olmadı. Bu iki özellik bizde ve başka ülkelerde, hangi partide olursa olsun, yeterince takdir edilmeyen özelliklerdir. Hatta aydınların dışlanmaları için bahanelere yol açan özelliklerdir.

Hem aydın yani özgür, demokrat, bağımsız ve adil olmak, eleştirici niteliğinizi korumak, hem de partili olmak öyle kolay iş te değildir. Partili olan aydınların bir süre sonra bu işten yaka silkmeleri de bununla ilgilidir. Petek te benzer bir süreçten geçti.

Hele Fahri Petek’in o tarihlerde sıkı sıkıya emirlere uyulmasını, tam ve kesin itaat isteyen türden partilere üye olması işi daha da zorlaştırdı. O yıllarda farklı en basit bir öneri bile «titistlikle” (Tito taraftarı olmakla) suçlanırken Petek özgür, demokrat ve ilerici bir militan olarak en iyisini önerdi, ama karşısında hep kariyerini partinin emirlerine uymakta, “lidere” itaatte arayan insanları buldu. Fahri Abi’in deyişiyle bu tür “heriflerle”, “görünmezler” ismini layık gördükleriyle baş etmesi mümkün değildi.

Burada özellikle Paris günlerinde gerek TKP içinde, gerekse İleri Jön Türkler Birliği’nde (İJTb) bir de kuşak çatışmasının yaşandığını vurgulamak lazım. Petek 1949, 1950 ve hemen sonrasında Paris’e gelen veya gönderilen TKP militanlarına göre bir parça yaşlıydı ve kendisine saygı gösterilmesini de haklı olarak bekliyordu. Sevim Belli’nin (Boşuna mı Çiğnedik, Cadde Yayınları, İstanbul, 2006), Gün Benderli’nin anılarını (Su Başında Durmuşuz, Belge Yayınları, İstanbul, 2003) okuduğumuzda bu noktalar pek açık bir biçimde ortaya çıkıyor.

Petek'e gereken saygıda kusur edildi, Fransız Komünist Partisi ile ilişkilerde Petek es geçildi.

Hatta Paris'e gönderilen militanların kimine "Fahri Petek'ten uzak durun" türünden şeyler bile söylendi.

Bugün artık en ayrıntısına kadar bildiğimiz ve bizi altüst eden sol takımların baş belası dedikoduculuk aldı başını gitti.

Paris'teki on kadar TKP'li arasında birkaç hizip baş gösterdi. Pes !

Bir aydın, yetenekli ve efendi bir bilge olarak Petek'ten yararlanılmak istendi ama ona yaşı ve yaptıklarına uygun ilgi ve saygıda kusur edildi. Eh böylesine de belli bir süreden sonra tahammül mümkün değildi.

Fahri Petek TKP'nin İJTB'yi de hegemonyası altına almak istemesi üzerine o takımlarla ilişkisini kesti.

Ancak gerek toplumsal, gerekse siyasi çevresi yine TKP'li veya ona yakın dostlarından oluşuyordu. Partiden koptu ama partili dostlarıyla ilişkilerini sürdürdü. Bu da son derece insancıldı. Çünkü Petek derinden insandı. Kıymet bilirdi. Sevdığı birini de ayrıldığı partinin adamı diye kolay kolay defterinden silmezdi. Böyle bildi, böyle yaptı, böyle yaşadı.

Öte yandan çocukluğundan beri kendisini toplumcu, ilerici, komünist olarak gören, marksizmi kitaplardan değil gördüklerinden, halkının yaşadığı koşulları yakından değerlendirerek öğrenen bir insanın kendi ütopyalarından kopması da olanaksızdı. Petek çocukluk ve gençlik ütopyalarına ihanet etmedi ve hayatının sonuna kadar komünist olarak yaşadı. Ona da bu yakışıyordu.

Komünizme aşkı platonik aşamada da kalmadı.

Türkiye'deki siyasi gelişmeleri günü gününe izledi, yapması gerekenleri yaptı. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ilerici olamayacağını hemen başından itibaren ileri sürenlerden biri oldu. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri darbelerinden sonra cuntalara karşı bütün mücadelelerde yerini aldı. Fransa'ya sığınmak zorunda kalan devrimcilerle dayanışmadan kaçınmadı. Bu konuda birçok örnek arasında 12 Mart 1971 sonrasında Doğan Özgüden ile 12 Eylül 1980 sonrasında Yılmaz Güney'le dayanışması ve birlikte yürüttükleri mücadeleleri anımsatmak isterim. Bu uğraşlarında eşi Neriman Hanım ve kızı Gaye de onu yalnız bırakmadılar. Aile burada da bütünlüğünü ve sağlığını gösterdi.

UH - Aktif hayatının yüzde doksanını Fransa'da geçiren Fahri Petek, sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi Türk, Akdenizli veya Doğulu insanlarına has diyebileceğimiz birtakım hassalarını ömrünün sonuna kadar korumasına rağmen, ömrünün sonuna kadar çağından, ortamından sorumlu bir Fransız yurttaşı gibi yaşamasını bildi. Bu davranış özelliklerini nasıl sağladı ve sürdürdü?

MŞG - Fahri Petek çocukluğundan itibaren kültürü geniş, çeşitli, çok sesli, çok boyutlu ve dünyaya bakışı zengin bir ortamda büyüdü. Babası eczacı, "Mehmet Amcası" Paris'i görmüş iyi bir doktor, annesi gerçek bir Cumhuriyet kadınıydı. Bu açılarından bakınca Fahri Petek daha çocukken avrupalıydı demek mümkün. Baba tarafının Trakya'dan zorunlu olarak göçenlerden olduğunu da unutmamalıyız. Tiyatroya, sinemaya gitmek, okumak, eğlenmek onlara yabancı değildi. Gülmeyi, bir sanat eylemi olarak gülmeyi, biliyorlardı.

Çocukken okumaya, çevresinde olup-bitenlere özel ilgi göstermesiyle zeki bir insan olduğu da açık. Bunun değişik örneklerini kitapta aktarıyorum. Çocukken sinemayı, Şarlo'yu ve

benzerlerini, Fransız sinemasını keşfetmesi, görselin önemini fark etmesi, klasik müzikle tanışması ve bütün bunların “Bolşevik” Cavit Bey ve sineması aracılığıyla Bergama’da yaşanması da önemli. Çocukluğunun ve ilk gençliğinin 1930’lara ve kültürel birçok eylemi bünyesinde barındıran Halkevi aracılığıyla kültüre ve sanata önem verildiği bir zaman dilimine rastladığını da es geçmemeliyiz. O yıllar umut yıllarıdır aynı zamanda. Ortaokul yıllarında sosyalizmle tanışıyor, lise yıllarında kültürüne yeni şeyler ekliyor.

Çok okul değiştirmesi, birbirinden çok farklı öğrenci çevrelerini tanınması, değişik kent ve mahallelerde yaşaması da kültürünü artırıyor, dünyaya bakışını zenginleştiriyor. Bütün bunlar bir çocuğu bilge, efendi, kendini bilen bir insan yapar. Bu hamurdan böyle bir bilge çıkar.

O yıllarda ve daha sonra İstanbul’da Eczacılık okumaya gittiğinde çekilen fotoğraflarında belli oluyor, giyinmesini bilen, şık ve yakışıklı bir delikanlıydı Fahri Petek. O günlerdeki arkadaşları da kendisi gibi iyi giyimli, efendi, sportif gençlerdi.

Nitekim Petek 1949’da Paris’e geldiğinde Fransa başkentine yabancı kalmadı. Paris’i ve yaşamını asla yadırgamadı. Hatta kimi açılardan sıradan bir Parisliden daha kültürlü, daha bilge ve daha avrupalıydı. İlk geldiği günlerde Paris’te çektiği ve ailesine gönderdiği fotoğrafta da görüyoruz etrafındakiler kadar belki onlardan daha iyi giyimli sevimli bir delikanlıdır Petek.

Paris’te bu kadar uzun zaman kalmasını kendisi istemedi. Koşullar zorladı. Kendisine yapılanlar ve yapılması muhtemel olanların dışında küçücük kızı da zulme tabi tutuldu : 1950’lerin başında Gaye daha minik bir çocukken ülkeye tatil için gittiğinde rehin alındı. Zar zor onu kurtardılar bu defa 1965’te Fahri Petek “yurttaşlıktan çıkarıldı”. Paris’e “öğretmen” olarak “bilgi ve

görgülerini artırmak için” gönderilen ama asıl işleri buradaki sanatçı ve aydınları jurnallemek olanların yarattığı havayı da unutmayalım.

Petek’in ülkeye dönmemesi ülkesine veya ülkesinin canı gibi sevdiği insanlarına küsmekten filan değil, bunlardan.

Kaç kişi o koşullarda cesaret edip ülkesine dönebilirdi ?

Dönemedi ülkesine. 1949’dan 1989’a tam kırk yıl canı kadar sevdiği Bergama’yı, İstanbul’u, İzmir’i göremedi. Bütün bunlara tahammül etmesini bildi. Bilgeliğine birkaç derece daha bilgelik kattı. Söyleşilerimizde bana zaman zaman “Şehmus bu devlet böyle bir devlet işte” demesi boşuna değildi. Bu devlet böyle bir devletti ve Petek böyle bir devletin yönettiği kendi ülkesinden kırk yıl ayrı yaşamak zorunda kaldı. Dile kolay tam kırk yıl kardeşim. Kendi ülkesinde baskı ve zulmle karşılaşmamak için sürgünü bütün zorluklarıyla tercih etmek durumunda kaldı. Özgür yaşamak arzusunun bedeli bu oldu.

Fransa’da elbette herşeyi sevdiği için yaşamadı ama kendi ülkesini yönetenlerle ve nasıl yönettikleriyle kıyaslanınca Fransa birkaç kat daha iyiydi. Burada kimse komünist olduğu için hapse atılmıyordu. Dahası daha ilk geldiği anlarda Bir Mayıs gösterilerinde en önde ve Fransız Komünist Partisi flamaları altında yürüyen polisleri ve subayları görünce çok beğendi bu toprakları.

Burada özgürce yaşadı. İstedliğini söyledi. İstedliğini eleştirdi. Dik durdu. “Başın öne eğilmesin” diyen Sabahattin Ali’nin sesini duydu, biliyordu ve hiç bir zaman başını önüne eğmedi. Fahri Petek için önemli olan da buydu. Aç kaldığı oldu ama utanç duyacağı hiç bir şey yapmadı. İnsanı insan yapan erdemlerden biri de budur. Bize örnek olacak birçok mirasından biri de budur.

Fahri Petek devlet gibi bir kız çocuğu yetiştirdi. Bu da hani öyle az şey sayılmamalı. Bu kız çocuğunun yaptıklarını da bir gün anlatmak lazım. Gaye'nin bana anlattıklarının tümünü bu kitaba alamazdım. Ama bana anlattıklarını teypten çözdüm ve onun kendi hayatını yazması için kendisine vermeyi de önerdim. Umarım artık zamanı olur ve Gaye de hayatını yazar. Çünkü onun yaşamından da çıkarılacak dünya kadar deneyim ve hayat dersleri var. Elbette insanlık sınavında bütünlemeye kalmak istemeyenler için.

NOT : Almanya merkezli, Avrupa'da yayınlanan üç aylık Kültür dergisinin Nisan 2011 tarihli, 3. sayısında okuyucuya sunuldu. Belki Cumhuriyet Kitap'ta da. insanokur.com sitesinde.

ABİDİN DİNO D GRUBU ÜYELERİYLE, 1930'LARDA.

AÇIK GAZETE'DE ABİDİN SÖYLEŞİSİ

Londra merkezli www.acikgazete.com'da 16 Mart 2008'de yayınlanan söyleşiyi aynen aktarıyorum :

Prof. Dr. M. Şehmus Güzel, “Abidin Dino tanınıyor fakat büyük sanatçı yanı yeterince bilinmiyor” diyor. Nâzım'ın “Sen mutluluğun resmini yapabilir misin?” diye sorduğu Abidin'i Güzel, 3 ciltlik, 1246 sayfalık “Abidin Dino 1913-1993” başlıklı çalışmasında anlattı (Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008).

Güzel ile yakın tarihimizin en büyük sanatçılarından Abidin Dino'yu konuştuk :

-Neden ve nasıl böyle bir çalışma yapmaya karar verdiniz?

-Abidin Dino'nun bizi 7 Aralık 1993'te terketmesinden sonra hemen hemen bütün gazete, dergi ve benzeri yayın organlarında

hemen hemen herkes bir şeyler yazdı. Abidin'i anmak için bunlar çok duygulu, sevimli ve son derece şirin şeylerdi.

Ama Abidin'i tanımak için yeterli değildiler.

Yayınlanan makaleler ve haberler sayesinde şunu da farkettim: Abidin yeterince tanınmıyor.

Hatta hayatına ilişkin kimi konularda, kimi noktalarda hatalar bile var. Bunlarda bizzat Abidin'in bile rolü olduğunu belirtmem lütfen izin veriniz. Çünkü çocukluğundan beri rakamlarla arası iyi olmadığından (Robert Kolej'de orta öğrenimini terketmesinin nedenlerinden biri de mutlaka aritmetikti) Abidin, yaşamındaki önemli dönüm noktalarının tarihlerini bile yanlış anımsardı. Yanlış yazardı. O zaman bu yanlışların sürmesi bir yerde kaçınılmazlaşıyordu.

Bunun üzerine Abidin Dino'nun 23 Mart 1913'te doğumundan vefatına kadar geçen zaman dilimini kapsayan bir çalışma için kolları sıvadım. 1993'ün hemen sonunda.

Yalnız şunu da eklemeliyim Abidin'le, Temmuz 1988'den vefatına kadar, hayatının değişik dönemlerini söyleşi yöntemiyle yapıp kasetlere kaydetmiştim. Ve bir kısmını da değişik yayın organlarında yayınlamıştım. Ki bunları daha önce, bildiğiniz gibi, Abidin Dino ile Söyleşiler. Yazılar. Hayat ve Sanat (Peri Yayınları, İstanbul, 2006) isimli kitabımda yayınladım.

Abidin'le dostluğum, yakın arkadaşlığım Parisli yıllarıma başına, 1982 ve 1983'e kadar uzanıyor. O günlerden sonra düzenli olarak görüşmelerimiz elbette bu kitaplar için belirleyici veriler içeriyorlardı.

O günlerde Abidin'in bizi bırakıp gideceğini ve benim onu anlatacak kitaplar yazacağım hiç mi hiç aklımdan geçmedi.

Abidin'le bu meseleyi konuşmadık bile. Bu çok doğal, çünkü, Abidin'in bizi böyle birdenbire bırakıp gideceğini aklımdan asla geçirmiyordum.

Bu çalışmamda Abidin'in bizzat anlattıkları işime yaradılar elbette. Ama hayatının geniş dönemleri hakkında yeterli bilgi yoktu. Abidin de zaten hayatının kimi dönemleri için hiç bir şey yazmamış, hiç bir şey söylememişti.

O zaman şöyle bir yöntem uyguladım :

Abidin üzerine yazılanların ve bizzat Abidin'in yazdıklarının tümünü okumak. Çünkü, Abidin, iyi bir çiftçi gibi birçok yazısına hayatından kimi sahneleri, kimi ufak tefek anıları tohum serper gibi serpiştirmiştir. Bunlardan hareket ederek Abidin'i hayatının değişik dönemlerinde yakından tanıyan insanlarla söyleşiler yaptım.

Elbette en başta eşi, yeri doldurulmaz sevimli insan Güzin Dino ile. Güzin'le aynı konuları kırk kere konuştuğumuz oldu. Her seferinde yeni bir şeyler daha ortaya çıkıyordu. Ve her seferinde bir öncekinde anımsanamayan bir isim, bir olay da kendini ele veriyordu.

Güzin'le ve diğer dost ve arkadaşlarla dünya kadar kaset doldurdum. Abidin'in bütün kadim dostları en olumlu tarzda bana yardımcı oldular. Hepsine teşekkür borçluyum. Bu sevimli insanların listesini kitabın kaynakça bölümünde ve söyleşi tarihleriyle sunuyorum.

- Sonra ardından kitaplar geldi...

- Evet böyle bir çalışmadan sonra belli bir tarihi dizime göre anlatılanları derleyip toplamak ve düzene koymak gerekiyordu. Ben de öyle yaptım. Ve bu üç ciltlik çalışma ortaya çıktı. Elbette

bunların yayınlanması da başlı başına bir serüven oldu. Onu da başka bir gün anlatırım.

- Siz de belirttiniz Abidin Dino çok tanınan biri değil mi? O kadar tanınan birinin bilinmeyen nesi kalıyordu ki? Kitaplarınızda “yen” olarak ne veya neler var?

- Bunu kitabı okuyunca göreceksiniz. A’dan Z’ye yeni bilgiler var diyebilirim. Evet haklısınız Abidin Dino çok tanınan birisi. Hele Adana’da. Abidin’in dedesi Abidin Paşa Adana’da uzun süre valilik yaptı ve dünya kadar şey gerçekleştirdi. Saat Kulesi gibi. Dedesinin ismi şimdi bir caddede ve birçok mekanda yaşatılıyor. Osmanlı İmparatorluğu’nun ve döneminin önemli bir siyasetçisi ve devlet adamıydı Abidin Paşa.

Torununa gelince, Abidin Dino, önce 1926 yaz aylarında geldi Adana’ya at sırtında dolaştı. Ava çıktı mı? En güzel günlerini geçirdi Adana’da o çocuk... Babası Rasih Bey’le. Sonra Abidin Dino’nun 1943 başından 1945 ortasına kadar Adana’da “ikamete memur” olarak bulunduğunu görüyoruz. Yani sürgündü Abidin Dino Adana’da, kendi ülkesinde. Dedesi bunu duysaydı bir fesuphanallah çekerdi ki Toroslar titrerdi, doğrusunu isterseniz. Ama 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın ortasına kadar köprülerin altından çok şu akmış, gel zaman git zaman devran dönüvermişti. Ama ne olursa olsun Abidin Dino ismi bugün, örneğin Adana’da şirin bir parkta yaşıyor. Bu da az şey değildir elbette. Abidin için Adanalılar hep gerçek ve candan birer hemşeri olarak kaldılar. Adana’yı, Çukurova’yı ve insanlarını çok sevdi Abidin. Tanıyıyım. Hele o belalı sürgün günlerindeki efendi, yardımcı ve dayanışmacı dostlarını, Naci Kum’u, Yaşar Kemal’i, Orhan Kemal’i ve diğerlerini... Evet Abidin tanınıyor. Ama bilinmeyen dünya kadar boyutu da var. Abidin yeterince BİLİNMEYEN BÜYÜK BİR

SANATÇIDIR. Fransızcadaki “artiste complet” diye bir deyim vardır. Her parmağında binbir hüner bulunan sanatçıya denir ve işte Abidin böyle bir sanatçıydı. Ve onu tüm yönleriyle anlatmak için de böyle hacimli bir çalışma gerekiyordu. Elbette Abidin hakkında herşeyi de söylemiş ve/veya yazmış ta değilim.

- Evet ben de onu sormak istiyordum... Abidin Dino'ya ve hayatına ilişkin herşeyi anlatabildiniz mi?

– Maalesef hayır. Bu hem mümkün değildi. Çünkü Abidin'i tanıyan, onunla birlikte bir süre yürümüş ne kadar insanla konuşsam konuşsam bile bilinmeyenler ve asla bilinemeyecekler var. Çünkü Abidin hiç bir zaman bütün hayatını a'dan z'ye kadar anlatmak yanlısı olmadı. Abidin anlatmayınca istediğimiz kadar araştırma yapalım bulamayacağımız ve ortaya çıkaramayacağımız hayat dilimleri, an(ı)ları olacaktır. Bu istesek te istemesek te maalesef böyledir.

Hem de bu çalışma için yirmi yıldan fazla zaman içinde bizzat topladığım malzemeyi bile tümüyle kullan(a)madım. Çünkü bütün malzemeyi kullanmaya kalksaydım üç ciltten daha fazlasını yayınlamak gerekecekti. Ve bunun okuyucuyu yorması olasılığı vardı. O nedenle Abidin'in hayatının en önemli ve her açıdan onu tanımaya ve bilhassa bilmeye yönelik bu üç cilt bir çırpıda okunabilecek bir bütünlük içinde sunuluyor. Böylesi kanımca en iyisi oldu.

(16 Mart 2008).

ABİDİN EN SEVDİĞİ İKİ KİŞİYLE, GÜZİN DİNO ve YAŞAR KEMAL İLE. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu. Güzin'in hediyesidir. Fotoğrafı çekenı bilemiyorum.)

UĞUR HÜKÜM : M. ŞEHMUS GÜZEL İLE ABİDİN DİNO ÜZERİNE. ABİDİN'İN İNSANİ BOYUTU SİYASİ ANGAJMANINDAN GELİYOR

“Adana yıllarından İstanbul’a, oradan Paris’e uzanan otuz iki kısım tekmili birden maceralarıyla Abidin’le dünya kadar şey konuştum. Sohbetlerimizde davetliler arasında Pierre Loti’yi, Ostrogorg ailesinin bütün fertlerini ve misafirlerini, Georges Simenon’u, Fikret Muallâ’yı, Neyzen Tevfik’i ve elbette Arif Dino’yu, Nâzım Hikmet’i ve diğerlerini bulabilirdik.

Sonra Paris yılları: Tzara, Picasso, Elsa, Aragon’lu günler.

Ve Güzin: Her yerde ve her zaman.

Abidin'den çok şey öğrendim. Abidin, 20. yüzyılın en önemli tanıklarından biriydi : Ressam, heykeltıraş, gazeteci, karikatürist, yazar, tiyatro tutkunu, belgesel film yönetmeni, saati gelince şair Abidin. Birçok arkadaşının yapıtını Fransızcaya kazandıran bir çevirmendir de.

Yaşamın bütün belalarını tattı, güzelliklerini es geçmeden. Güzel yaşadı Abidin. Hiç ölmeyecekmiş gibi.

Abidin biraz da hepimizin öğretmenidir.

Onunla söyleşilerimden, izlenimlerinden ve Abidin Dino için yazılanlardan oluşturduğularımı sizlerle paylaşmak istiyorum. Hem Abidin'i bir kez daha ve hep beraber anabilmek için hem de ona bir arkadaşlık armağanı sunabilmek arzusuyla. Anılara saygı gerek çünkü. Anılar uçup gitmesinler. Uçup gitmeden önce iz bıraksınlar bir yere: İşte buraya, bu kitaba" demiş M. Şehmus Güzel 'Abidin Dino' kitabında.

Güzel'le kitabını konuştuk:

-Türkiye hafızayı pek sevmeyen bir ülke, daha doğrusu geçmişine işine geldiği gibi hatırlamayı yeğleyen bir toplum. Bugün iyimser ve yapıcı bir bakışla yaklaşacak olursak geçmişini henüz keşfetmeye başlayan bir toplum, bir ülke, bir kültür. Siz bu kültüre alışkın olmadığımız zenginlikte bir eserle benzersiz bir katkı getiriyorsunuz. Özgün sanatçı, eşsiz kültür adamı, büyük insan Abidin Dino'nun hayatına ilişkin, Fransızların deyişiyle bir 'pavé', kaldırım taşı diyebileceğimiz üç ciltlik bir çalışma ürettiniz. Bu çalışma, bu kaldırım taşları, bu tuğlalar, işte o hafızasız topluma bir 'taş atma' olduğu gibi hafızasına benzersiz bir katkı; yeni yeni inşa edilen bir yapının gıdım gıdım yükselen duvarları... Abidin Dino ile ilk karşılaşmanızdan, daha doğrusu ilk karşılaşmalarınızdan başlayalım.

-Emek Dünyasında Toplumsal Bilimler (Sciences Sociales du Travail) alanındaki doktoramı hazırladığım Aix-en-Provence kentinin önemi benim için sadece 4-5 yıllık bir zamanı orada geçirmem değil, Abidin Dino ile Güzin Dino'ya da orada rastlamamdır. Evet 1972'de Abidin ve Güzin'le bu kasabada karşılaştım.

Elbette Abidin'in ismini ve yaptıklarını önceden biliyordum. Örneğin 1966'da Londra'daki Dünya Futbol Şampiyonası'nın belgesel filmini gerçekleştirmişti. Ve büyük bir sinema başarıya olarak "Goal" Türkiye'de "Altın Goller" adıyla gösterilmişti. 1966-1967 başında biz bu filmi Ankara'da Gölbaşı Sineması'nda izlemiştik. İşin ilginç şu tabii: Filmin sonunda "Directed by Abidin" yazdığı zaman salondan müthiş bir alkış kopuyordu ve herkes Abidin'i tanıyordu. Daha da ilginç şeydi: Sinemanın önünde upuzun kuyruklar oluşmaya başladı, çünkü "Abidin Dino'nun filmi" diyerek herkes geliyordu. Ankara'nın göbeğindeki Gölbaşı Sineması öündeki kuyrukta kimlere rastlanmıyordu ki? Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren, Türkiye İşçi Partisi'nin bütün yöneticileri, bu arada Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin öğrencileri, işte arkadaşlarımız, hepimiz kuyruktaydık ve filmi birlikte izliyorduk.

ABİDİN DİNO'YLA KARŞILAŞMA

- Abidin Dino'yla birebir karşılaşmanız nasıl oldu? İlişkiniz nasıl sürdü?

- Abidin'le ilk karşılaşmam 1972'nin bir yaz ayında oldu. Yaz Aix'te festivaller ayıdır. Aix, Akdeniz kıyısına yakın, çok şirin bir kasabadır. Yazın nüfusu iki, hatta üç kat artar, normal nüfusu 30-40 bindir, 40 binin yarısı da öğrencidir, yani aynı zamanda bir öğrenci kentidir. Yazın nüfusu hem artar hem de çok renkli ve

epeyce kozmopolit bir yapıya bürünür, İngilizler, İrlandalılar, Amerikalılar, İtalyanlar gelir kente. İtalyan kökenli insanlar da vardır öteden beri Aix'te. Bu kent aynı zamanda Emile Zola'nın babasının ve Emile Zola'nın çocukken yaşadığı kenttir. Ünlü ressam Cezanne'nin de kentidir. Aix'e çok yakın şirin Harmas beldesinde, Cezanne'ın yazlık atölyesini kurduğu bir çiftlik vardır. Abidin'lerin oraya gelmesinin nedeni o çiftliğin, yani Cezanne'ın bir zamanlar sahip olduğu çiftliğin, yeni sahiplerinin Mikaelis'ler olmasıdır. Cecil Mikaelis ve eşi Liz. Liz'in de aile tarafı Osmanlı'ya, Osmanlı hanedanına dayanır. Abidin'ler Mikaelis'lerle Paris'te komşu oldukları için yaz tatillerinin bir kısmını da birlikte Harmas'ta geçirirler. İşte 1972'nin o yaz günü böyle bir tatil anına rastlar.

Aix'te Trabzon folklor ekibinin bir gösterisinin yapılacağını duymuştuk. O gece, Aix'e ilk kez yabancı işçi olarak ayak basan bizim Lazlardan Hasbi ve 'Uzun' Ali ile gösteriye gitmeye karar verdik. O sıralar Aix'te epey Karadenizli arkadaş yaşıyordu. Zavallı Ali, adını andıkça üzülüyorum, çünkü maalesef Ali'yi otoyollar yuttular. Fransa'da bizim işçilerimiz o sırada Aix ile Nice arasındaki otoyolun inşasında çalışıyorlardı.

Trabzonlu temelden Laz Hasbi "Hocam, dedi, biz bu gösteriyi kaçıramayız, ta Trabzon'dan gelmiş bizim Uşaklar. Burada bir folklor gösterisi yapacaklar bizim de gitmemiz lazım."

Tamam, dedim. Hasbi, Uzun Ali ve bendeniz, o gece tiril tiril giyindik ve gittik. Oturuyoruz. Hepimiz çok heyecanlıyız.

Fakat bizden daha heyecanlı biri daha var. İşe bakın, o da tam önümüzde oturuyor. Bir bayan, mini minnacık, şirin, güzel. İlginç bir ritüel içinde dalgalanıyor. Her gösteriden sonra kalkıyor koşarak, neredeyse sportif adımlarla gidiyor sahnenin önüne kadar. Orada durup fotoğraflar çekiyor. Sonra yeni gösteri

başlamadan önce yine neredeyse koşar adım yerine dönüyor: Gözümüzden kaçması mümkün değil. Sonra ara veriliyor o sırada müthiş bir alkış var, bizim hanımefendi yine fotoğraf çekiyor ondan sonra aynı şekilde tıptış tıptış koşarak geliyor yerine oturuyor, gösteriyi izliyor, sonra yine kalkıyor, gidiyor geliyor ve bu sürüyor. O zaman bu kim ki diyorum ve dikkatlice bakıyorum bu kadına ve yanındaki adama: Aaaa, bu Abidin Dino kardeşlerim, yanındaki heyecanlı kadın da Güzin Dino. Rastlantının bu kadarı da sadece filmlerde olur hani. Gösterinin sonunda kalktık ve ben hemen, “Siz Abidin Dino değil misiniz?” diye sordum.

“Evet, ben Abidin”im’ dedi. Abidin öyle Sayın’lı mayınlı, siz’li bizliyi tercih eden bir insan değil ve hemen yüzyıllık arkadaşımız gibi kaynaştık birbirimize. Ben işçi arkadaşlarımı tanıştırdım. Abidin o an bizimle beş saat kalamazdı. Orada bir on dakika konuştuk. Bana, “Şu kahveye çıkıyorum falan gün oraya gelersen görüşürüz” dedi. Ama ben o kahveye hiç gidemedim. Abidin ile o yaz bir daha görüşemedik. Aralık 1975’de doktora çalışmalarımı başarıyla bitirdim ve “vatani kurtarmak” umuduyla Türkiye’ye döndüm.

- Sonra Türkiye’de mi karşılaştınız?

- Hayır, 12 Eylül sonrasında, Eylül 1982’de, yeniden Fransa’ya geldiğimde Abidin ile ilişkim oldu: 1982’de Türkiye’de Aziz Nesin’in başını çektiği “Aydınlar Dilekçesi” diye bir girişim vardı. O girişim çerçevesinde bizim de Fransa, İngiltere ve Almanya’dan bilim kadını ve bilim adamı arkadaşlarımızla birlikte katkıda bulunduğumuz faaliyetin içinde saantçılarımız da ve elbette Abidin Dino da vardı.

Bazı şeyleri açıklamak zordur, insanlar niye mesela otuz kişi bir araya gelir de, neden beş tanesi arasında bir yakınlık olur da otuzu arasında olmaz? Sonra neden o beş kişiden ikisi arasında bir arkadaşlık olur da öbürleri arasında olmaz? Yani arkadaşlığın, nasıl

demeli, dozu, düzeyi, sıklığı artar. Abidin'le arkadaşlığımız biraz böyle başladı.

Bazen düşünüyorum, niye öyle oldu diye kendi kendime soruyorum. Büyük olasılıkla Abidin'in paylaşmayı sevmesinden oldu. Çünkü Abidin bir defa eşit eşite konuşmayı severdi, öyle araya fazla mesafe koymazdı, bu beni çok ilgilendiriyordu. Çünkü benim de çok sevdiğim bir şeydir bu. İkincisi, Abidin paylaşmayı seviyordu, dedim. Yeri gelmişken bir örnek vereceğim: Abidin'in 1937'den beri samimi bir arkadaşı vardır, ama nasıl samimi, iki kardeş gibi. Bu ABD'de yaşayan müzik yapımcısı Nesuhi Ertegün'dü. Nesuhi ile Abidin arasında büyük bir dostluk vardı. Nesuhi her yıl Abidin'e Amerika'dan gömlek gönderir, ama öyle bir gömlek değil, iki değil, on tane gönderirdi ve on tanesi de aynı model, diyelim çizgili ve son derece kaliteli. Abidin de mesela o on gömlekten ikisini bana hediye ederdi. Bu işte paylaşımdır. Şimdi dolayısıyla bende Nesuhi Ertegün'ün Abidin'e gönderdiği ve Abidin'in de bana hediye ettiği gömlekler var.

Bir başka örnek: Abidin'in yazlık pabuçları Şakir Eczacıbaşı'ndan, bazen de Yaşar Kemal'den gelirdi. İstanbul'dan Şakir Eczacıbaşı mesela üç çift gönderir, Abidin onlardan mutlaka bir çiftini bana hediye ederdi. Ben daha Abidin'lerdeyken bu pabuçları denemek isteyince "Şehmus hemen giyme" derdi. Niye diye sorardım, "Çünkü, derdi, metrodan çıkarken bu ayakkabı ayağına alışmamıştır, bir yere takılabilirsin."

Yani bu kadar ince şeylerde yardımcı olan bir kardeşti.

Bir de elbette çok kafa dengiydi. Buluştuğumuz zaman her şeyden bahsedebiliyorduk. Örneğin Abidin gençliğinde futbol oynamış, sıkı bir Galatasaraylı, kalecilik yapmış ve Abidin'le biz futbol konuşurduk. Ben de çocukken ve gençliğimde futbol oynadığım için.

Ve buna benzer şeylerle Abidin’le dünya kadar şey konuşabiliyorduk ve bu kadar şey konuşunca da on beş günde bir görüştüğümüzde üç saat dört saat birlikte geçirirdik; nasıl geçtiğini anlamazdık.

Ayrılırken de bana birikmiş Cumhuriyet’leri verirdi. Kimi kez Abidin, onlara gitmeden hemen önce telefon eder, “Şehmus gelirken iki valiz getirmen lazım” derdi. Niye? “Çünkü Cumhuriyet’lerle birlikte kitaplar ve dergiler de var” diye yanıtlardı.

Abidin’e dünya kadar kitap ve dergi gelirdi. Onların çoğunu bana verirdi, ben de her zaman eve epey yüklenmiş bir halde ve bazen basbayağı perişan dönerdim. Bu halen böyle(y)di(r)), çünkü bu alışkanlığımız Güzin’le de devam ediyor/etti... Örneğin geçenlerde Güzin’den dönerken feci biçimde yüklüydüm ve açıkcası belim kırıldı. Çünkü iki sırt çantası bilmem ne, Abidin’in geçmiş ve mutlaka gelecek sergilerinin afişleri, şunlar bunlar... Güzin de Abidin kadar cömertti ve bişeye karar verince o işi temelli bitirirdi.

Abidin’le ilişkimiz böyleydi, yani büyük bir arkadaşlık, kardeşlik. Epey sonra öğrendim başkalarına da söylemiş, Abidin de beni çok seviyormuş. İşte bu araştırmacılık yönüm, çalışkanlığım ve birlikte yaptığımız işlerin mükemmel olmasına çalışmamız filan dolayısıyla böyle bir kaynaşma oldu.

KÜLTÜR ADAMI

- Abidin Dino’yu gerçekten ilk bakıştaki ve insanı yönüyle son derece güzel çiziyorsunuz. Kitapta anlattığınız örnekler gibi çok hoş ayrıntılar var. Yakın tanıyanları için Abidin Dino insan olarak, ‘mükemmel’ yakın bir kişilikti. Elbette ‘mükemmel insan’dan

konuşmak çok zorsa da öncelikle gerçek bir 'Kültür Adamı' diye bilinirdi. Halbuki biraz yakından tanıyanlar için çok önemli başka bir boyuta daha sahipti: Siyasi angaje yanı. Sizce bu mükemmel kişilik veya Kültür Adamı ile siyasi angaje kişiliği arasında bir çelişki var mıydı, bu siyasi insani yanını biraz daha açabilir misiniz?

GÜZİN'LE ABİDİN, 1950'LERDE. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu. Güzin'in armağanıdır.)

- Tabii, memnuniyetle. Önce, küçük bir öykü anlatmak istiyorum, Cumhuriyet gazetesiyle ve "ailesiyle" ilgili olarak:

Cumhuriyet'in kurucusu Yunus Nadi'dir. Yunus Nadi, Abidin'in dedesi Abidin Paşa'nın çocuğu gibi yetiştirdiği insanlardan biridir, bu bence çok önemli ve nitekim kitabın hemen birinci cildinin ilk sayfalarında bunu vurguluyorum. Yunus Nadi de bu borcunu hiçbir

zaman unutmamıştır, Dino ailesine karşı. Abidin'in ağabeyi Arif ve Abidin ile Cumhuriyet ailesi arasındaki iyi ve dost ilişkiler Yunus Nadi'den sonra Doğan Nadi, Nadir Nadi ve Nadir Nadi'nin eşiyle de sürmüştür ve her zaman kalıcı olmuştur.

Bu açıdan da Paris'li günlerinde Cumhuriyet Abidin ve Güzin için her gün alınması, pardon okunması gereken bir 'ılaç'tı. Bu eskiden Abidin için geçerliydi, bugün de Güzin için geçerlidir. Güzin her gün Cumhuriyet'ini okumazsa eksik bir şey var gibi dolaşır odada veya bildiğimiz salonda, çünkü o gün 'hapını almamış' bir hali vardır. Lütfen Güzin'in Cumhuriyet aboneliğini kesmesinler. Bu bence çok önemli.

Abidin'in siyasi ve angaje kişiliğine gelecek olursak, evet Abidin'in bana kalırsa insani boyutu da zaten siyasi angajmanından geliyordu. 1930'da, Abidin henüz on yedi yaşındayken, Nâzım Hikmet'le tanışıyor, Nâzım Hikmet ile tanışması da Nâzım Hikmet'in komünist veya o sıra TKP üyesi olmasından değil. Abidin, Nâzım'ın efendiliğine hayran... Nasıl oturulur, nasıl kalkılır, nasıl dinlenir, ağız nasıl hiç açılmaz, nasıl iyi dinlenir ve buna benzer, toplum içinde 'ağır olmayı' öğrenmenin yöntemini bilir Nâzım Hikmet.

Abidin'in o sırada bir arkadaşı daha var, Fikret Adil. Eski İstanbul efendilerinin/kabadayılarının örf ve âdetlerini sürdüren insanlar, gençlere ileten adamlar.

Bir de neyin ustası ve binbir işte "racon kesebilecek" ender tiplerden, Neyzen Tevfik'le arkadaş.

Böyle önemli, neredeyse kutsal diyeceğim, insanlarla arkadaşlık ta herkese kısmet olmazdı hani. Bu isimler öyle her genci yedeklerine alıp dolaştırmazlarmış. Ama Abidin öyle bilinen gençlerden değil

ki. İşte böyle bir insan zaten başka türlü olamazdı. Abidin Dino olurdu.

Abidin'in siyasi angajmanı hem biliniyor hem de eksik ve/veya yanlış biliniyor. Abidin sol fikirlere yabancı değildi. Çocukluğundan itibaren ve ilk karikatürcülerin yapıtlarını izlerken, yani Cenevre'deki çocukluk günlerinde, yıllarında, 1914'ten 1920'ye kadar geçen zaman diliminde akla karayı ayırabiliyordu, birçok şeyi öğrenmişti.

Abidin'in sol fikirlerle ve bilhassa komünizmle daha yakından tanışması, Marx'ı, Engels'i ve Lenin'i A'dan Z'ye okuması 1934 Eylül'ünden 1937 Mayıs'ına kadar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki (SSCB) sinemadaki çalışması sırasında olmuştur. O yıllarda hem Stalin hakkında, hem o sıradaki tasfiyeler, siyasi cinayetler hakkında birinci dereceden tanıklık elde etmiştir.

Bütün bunları hazmeden Abidin 1937'de SSCB'den ayrılıp Londra'ya geçiyor. Oradan da Paris'e geldiğinde kararlı ve bilinçli bir antifaşisttir.

Üstelik Paris'e eğlenmeye de gelmiyor.

Abidin'in bilinmeyen bir yönü var. Bunu kitapta anlatıyorum, ama burada da söylemek isterim:

O sıralar İspanya'da iç savaş var, Cumhuriyetçiler faşist Frankistlere karşı çarpışıyor. Türkiye'den giden insan yoktur veya varsa da bugüne kadar bilmiyoruz. Ama Abidin İspanya'ya uluslararası tugaylar bünyesinde, Cumhuriyetçiler safında faşistlere karşı savaşmak için Paris'teki uluslararası tugayların bürosuna başvuruyor. Bunu biliyoruz. İşin ilginç tarafı şu tabii: Paris'teki büroda uluslararası tugaylara gönüllüleri kaydeden ve gitsin mi gitmesin mi diye karar veren insanlardan biri de Tito'dur. İşte böyle bir insan Abidin. İspanya'ya gitmesine izin vermiyorlar,

çünkü İspanya'da artık Cumhuriyetçilerin maalesef savaşı kaybetmek üzere olduklarını herkes görüyor.

TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ

Abidin İspanya'ya gidemiyor, ama Haziran 1938'de Türkiyeye döndüğünde faşizme ve nazizme karşı kararlı bir savaşçıdır. O günlerde hele Türkiye'deki nazizm ve Hitler yanlılarının bitleri kanlanmış olunca Abidin boş duramazdı. Ve de boş durmuyor nitekim.

Abidin, ilk sayısı 18 Kasım 1938'de çıkan S.E.S. (Sosyoloji. Edebiyat. Sanat) isimli dergiyle mücadaleyi başlatıyor. Bu dergi kapanacak, açılacak... Bu uğraşlar içindedir Abidin. Ve Eylül 1942'de sürgüne gönderilene kadar birçok dergi çıkaracaktır. Antifaşist bir cepheye mümkün olan herkesi bir araya getirmeye çalışmıştır.

Abidin o sırada yeniden faaliyete geçen Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) önemli üyelerinden biri olacaktır. Abidin'in TKP ile ilişkisi 1963'ün sonuna kadar sürüyor, ondan sonra, şimdi ayrıntısına giremeyeceğimiz ama kitapta anlattığım birtakım nedenlerden dolayı, Abidin TKP'den kopuyor.

Abidin TKP'den kopuyor ama Marksizmden kopmuyor, çünkü Abidin'le tanıştığım da ve sonuna kadar da bu böyleydi.

Abidin son anına kadar her şeyi en azından olayları açıklama konusunda Marksizmden yararlanmasını bilen bir insandı. Abidin hiçbir zaman sekter, tek taraflı, sabit fikirli partizan bir tavır takınmadı. Gerçekten bir kültür adamı olarak yaşadı. Çok boyutlu ve özgür fikirli bir aydın olarak yaşamını sürdürdü. Aydın, sanatçı Abidin ve siyasi Abidin bence bir bütündür. Siyasi angajmanı eğer

bir parti bünyesindeki angajmanı olarak anlaşılıyorsa bu 1942'den 1963'e kadar 20 seneyi aşkın bir süreyi kapsıyor.

Ama daha önce ve daha sonra Fransız Komünist Partisi'yle yol arkadaşı, partili olmayan (bunu kesinlikle bilmek şimdilik zor) bir 'yoldaş' olarak aynı yolda yürümüştür. Fransız Komünist Partisi'nin L'Humanite (gündelik yarı resmi veya resmi yayın organı) ve L'Humanite Dimanche (Pazar dergisi) başta, bütün yayın organlarına veya kendisinden katkı isteyen diğer yayın organlarına yardımını esirgememiştir. Hele 1950'li yıllarda ve 1960'lar boyunca, Aragon'un yönettiği Les Lettres Françaises'de ve şimdi ismi unutulmuş bir takım küçük büyük gazetelerde emekleri vardır. Abidin cömert bir adamdı.

- Kitabı nasıl bir yaklaşımla hazırladınız? Bu kitap için gerekli olan malzemeleri, bilgileri, nasıl topladınız? Birtakım ayrıntıları nasıl muhafaza ettiniz ve bugüne yansıtınız?

- Şimdi en kolayından başlayalım isterseniz: Kitap neden üç cilt ve üç bölüm? Şundan: Birinci cilt, 1913'te başlıyor ve 1942'ye kadar sürüyor: Abidin 23 Mart 1913'te doğdu. Eylül 1942'de Abidin başka aydınlarla ve başka yazarlarla aynı haftalarda, aynı günlerde ama ayrı ayrı yerlere sürgüne gönderildi. Birinci cildi bu nedenle sürgün yılının başlangıcı olduğu için 1942 Eylül ayıyla bitiriyorum. İkinci cilt hemen sürgünle başlıyor. Hatta sürgünün iki sevgiliyi birbirinden ne kadar habersizce ve haince ayırdığını vurgulayabilmek arzusuyla ikinci cildi Güzin'in, İstanbul'da, Abidin'i randevu yerine gelip bulamaması ile başlatıyorum. Sürgün aniden geliyor. Abidin o sırada Tünel'de bir yerde iç dekorasyon yapıyor, ekmek parasını kazanmak için. Selamsız sabahsız gelip götürüyorlar ve nereye götürüldüğünü de söylemiyorlar. Güzin ilk anda perişan elbette. Ama kısa zamanda kendini toplayacak ve Abidin'i arayarak bulacaktır. Böylece 1942'de ikinci cilt başlıyor ve

1952'ye kadar uzanan dönemi kapsıyor. Neden? Çünkü 1952'de Ocak ayının sonunda veya Şubat ayının başında (Kesin tarihini bulamadım o kadar araştırmama rağmen. Sonunda buldum: Kesin tarih 27 Ocak 1952'dir. 2 Kasım 2021'deki ekimdir. MŞG) Abidin İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalıyor, dikkatinizi rica ediyorum, ayrılmak zorunda kalıyor. Bu çok önemli, çünkü Abidin hiçbir zaman Türkiye'yi gönüllü terketmedi. Hatta buna delil olarak da şimdiye kadar kimsenin bilmediği bir şeyi buldum, Güzin'in yardımıyla ve araştırmalarım sayesinde.

GÜZİN DİNO İLE SOHBETTE. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu.)

Abidin 1950'de İstanbul Setüstü'nde Kabataş'ın hemen arkasında bir ev alıyor, o evi restore ediyor, yeniden düzenliyor, dekore ediyor ve İstanbul'a yerleşiyor. O zamana kadar sürgündür. Mecitözü'nde, Adana'da ve Ankara'da. Bu arada askerliğini de

Kayseri’de yapıyor. Bu evi alarak Abidin’in gerçekleştirmek istediği şeydu:

Güzin o sırada DTCF’de doçent, Ankara’da görevine devam edecek ve ders yılı boyunca orada yaşayacaklar, yaz tatillerini de İstanbul’da, o evde geçirecekler. Bu arada evin giriş katını da kiraya veriyorlar. Biraz para kazanabilsinler diye. Böyle bir ortamda Abidin Türkiye’yi terk etmeyi düşünmüyor. Ülkesini temelli terketmeyi düşünen biri ev satın alır mı? Aldığı evi restore eder mi? İç dekorasyonu için İstanbul kazan ben kepçe fır döner mi? Elbette dönmez. Ama Abidin bu çok sevdiği ülkesini, bu çok sevdiği Boğaziçi’ni terk etmek zorunda bırakılacaktır. Dolayısıyla ikinci cildi orada bitirdim, Abidin Roma’ya uçarken. Üçüncü cildin başında Abidin’i Roma’da biz karşılıyoruz. Abidin Roma’da dokuz ay kalıyor: Üçüncü cilt 1952’de Abidin’in Roma’daki dokuz ayı ve ondan sonra Paris’e gelmesi ve Paris’li yılları kapsıyor.

Ama ben Paris’li yıllar demiyorum, Abidin’in Dünyalı yılları diyorum, çünkü Abidin sadece Paris’te kalmıyor: Dünyayı dolaşiyor. İstanbul’a da dönüyor. Hatta Türkiye’ye temelli dönüş ve İstanbul’a yerleşmek arzusunu da anlatıyorum. Bunu vurgulamak için 1969’da Türkiye’ye kişisel bir sergisi için yeniden ilk kez döndüğünde biraz para kazanınca, Adana’da Abidin Paşa’dan, dedesinden, kalan toprakları da satıp İstanbul’da Galata Kulesi’nin yanı başında bir ev satın alıp İstanbul’a yerleşmeyi düşünüyor. Ama maalesef 12 Mart 1971 darbesi gelince bu işte suya düşüyor ve maalesef Abidin Türkiye’ye tekrar temelli yerleşemiyor.

İşte Abidin’in yaşamının genel hatlarıyla böyle olması sonucu böyle üçlü bir yapıya gitmem şarttı.

Bu aynı zamanda araştırmalarımı da kolaylaştırdı. Nasıl bir araştırma yaptım? Abidin’le birlikteyken zaten bazı dönemlerini

bana anlatmıştı. Bunları kasetlere kaydetmiştim. Abidin'in titizliğini ve mükemmelliğini, mükemmeli arayışını (Hiçbir zaman mükemmel bir şey yapamayacağımızın maalesef farkındayız, çünkü filozof bir yanı da vardı Abidin'in. Aslında o yaşa geldikten sonra herkes biraz filozoflaşır ama Abidin gibi insanlar daha çok filozoflaşıyorlar, nitekim Abidin mükemmel olunamayacağını biliyordu ama mükemmele doğru gidelim derdi) bildiğim için Abidin'in sesini teybe alırdım, teybe aldığım şeyi önce bir güzel daktiloya çekerdim, sonra Abidin'e götürürdüm. Abidin bunu alırdı "Şehmus, bu ben de dursun, ben biraz çalışayım" derdi, bir hafta on gün sonra telefon ederdi. "Şehmus gel görüşelim" derdi, giderdim. O ilk metin dantel gibi örülmüş olurdu, gerçekten güzelleştirilmiş, yani daha yeni sözler eklemiş, sözcüklerin en güzellerini bulmuş, damıtılmış sözcükler çıkarmış, hikayelerimize yeni isimler katmış vs. vs. Böylece müthiş bir şey çıkarıyordu. İşte Abidin'de mükemmeli aramak buydu.

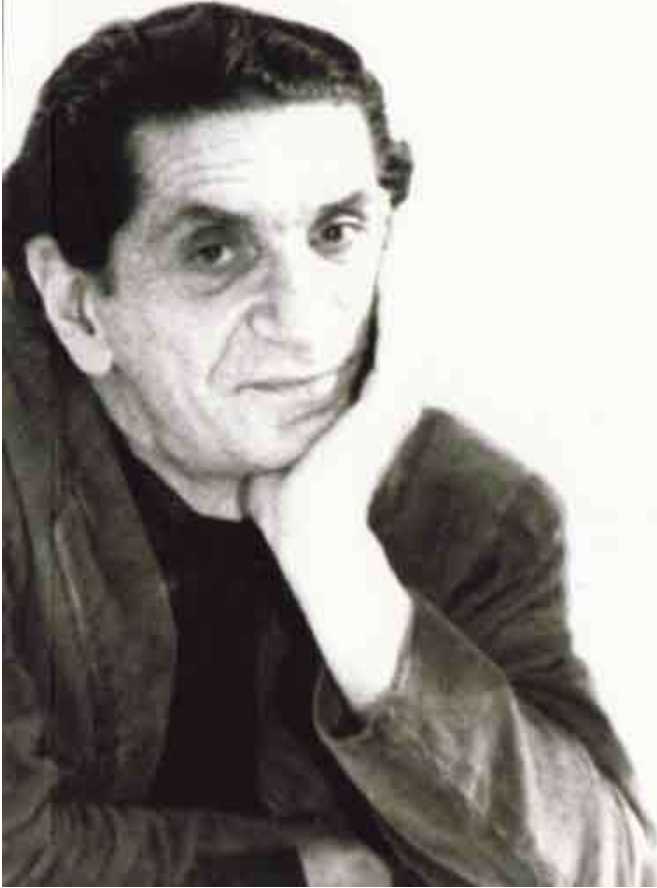
Bu biçimde kotardığım birçok söyleşiyi Abidin aramızdayken değişik dergilerde yayınladım. Sonra bu söyleşilerin bir kısmını Abidin'in sergileri üzerine makalelerim ve yaşamına ilişkin anılarımla birlikte Abidin'in bir 7 aralıkta bizi terk etmesini hatırla(t)mak için 2006'ın aralık ayında 'Abidin'in Dino'yla Söyleşiler, Yazılar: Hayat ve Sanat' diye bir kitapta yayınladım (Peri Yayınları, İstanbul).

Abidin Dino

ile söyleşiler; yazılar:

Hayat ve Sanat

M. Şehmus Güzel

Pêri Yayınları

Bu üç ciltlik kitapta oradakilerin 25-30 sayfası var. Bu kaçınılmazdı, çünkü Abidin'in anlattıklarının bir bölümünü aktarmam gerekiyordu. Bütün bunları şunu vurgulamak için söyledim:

Özgeçmiş konusunda Abidin bana yardım etmişti zaten, ama ben Abidin'in bizi böyle bırakıp gideceğini tahmin etmiyordum, zannediyordum ki nasıl olsa bir elli sene daha birlikteyiz ve özgeçmişini birlikte yavaş yavaş yazarız. Fakat bizi birdenbire terkedince, iş bana kaldı ve 1994'te hemen başladım çalışmaya. Çünkü benim de ne zaman terk edeceğim belli değil, hepimiz her an gidebiliriz. Dolayısıyla bitirmem lazımdı ve giriştim işe.

Güzin'in haberi oldu bu çalışmamdan. Aslında Güzin'e sürpriz yapmak isiyordum ama Güzin bu, eski kulağı deliklerden ya, İstanbul'dan iyi saatte olsunlardan biri haberi verivermiş: İyi de oldu. Çünkü Güzin epey yardım etti: Belgeler, fotoğraflar ve binbir anısıyla.

İşe ilk başladığımda çalışmam iki cilt olacaktı? Fakat Abidin'in vefatından sonra yayınlanan makale ve kitaplardaki bilgi ve anınlrı da eklemek gerekince çalışmam üç cilde kadar geldi... Abidin'le ilgili birçok şey yayımlandı, çok da iyi oldu, daha da yayımlanacak şeyler var. Abidin çünkü öyle üç ciltlik bir kitapla filan bitecek bir adam değil. Dolayısıyla yayınlanan bütün kitapları okumam lazımdı. Ve iş o zaman biraz daha uzadı.

YİRMİ YILLIK ÇALIŞMA

Abidin'le özgeçmişine ilişkin söyleşilerimize Temmuz 1988'de başladık. 2008'te nihayet bu üç ciltlik çalışmam yayımlandı: Hesabını yaparsak, demek ki yirmi sene çalışmışım.

Abidin'in anlatmaya zamanı olmadığı veya benim sormaya aklımın ermediği şeyleri Güzin'le konuştum, ama Güzin de bazı şeyleri bilmiyor.

Ayrıca Güzin'in de Abidin'den daha beter bir huyu var: Tarihlerle arası hiç iyi değil. Örneğin Güzin bir olayı çok iyi anımsıyor, anlatıyor, ama tarihini bilmiyor, hatırlamıyor. Birçoğumuz için böyledir zaten. Bu tarihleri benim bulmam gerekiyordu, onları bulmak için iş uzadıkça uzadı.

Bu arada Abidin'i çok iyi tanıyan ve çalışmamda isimlerini tek tek zikrettiğim yirmi kadar insan var onlarla söyleşiler yapmam gerekti. Hemen birinci cildin ilk sayfalarında isimlerini veriyorum, ama burada birkaç tanesinin isimlerini hatırlatmak isterim: Hamit ve Emel Batu, Fahri ve Neriman Petek, Fransız arkadaşlarından ve Güzin'in hala günlük arkadaşı Fanchette Vaffiadis gibi. Gençlerden Gaye Petek'i hatırlatmak isterim, çünkü Gaye de birçok şey anlattı. Aslında Gaye'nin bir avantajı daha var, hem Nâzım Hikmet'i hem de Abidin'i çocukluğundan beri tanımıştır, dolayısıyla belli olmaz, Gaye de belki bir gün Benim Abidin Dino'm veya Benim Nâzım Hikmet'im diye kitaplar veya kitapçıklar yazarsa çok sevinirim. Ona da mutlaka bir takım görevler düşüyor. Bu arada söyleşi yaptığım insanlardan Gökşin Sipahioğlu'nu da anmak isterim; hem kibarlığı, hem cömertliği ile dikkat çekti, bana birçok fotoğrafını verdi Abidin'in.

Abidin'in yeğeni, Rasih Nuri İleri birçok telefon görüşmemizde anlattıklarıyla, mektupları ve gönderdiği belgelerle birinci derecede yardımcı olanlar arasındadır. Onu asla unutamam.

Bayan Simone Lurçat'yı da anmak istiyorum, çünkü eşi Jean Lurçat (1892-1966) Abidin'i Paris'teki ilk günlerinden itibaren destekleyen insandır.

Söyleşi yaptığım bu insanlar Abidin’le ilgili kitap, dergi, fotoğraf, mektup verdiler. Hatta almak istememe rağmen ısrar ettiler. Fanchette’i örnek verirsem ısrar etmeyi bırakın resmen zorla kimi şeyleri hediye etti. Evet zorla hediye ettiler: “Sen de kalsın çünkü sen meraklısın” filan diyerek.

Ama bu arada hiç belge vermek istemeyen, “Ben de bu yok” diyenler de oldu. Bunu da şunun için söylüyorum: İnsanoğlu değişiktir, değişik insanlar olabilir. Ama burada hepsine teşekkür etmek istiyorum: Onlar olmasaydı, bu kitap böyle yayımlanamazdı.

1969’DA İSTANBUL’DA : SERGİSİNİN AÇILIŞINDA DOSTLARIYLA. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu.)

(Bugün, 2 Kasım 2021’de, bu konuda bir ek yapmam lazım : Güzin, aramızdan ayrılmasından kısa bir süre önce bir gün, artık kendisi için saklayamayacağı bir sırrı üstünden atmak ve ille bana

anlatmak daha doğrusu bilgim olsun diye mutlaka aktarmak üzere söze şöyle başladı :

“Sizin de mutlaka haberiniz olsun diye kendimi anlatmaya mecbur hissettiğim bir şey var” diyerek, İstanbul’dan Dino’ların güya “çok yakını” birinin, çalışmamın yayınlanmaması, evet evet yanlış okumadınız yayınlanma-sı için Güzin’e defalarca telefon ettiğini, gelenlerle mesajlar ilettiğini ve hatta Güzin’ciği bir tür “ispiyon” gibi kullanıp benim ağızımdan kitabı yayınlamak olası yayınevini ismini öğrenme için “görevlendirildiğini” sıkıla sıkıla, ezile büzüle anlattı. Bu çok uzun ve yapan için utanç verici hikaye ve “kahramanı” tarihin çöplüğüne layık olduğu için anlatılmaya değmez. Ama “Bizde de ne kahramanlar varmış beeeee” dedirtir. Yazıklar olsun ! Pespaye ! Yaşar Kemal’i gel de anma bakalım. Ne diyordu Baba Yazar: “Kötü yazarlardan her şey beklenir !”)

DÜNYA KÜLTÜRÜNE KATKI

- Bu kitap gerçekten bizim görebildiğimiz kadarıyla yalnızca Türkiye tarihinin önemli kişiliklerinden, büyük bir kültür insanı Abidin Dino’nun hayatını sergileyen çok zengin bir çalışma değil. Bu kitap, kanımızca aynı zamanda benzeri kişilikler üzerine yapılması gereken çalışmalara bir örnek de oluşturuyor... Şehmus Güzel, ülke kültürüne, dünya kültürüne katkıda bulunacak böyle bir kitaptan sonra hangi çalışmalara girişiyor ?

- Şu anda Abidin’in de tabii içinde olduğu için ve onun sayesinde daha da iyi ve yakından öğrendiğim Fransa : Mayıs 68 üzerine bir çalışma yapıyorum. Kısa zamanda bitirmek niyetindeyim. Ondan sonra da birkaç yıldır üstünde çalıştığım ama birçok şeyin araya girmesi nedeniyle istediğim gibi zaman ayıramadığım, biraz önce ismini zikrettiğimiz Fahri ve Neriman Petek çiftinin hayatını

anlatan kitabın ikinci bölümüne başlayarak eylüle kadar bitirmek istiyorum.

M. Şehmus Güzel: Abidin Dino 1913-1993, 3 Kitap, İstanbul, Kitap Yayınevi, 1246 sayfa.

Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki'nde 21 Ağustos 2008 tarihinde yayınlandı.

ABİDİN VE GÜZİN FRANSA'DA.

NURİ BEYAZ : SÖZLEŞİLER : VİR-GÜL-ÜNE DOKUNMADAN ÜZERİNE YAZARIYLA SOHBET

M. Şehmus Güzel'in "Söyleşiler : Vir-Gül-Üne Dokunmadan" isimli yeni çalışması Kaldıraç Yayınevi tarafından 1 Kasım 2008'den itibaren okuyuculara sunuldu.

Güzel, yazar, sanatçı, şair, öğretim üyesi, ozan ve müzisyen kadın ve erkek birçok kişiyle değişik konularda gerçekleştirdiği söyleşileri belli bir tarihi düzene göre derlemiş, toparlamış 192 sayfalık bir kitap haline getirmiş. İyi de etmiş. Ve bilhassa sohbetlerde söylenenlerin virgülüne bile dokunmadan sunuyor. Kitabın ismi de buradan ve kullanılan bu yöntemden geliyor zaten.

Bu kitap özellikle önce bu açıdan dikkat çekiyor. Çünkü önemli olan söyleşmek değil sadece, söyleşilenlerin aynen okuyucuya aktarılmasıdır da. Bilim adamı olarak M. Şehmus Güzel bu konudaki titizliğini bu çalışmasında da sürdürüyor.

Söyleşilerin konuları arasında tarih var, özellikle ve elbette toplumsal tarih. Onun yanında şiir var. Sanat, bilhassa resim, tiyatro ve müzik de var. Ve hepsini kucaklayan ve söyleşi yapılanlarınkilerini de içeren hayat var : Hem onların hayatları hem de bizimki.

Çünkü kitap söyleşilerden bile oluşsa Türkiye'nin yakın geçmişinden günümüze kültürel, siyasi ve toplumsal gelişmeleri irdeliyor. Nitekim bizzat kendisi de tarihçi ve işçi tarihi üzerine çalışmalarıyla bilinen yazarın, tarihçi ve bilim adamı Taner Timur'la yaptığı söyleşiyle kitabını başlatması bir rastlantı değil. Yazar böylece toplumsal tarihin önemini vurgulamak fırsatını yakaladığı gibi, söyleşilerin toplumsal tarih için önemli bir araç niteliği taşıdığını gösterme olanağı da buluyor.

Güzel, Ahmet Kaya ile Paris'te gerçekleştirdiği “yorgun muhabbet”te onunla sanatçılığı ve sanat anlayışı üzerine ve Almanya'nın 1970'leriyle 1980'lerin sonundaki durumunu kıyaslamasına ilişkin meseleleri konuşuyor. Güzel daha çok dinliyor. Az soru soruyor. Bu söyleşide Ahmet Kaya'nın dünyaya bakışını ve genel değerlendirmesini de özetle öğreniyoruz. Ahmet Kaya'nın dostluğu, içtenliği, hatta bir yerde saflığı ve açık yürekliliği bu satırlara yansıyor.

Söyleşi yapılan ozanlar arasında Abuzer Karakoç ile Mehmet Koç da var : Her biri kendi serüvenlerini, müzikle tanışmalarını, ilk konserlerini, ilk albümlerini, ilk siyasi eylemlerini, ilk göz ağrılarını, ilk kodes deneyimlerini aktarıyor... Seslerini duyabiliyoruz böylece. Hani biraz daha ısrar etsek türkülerini de dinleyecekmişiz gibi bir hava esiyor...

Müzisyenleri Okay Temiz'le yapılan ve birçok açıdan orjinal nitelikler taşıyan bir söyleşi tamamlıyor : Okay Temiz'in hayatı a'dan z'ye gözler önüne seriliyor: Okay'ın ağzından ve en şirin yönleriyle. Babası subay, annesi müzik meraklısı ve müzisyen bir çocuğun geçmişi ve günü son derece çarpıcı deneyimlerle dolu. Traktörle okula gitmesi örneğin. 1950'lerde Ankara'daki “gece hayatı”... Dönemin Başbakanı Adnan Menderes'le karşılaşması. Okay'ın jaz merakı... Konservatuar'dan “atılması” ve daha bir dizi serüven.

Şair olarak Atal Behramoğlu ve Halil Uysal'ı buluyoruz :

Atal şiiri ve şairi anlatıyor. Ruscadan çevirilerini de. Nâzım Hikmet'in eşinin kitabının çevirisine ilişkin çalışmasını da. Dünyaya ve ülkeye ve hayata nasıl baktığını da. Nasıl bakılması gerektiğini de. Ve örneğin edebiyat alanında “rüzgarın doğudan estiğini” söylüyor. Son derece isabetli bir tesbit.

Halil Uysal ise çocukluğu ve Nâzım Hikmet şiirleri sayesinde şiirle ilk ilişkileri yanında, bilhassa 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sırasında ve hemen izleyen günlerde, Ankara’da Hukuk Fakültesi’nde okuyan askeri bir öğrenci olarak yaşadıklarına ilişkin anı ve deneyimleriyle dikkatinizi çekecek. Türkçeye hediye ettiği sözcükleri ve Fransızca şiirden ve şairlerden hırsızlanan şiirleri de anlatıyor Uysal. Türkiye’de pek az bilinen veya hiç bilinmeyen veya bilindiği halde üstü kapatılan ya da kapatılmak istenen meseleler bunlar.

Türkiye’nin en iyi yazarlarından olan ama değişik nedenler sonucu henüz ve maalesef yeterince tanınmayan Sevim Burak konusunda M. Şehmus Güzel’in Burak’ın yakın dostu ve oyunlarını Paris’te ve başka mekanlarda başarıyla sahneye koyan oyuncu ve tiyatro yönetmeni Luiz Menase nam-ı diğer Lulu ile yaptığı söyleşi ise Sevim Burak’ı tanımak isteyenler için mutlaka alınması gereken bir “ilaç” : Yemeklerden önce veya sonra. Artık nasıl uygun görürseniz.

Söyleşi yapılanlardan Elias Petropulos’u Güzel’in anlatmasını rica ediyorum. O da anlatıyor :

“Elias, kendisini ‘İstanbul diyen tek Yunanlıyım’ diye tanımlayan ve yeri doldurulamaz (bu söyleşi yapıldıktan bir süre sonra vefat etti) dev bir yazar olarak çıkıyor karşımıza : Hem büyük ve geniş açılı bir yazar, hem de çok iyi bir aydın. Hani ‘bilmediği şey yok’ denir ya işte o türden bir aydın. Hem okumuş hem de yazmış ama yalancı dünyadan bıkmamış sevimli bir insan. Elias, ‘iyi giyinmeyi, çıkmayı, çıkıp dolaşmayı, güzel kadınları hele Akdenizli olanlarını, içmeyi ve iyi yemek yemeyi, hele peynirli makarnayı, çok severdi ve bizzat kendisi de Ege ve Akdeniz yemeklerinin en iyisini yapardı. Makarnanın üstüne peyniri rendelemesini seyretmenizi ne kadar çok isterdim. Uzo yerine rakıyı tercih ederdi. Paris’te geniş bir

çevreye sahip şık bir Yunanlıydı ve en yakın arkadaşları arasında birçok Türk vardı : En başta Abidin ve Güzin Dino, sonra yakın komşusu Yüksel Arslan ve diğerleri . Yaşar Kemal Paris'e uğradığında Elias ile muhabbet ederdi. Abidin'le birlikte olunca her şeyin tadı daha Adanavari bir hava alıyordu elbette.'

Petropulos'un Avrupa'yı ve onun içinde Almanya ile Fransa'yı karşılaştırması ve hatta kapıştırması ve hatta karmançorman etmesi yanında her iki devletteki ve Avrupa'daki medyaları, aydınları, sinemaları yerden yere vurması da göz ardı edilmemeli. Avrupa Birliği'ne ilişkin yorumları da ilgi çekici : Birçok açıdan. Ama Ege'ye ve iki yakasındaki karşılıklı komşularına gelince elinde değil ille Türkiye'yi tutacak. Evet bir Yunanlı için inanılır gibi değil : Türkiye'yi onun kadar seven de az bulunur hani. Alem adammış Elias. Güzel'in yalancısıyım. Ama Petropulos da söyleşisinde bunları ispat edici birçok şey anlatıyor.

Güzel'in söyleşi yaptıklarından biri de yazar ve öğretim üyesi Nedim Gürsel. Güzel'e onu soruyorum. İşte yanıtı :

"Nedim artık bilinen ve tanınan bir yazarımız. Yazdıkları ve yaptıklarıyla. Söyleşimizde bunları biraz daha açmaya ve açıklamaya çalıştık. Nedim de Elias'la arkadaşlık etmiş bir dosttur. Nedim, bir ara Yunanlı bir hanımla evli olduğu için Paris'teki 'Küçük Yunanistan'ı iyi tanıyordu. Hatta o günlerde Paris'te yaşayan birk açarkadaşına 'Yahu madem Türkiye'ye gidemiyorsunuz bari bir Yunanlı kızla evlenin, böylece tatilinizi Yunanistan'da geçirir ve hiç olmazsa hasret giderirsiniz, çünkü Yunanistan Türkiye'ye çok benziyor' diye sevimli, epey 'uyanık', ama sonuçsuz tavsiyeler yapıyordu.

Nedim'le yazarlık, kimi yapıtlarındaki bir tür masum veya utançaç cinsellik ve benzeri binbir konuda söyleştik. Aydın ve aydının

sorumluluğu konusunda da. Ataol Behramoğlu'nun bu konularda söyledikleri de son derece dikkat çekici ve yararlı.”

Paris uzun zaman ressamlarımızın birinci durağı ve sık sık ta son durağı oldu. Çok eskilere gitmeden 1940'ların sonundan itibaren gelenleri düşünecek olursak, işte ilk akla gelenler Selim Turan'lar, Avni Arbaş'lar, Nejad Devrim'ler, Abidin'ler, Remzi Raşa'lar, Albert Bitran'lar, Hakkı Anlı'lar, Mübin Orhon'lar, Ömer Uluç'lar, Ömer Kaleşi'ler, Utku Varlık'lar, Yüksel Arslan'lar...

Hepsi evet hepsi buraya geldiler, burada tuval açtılar, çizdiler ha çizdiler, ressamlıklarını ispat ettiler ve belli bir süre sonra, epey perişanlık ta çektikten sonra, nihayet sadece ressamlık yaparak geçinebilmek olanağını elde ettiler. Bu bir tür “milli piyango” ydu.

Kendilerini sevdirmesini ve saydirmasını bildiler. Böylece zamanlarının tümünü hayatlarını adadıkları sanatlarına, resime ayırabildiler. Bu herkes için ve her zaman o kadar kolay bir iş değildir. Bilen bilir. Bu akım içinde ve gençlerden iki isim seçmiş M. Şehmus Güzel. Onları kendisinin tanıtmasını rica ediyorum :

“Evet Paris'te 1980'lerden bu yana demir atmış, kendilerine bir mekan ve çevre yaratmış iki ressamımızı seçtim. Biri erkek, biri kadın. İki de son derece dost, iyi sanatçı ve gerektiği zaman ellerini ateşe sokmaktan çekinmeyen iki aydın : Biri İsmail Yıldırım, öbürü Ody Saban.

Resimleri ve yaşamları birbirinden çok farklı. Zaten birbirine benzemelerinin bir anlamı da olmazdı. O açıdan anlattıkları da çok farklı.

Ody sevdiğim 'delilerden'dir. 'Deliliği' biraz Abidin'i anımsatır. Yeri gelmişken eklemeliyim, Abidin de Ody'nin resmini beğenirdi.

Ody, kadınlar ve kadınlık konusunda söyledikleri ve çizdikleriyle daha çok tanınmayı hak eden bir sanatçı.

Hayatı da başlıbaşına bir roman. Hangimizin hayatı roman değil ki ? İsmail'in hayatı da öyle. Nitekim söyleşilerimizde her ikisinin hayatından kimi dilimleri bulacaksınız. İşin çarpıcı bir yanını da böylece keşfediyoruz : Ody'nin İsrail'de bir "tur" attıktan sonra, İsmail'in ise Lübnan'da Filistin özgürlük savaşçılarından yanında savaştıktan ve savaş koşullarında bile resim yapmayı ihmal etmeden, Paris'e gelmiş olmalarıdır.

Bu iki iyi sanatçının ayrı ayrı zamanlarda ve değişik biçimlerde Paris'e gelmeleri Paris'in önemli özelliklerinden birini bir kez daha sergiliyor : Evet Paris işte biraz da budur : Yolların, yaşam çizgilerinin ve mesleklerin kesiştiği bir başkent. Bir uğrak. Bir durak. Kimi kez çok uzun ve hatta son durak.

Şimdi her ikisi de Türkiye'de de tanınıyor. Çünkü her ikisi de resimlerini seven çevreler tarafından benimsendiler. Bir sanatçı için önemli olan meselelerden biri budur : Çevresini, sevenlerini bulmak.

İsmail ve Ody'nin ortak noktalarından biri de şudur : İkisinin de paylaşmayı bilmeleri. Ody son derece ve hakikaten cömerttir. İsmail de kendince öyledir. Atölyesinin "kapılarını açık" bıraktığı günlerden birinde ziyaretine giderseniz eli boş çıkamazsınız. Aklınızda bulunsun.

NEDEN BU KADAR SÖZLEŞİ

Güzel'e kitabına ilişkin birkaç soru daha sordum, burada söyleşiler üzerine söyleşimizin bu bölümünü olduğu gibi takdim etmek istiyorum :

Neden bu kadar kapsamlı bir söyleşiler dizisi yapmak ihtiyacı duydunuz ?

-Mina Urgan, Bir Dinozorun Anıları'nda bir yerde aynen şunları yazıyor :

“Belleksiz bir toplum olmamızı önlemek için, herkesin anılarını yazmasını yararlı buluyorum.”

Bu son derece yerinde bir tavsiye. Bunu daha önce ve daha sonra ben de ve uzun yıllardan beri yorulmadan bütün eşe, dosta önerdim ve hala öneriyorum.

Ancak gerçekçi olmak lazım, geçen zaman içinde gördüm ve gördük : Türkiye’de anılarını yazmak meraklısı çok değil.

Söze dayalı, herşeyi sözle aktarmaya alışkın olduğumuz için sözün yeteceğini sanıyoruz. Bunun özünde eleştirilecek hiç bir yanı da yoktur. Ve hatta ne iyi ki bunu bilebiliyoruz bile diyebiliriz. Ancak sadece bununla yetinilmesi sorun yaratıyor.

Sadece sözün ve sözlü aktarımların yeteceği kanısında değilim. Söz uçuyor yazı kalıyor. Öteden beri bilinen bir şeydir bu. Hele sonbaharda, hele kışın : Ölü yaprakların alıp götürdüğü sözleri, sözcükleri, cümleleri işte her geçen gün hep beraber üzüntüyle görüyoruz.

Evet bu beni üzüyor. Eh o zaman birilerinin öbürlerinin yerine yazması gerekiyordu.

Yakınımda bulunan ve yapıtlarını okuduğum, izlediğim, gördüğüm, dinlediğim ve beğendiğim kadın ve erkekler için bu işi bizzat üstlenmek, benim açımdan, biraz önce isimlerini andığımız değerli sanatçılarımızın, yazar, şair ve müzisyenlerimizin sözlerini kalıcılaştırmak arzusuna tekabül ediyor. Elbette aralarında sıkı ve sahici yazarlar bulunuyor. Ama onlar kitapta yer alan

konuşmalarımızı pek yazmıyorlar. Veya isterseniz yazmıyorlardı diyelim. Çünkü belli olmaz bakarsınız birkaçı önümüzdeki zaman dilimi içinde anılarını yazmaya başlayabilir. Bu kitap bu işe de yararsa ne mutlu bana. Konuştuklarımın kimi ise hiç yazmıyor. Bakın İsmail Yıldırım, Ody Saban (kimi makaleleri olsa bile), Mehmet Koç, Abuzer Koç (birkaç yıl önce yitirdik), Ahmet Kaya (onu da yitireli yıllar oldu biliyorsunuz) hiç yazamadılar veya bu konularda yazmaya fırsat bulamadılar. Bu söyleşilerin onların sözlerini taşımasını ve meraklılarına ulaştırmasını birincil amacım sayıyorum. Bu işi bunun için yapmış olmak benim açımdan gerekliydi. Elbette yeterli değil. Çünkü her birinin anlatabilecekleri ve söyleyebilecekleri daha dünya kadar şey vardı ve birçoğu için hala var.

Yani bu söyleşilerle her şey çözümlenmiş te olmuyor. Daha yürünecek epeyce yolumuz kalıyor.

- Söyleşilerin ne tür öneminden veya önemlerinden söz edebiliriz ?

- Kanımca sanatçıları, bilim kadın ve adamlarını, yazar ve şairleri kısacası yaratıcıları tanımak için onlarla söyleşi yapılması çok yararlı yöntemlerden biridir : Onları ve yapıtlarını tanımak veya biraz daha iyi tanımak için bu tür söyleşilere ihtiyacımız olduğundan eminim.

Kendini anlatan, yazan anlamında, çok az sayıda sanatçı vardır. Hele Türkiye’de. Kimi yazarımız, şairimiz bazı yapıtlarında kendilerine, geçmişlerine ilişkin birkaç noktaya değiniyorlar. Ama bu genel olarak yetersiz kalıyor.

Ayrıca hiç bir sanatçı ve yaratıcı neden ve nasıl yarattığını, neden ve niçin yarattığını yazmıyor. Bu konudaki istisnalar kuralı bozamıyorlar.

İşte bu nedenle de onları konuşturmak gerekli oluyor.

İşte söyleşi zamanlarında, ve o zaman ve sadece o zaman, onlarla yapılan söyleşiler sayesinde onlar ve yaptıkları veya yapacakları hakkında yeni ve hatta yepyeni birçok şeyi öğrenmek mümkün oluyor. Veya olabiliyor. Bunları her söyleşiyi okuduğunuz zaman siz de göreceksiniz.

Örneğin Taner Timur gibi ciddi bir bilim adamı sayesinde toplumsal tarihin resmî tarihle hesaplaşması gerektiği sonucuna ulaşabiliyoruz. Bu yabana atılır bir saptama değildir. Evet herkes veya çok sayıda kadın ve erkek resmî tarih(ler)in devlet-ulus(lar) tarafından nasıl “yaratıldığını”, uydurulduğunu dememek için bilmeyebilir, bilmez de, bu durumda bunu Taner Timur gibi bir bilim adamının ağzından öğrenmek az şey midir? Değildir elbette.

Ressamlar, yazarlar, müzisyenler, ozanlar ve şairler ile yaptığım söyleşiler onların sanatlarını, onların ağızlarından, kenarından köşesinden bile olsa aralamak ve ilgilenenlere bir parça bile olsa anlatmak, açıklamak amacını taşıyor : Nasıl yaratıyorlar? Neden yazıyorlar? Ne tür yöntemler kullanıyorlar ? Neden bu yolları kullanıyorlar ? Ve bir dizi soru daha.

Bunların ve benzeri birçok sorunun yanıtını aramak başlıbaşına bir serüven. Şairle şiiri, yazarla boş kağıt önündeki ilk çeyrek saati, daktilosu ve şimdilerde artık bilgiSARAYI, ressamla tabloları, müzisyenle sözleri ve çalgıları arasındaki ilişkiler, “doğum sancıları” ve daha binbir macera var anlatılanlarda. Kimi bakımdan birçoğunda kesişen ortak şeyler de bulabiliyoruz.

Bu söyleşilerde mutlaka sizin de dikkatinizi çekti : Çocukluğun ve çocukken yaşanılanların önemi sanatçılığa giden yollarda epey belirleyici. Belki de epeyden biraz daha fazla belirleyici.

Öte yandan söyleştiklerimin tümüne yakını ve hatta tümü bile diyebilirim, anlattıklarıyla toplumsal tarihe katkı yapıyorlar : Öyküleri, yaşadıkları ve/veya yaşayamadıkları ile.

Çünkü burada söyleşi yaptığım ressamalar, şairler, ozanlar, müzisyenler, türkü sanatçıları ve yazarlar öyle sıradan kişiler değil : Okuyucular da görecekler ve bana hak vereceklerinden eminim. İsimlerini andıklarımız anlattıklarıyla bilgi hazinemizi genişletiyorlar : Yakın hatta çok yakın siyasi tarihimizin kimi “anahtarlarını” bize sunuyorlar. Bu “anahtarlarla” istediğimiz kapıları açmak artık bize kalıyor : Bana ise “Haydi hep beraber nice yolculuklara, söyleşiler eşliğinde” demek kalıyor. Kolay gelsin.

BİR SERÜVEN OLARAK HAYAT

Anıları, yaşanmışlıkları aktaran bir kitabın oluşumunu, yazımını, amacını ve benzeri meseleleri ve bu uğraşımda bir yöntem olarak kullandığım söyleşinin inceliklerini burada anlatmak istiyorum. Bu tür çalışmalar yapacaklara yardımcı olması umuduyla.

Kendi kendime sorduğum birkaç soruya yanıt vererek başlıyorum :

Bir kitabı ne zaman yazmaya karar veriyorum ve gelişmeler nasıl seyrediyor ?

Bir insanı tanıdığımız günün kesin tarihini her zaman anımsayabiliriz.

Ama o ilk tanışma günlerinde ve hemen sonrasında akan zaman duran zaman içinde değişik sohbetlerimizde hayatından kimi sayfaları açınca hayatının epey girdili çıktılı ve son derece ilginç olduğunu farkedince bunları yazmalı, okuyucu kitlesine aktarmalı diyebiliriz. Diyoruz. Serüven böyle başlıyor.

Örneğin genç bir siyasi militanın inişli çıkışlı hayatını alalım : 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde ve hemen sonrasındaki militan bir yaşam, silahlı veya silahsız eylemler, militanlık deneyimleri, başından geçen binbir olay, dert, suikast, öldürülme girişimleri, vurulması, öldü diye bırakılması, çatışmalar, kavgalar, gösteri ve yürüyüşler, soygunlar, örgütlenme faaliyetleri, özel yaşamı, ailesiyle ilişkileri, hapishaneler, okumalar, yazmalar, firar, kimi için ülkeyi terk zorunluluğu, kimi için Güney'den çıkış, Suriye'ye sığınmak, Lübnan'da Filistin halkının özgürlük mücadelesine savaşçı olarak katılmak ve daha pek çok macera mutlaka daha geniş biçimde bilinmeli, en iyi ve en uygun biçimde kamuoyuna yansıtılmalı diyebilir ve çalışmaya başlayabilirim.

Bu yaşam hele Adana, Konya, Kütahya, Antalya, Fethiye, Adıyaman, Maraş, Antakya, Urfa, Mersin, Kayseri gibi 1980 öncesinde siyasetin yoğunlaştığı büyük kentlerden (İstanbul, Ankara ve bir ölçüde İzmir'den) ötelerde ve bilhassa, siyaset

bilimciler başta, konunun uzmanlarınca irdelenmemiş de olunca özel bir dikkat, ciddiyet ve ilgiyle araştırılmayı, incelenmeyi hak ediyor. Bu tür bir çalışmayı önemli kılıyor. Bunlar ve başka nedenler sonucu bu tür bir hayatın romanını yazmaya karar verebiliyorum.

Yazma aşamasında ne tür bir yöntem izliyorum ?

Hayatını yazmak istediğim insan yaşadığı için, bir anlamda kaynak sorunumun neredeyse yüzde yüz çözülmüş olduğu sonucunu çıkarmak mümkün. Bu her zaman doğru olmasa bile. Onunla uzun bir söyleşi, nehir söyleşi yaparak meseleyi sonuçlandırmak olası sanılabilir. Birçok kişi bu tür bir çalışmanın bu biçimde yapıldığını bile düşünebilir. Ama böyle düşünenler yanılırlar. Çünkü böylesi bir hayatı, yakın çok yakın siyasi geçmişimizi ilgilendiren, onun bir parçası da olan, birçok insanı ve birçok olayı kapsayan hareketli, kırılmalı, değişik yönleriyle epey karmaşık, zaman zaman dramatik, sık sık üzüntülü ve hüzünlü bir yaşamı, sadece olayları yaşayanın anlattıklarıyla yetinerek yazamazdım.

Çünkü insanlık halidir, kimi şeyleri unutmamız, kimi şeyleri biraz abartmamız, kimilerini sadece kendi açımızdan görmemiz ve benzeri riskler bulunuyor. Bunları aşmak için konuyla, “kahramanım” örgütü ve basına yansıyan eylemleriyle ilgili kitapları, makaleleri okumam gerekiyordu. Bunu özenle ve eleştirici bir yaklaşımla yaptım.

“Kahramanımın” silahlı veya silahsız bir militanı olarak görev üstlendiği örgütün kurucularının ve militanlarının varsa makalelerini, kitaplarını okudum. Zaman içinde kurdukları

internet sitelerinde yayınlanan birçok yazı, tanıklık ve belge de bu konuda çok işime yaradılar...

Elbette 1960'lardan günümüze kadar olup biten siyasi gelişmelerin derin tarihini de bilmek ve o yıllardaki değişik devrimci örgütleri ve liderlerini de bir parça tanıyor olmak gerekiyordu.

1960'ların ikinci yarısında genç bir üniversite öğrencisi, hem de Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) öğrencisi ve 1978'den 1982 sonuna kadar yine SBF'de öğretim üyesi olarak bizzat yaşadıklarım, bizzat tanık olduklarım ve bildiklerim de yararlı oldu. Arada bir hem aktör hem tanık durumunda buldum kendimi.

1970'den 1975 sonuna kadar Fransa'da yaşadığım yıllardaki gözlemlerim, okuduklarım, izlediklerim, dinlediklerim, incelemelerim ve kendi deneyimlerim de işime yaradılar.

1977 ve 1978'de Antalya ve Isparta Meslek Yüksek Okulları'ndaki müdürlük ve öğretim üyeliği yaptığım günlerde gördüklerim, yaşadıklarım da.

Hem aktör, hem tanık olarak.

Nihayet o yıllarda yazmak üzere olduğum çalışma konumu oluşturan genç militanın örgütünün yayınladığı sınırlı birkaç yayın da işimi kolaylaştırdı.

Bütün bunların ötesinde siyaset biliminden gelen araştırma, söyleşi yapma, dinleme, okuma ve analiz tekniklerini ve yöntemlerini de en iyi biçimde kullanmaya çalıştım. Bu tam anlamıyla başarılı oldum demek değil. Bu noktayı en iyi biçimde okuyucu söyleyebilir. Ben elimden geleni en iyi biçimde yapmaya çalıştım demek istiyorum. Eksiklerimi, terslikleri, varsa yanlışları okuyucularımdan gelecek uyarı, gözlem ve saptamalara göre

kitabım yayınlanırsa olası ikinci baskısında veya daha sonra düzeltmek elbette mümkün olacaktır. Bu açıdan olası okuyucularımın aktif katılımını bekliyorum.

Genel olarak böylesi bir çalışma yayınlanır yayınlanmaz veya hemen sonra ilk gözlemler, ilk tepkiler, ilk etkiler, eleştirisel ilk makaleler gelmeye başlıyor. Bu çok olumlu ve umarım devam eder. Yazılanların, yayınlananların mükemmelleşmeye yaklaştırılabilmesi için.

Bütün bilgileri çalışmamın kahramanı ile yapacağım, yaptığım söyleşilerle bütünleştirmek ve sağlamlaştırmak ise kendi başına özel bir iş ve özenli ve derin bir ön hazırlanmayı gerektiriyor...

Uzun söyleşiyi veya söyleşileri hangi koşullarda, nerede ve nasıl gerçekleştiriyorum ?

Söyleşiler dizisi öyle bir seferde bitirilmiyor. Bitirilmesi de zaten mümkün değil. Kimi kez birkaç saatlik kısa, ama daha çok epey uzun söyleşilerle çalışma yıllarca sürebiliyor.

Öte yandan kimi kahramanım işe başladıktan bir süre sonra kendini naza çekip, “Ben tanınan biri değilim, hayatım yazılmasa da olur” diyebiliyor. Veya herşeyde, her konuda kendini merkeze koymaya çalışabiliyor. Böyle birinin hayatını yazmak kolay olmaktan çıkabiliyor. O zaman başlamış bile olsam çalışmaya dostça son veriyorum. Böyle bir hadise yaşadım.

Geçmiş militanlık yıllarının verdiği alışkanlıkla her sorunuza kolayca yanıt vermek istemeyen veya sorunuza alıp evirip çevirdikten sonra yanıtlamaya çabalayan birinin hayatını yazmak da zorlaşabilir...

Kimini konuşturmak için ise hiç zorluk çekmedim, çünkü o da yaşadıklarını anlatmak istiyordu. Ama her şeyi değil. Elbette her soruya ille yanıt verilir diye bir kural yok.

Dahası kimi kahramanım meseleleri ilk sorduğum anda anımsamıyordu. Bu nedenle bizzat kendim de devreye girip kendi anılarımı aktarmak gereğini duydum. Anı anıyı açar ya da açmalı umudu ve arzusuyla. Bu alanda başarılı olduğumu sanıyorum. Böylece bu tür kimi kitapta özellikle çocukluğuma ve ilk gençliğime ilişkin epey anım da yer aldı.

Yine kimi şeyleri anımsaması veya daha iyi anımsaması umuduyla aynı veya benzeri soruyu söyleşilerimizin sürdüğü değişik günlerde ve zamanlarda yeniden ve yeniden yinelediğim de oldu. Ancak bu yöntemle kimi anıların anımsanmasını sağlamak, meseleleri derinleştirmek ve daha kapsamlı bir biçimde ortaya çıkarmak olanağı buldum.

Yinelemekte yarar var : Kimini konuşturmak kolay oldu. Kimini zor. Ama genellikle ilk söyleşimizdeki başlangıçtan itibaren hepsi açıldı ve sorulara etraflıca yanıtlar verdi. Çünkü her kahramanım hayatının yirmi veya yirmibeş yılının hikayesini bizlerle paylaşmak istiyordu: Amaç çünkü bunların bilinmesi, yaşananların unutulmamasıydı.

Ancak bir konudaki bütün ayrıntıları öğrenmek, kimi ayrıntıları anımsamak için onu daha çok konuşturmam gerekti. Bu amaçla onu nasıl konuşturduğumu, bir konuda, bir soruda arzulanan sonucu alabilmek için aynı konuyu değişik açılardan, değişik söyleşilerimizde kaç kez sorduğumu, bir sonraki buluşmamızda yeniden ve yeniden aynı meselelere döndüğümü ve soruları hazırlamak için birçok şeyi okuduğumu, söyleşi için önceden hazırlandığımı kahramanlarım bilir. Birçok şeyi o da söyleşilerimizin ilerleyişine koşut olarak anımsadı.

Kimi noktaları aileden ve siyasi örgütünden tanıdığım biri(leri)ne sormak gereğini duyduğum da oldu. Böylece anılar anıları izledi, konularımız çoğaldı, araştırma ve çalışma alanımızın kapsamı genişledi. Mesele tek bir militanın hayat hikayesi olmaktan çıktı. Ana, baba, nine, dede, kardeşler ve diğer yakın akrabalarla bir “toplumsal ailenin”, bir “siyasi ailenin” öyküsü biçimini aldı. O günlerin mütevazı siyasi örgütlerinin kiminin aynı zamanda bir “aile” işlevini yerine getirdiğini de anımsatmalıyım.

Burada hemen yeri gelmişken vurgulamalıyım: Aile üyelerinden birinin veya diğerinin çalışmanın akışı içinde aile fotoğraflarının birkaçını, kimi belgeleri sunması da epey kolaylaştırıcı ve belirleyici rol oynuyor. İhmal edilmemesi gereken bir kaynak. Anıların aranıp bulunmasında ve bu sayede tarihlere kesinliklere ulaşmamda arkalarında bir not veya bir tarih yazılı fotoğrafların ve belgelerin yardımı her zaman belirleyici oldu.

Bu tür fotoğraflar ve belgeler kahramanın doğduğu köy, mahalle, kasaba, kent ve bölgenin toplumsal tarihinin de vazgeçilmez kaynaklarından biridir. Geçerken bu noktayı da belirtiyim.

Söyleşilerimizin tümünü kasetlere kaydetmek vazgeçmediğim kurallarımdan biridir. Böylece olası yanlış anlamaların önü alınabiliyor. Çünkü kasettekiler yeniden dinlenebiliyor...

Dahası ileride, tanınmayan kahramanım “tanınınca”, belgesel filmi yapılacak olursa kasetlerimiz birinci derecede işe yarıyor....

Sonra bu kasetler çözülüyor.

Daha sonra kaset çözümleri ele alınıyor, yazılanların tümü okunuyor ve kitap biçimine sokmak için şunlar yapılıyor:

Önce konuşma dilini yazı diline çevirmek gerekiyor. Bunu en iyi biçimde gerçekleştirmeye çalışmak şart.

Sonra değişik ve farklı zamanlardaki söyleşilerimizde konuştuğumuz ama aynı olayla ilgili bilgileri biraraya getirmeli. Gereksiz yinelemeleri metinden çıkarmalı. Bütün metne yeni bir biçim vermeli ve arabaşlıkları, altbaşlıkları, notları ve benzeri vurgulamaları yapmalı.

Kaset çözümlerinden yoğunlaştırarak, Fransızların dediği gibi *rédigé* veya *réécriture* (İngilizce *rewriting*)/yeniden yazım işlemlerini bitirip, metni yayınlanabilir hale getirmeli.

Kaynakçayı eklemeli.

Sunu ve sonsözü yazmalı.

Bitince yazma faslı, bütün metni kahramanıma ve ailesinden yardımcı olana veya olanlara iletiyorum. Yeniden ve baştan sona okumalarını rica ederek. Özellikle kahramanımın çocukluk ve ilk gençlik günlerine ilişkin anlatılarını.

Genel olarak metni zenginleştirici katkılarla olası kitab tam ve son halini kazanıyor.

Zenginleşen metni birinci satırından sonuncu satırına kadar yeniden okuyorum, her şeyi, bilhassa fotoğrafları yeniden düzene sokuyorum. Benim açımdan metin işte o zaman yayınlanabilir aşamasına gelmiş oluyor.

Yani kitapta okunan metin konuşulanların ilk kağıda dökümünden yazım bakımından tamamen veya neredeyse tamamen ayrıdır.

Kitaplarım yayınlanınca kahramanımın bir sayfa veya ender olarak iki sayfalık bir yanıtını okuduğunuzda belki şaşırabilir ve “vay anasını ne adam ne hafıza be bütün bunları bir soru üzerine anlatmış” diyebilirsiniz. Ama gerçek hiç te öyle değil, hiç te öyle olmadı:

O bir sayfalık veya iki sayfalık hatta bazen bir paragraflık yanıt alabilmek için beş, altı veya sekiz soru daha sormak zorunda kaldığım anlar oldu. Hem de sık sık. Ama kitap haline getirirken o ara ve konuyu/soruyu/meseleyi açmaya yönelik ek soruları çıkardım ve tek ve toparlanmış bir soru ile ona verilen tek ve uzun yanıt kaldı.

Bu arada bazen kahramanımın yerine geçtiğim bile oldu: Konuşma dili yazı diline uysun diye ve aynı zamanda anlatılanın daha önce konuştuklarımızla ilintisini belirtmek, anımsatmak, vurgulamak için böyle davranmam gerekiyordu. Böylece kitabın okunmasında kolaylık ve akıcılık kazandırmak istedim.

Bu anlamda bu tür bir kitap, söyleşi yaptığım kişi/kahramanım için bir terapi biçimini aldı diyebilir miyiz?

Hayır diyemeyiz. Bu iş için böyle kavramlar kullanmak yerinde olmaz sanıyorum. Bir defa söyleşi yaptığımız mekanda herhangi bir divan yoktu. Söyleşileri Paris'teki büromda veya hayatını yazdıklarımın ev veya atölyelerinde yapıyordum. Son derece rahat bir biçimde geçiyordu. Her seferinde saatlerce sürse bile. Ben de kahramanım kadar konuşuyordum. Ben de kimi anımı aktarıyordum. Arada bir veya iki bardak çay veya kahve, bazen bir bardak viski içtiğimiz bile oluyordu. Bazen bir etli pide atıştırıyorduk iş çok uzayınca. Bazen bir sandviç.

Ama işin ciddiyeti gereği sağımızı solumuzu ama bilhassa solumuzu asla yitirmedik. Nereye ve niçin gittiğimizi çok iyi biliyorduk. Ve sonuçta bir kişinin yaşamı çevresinde ve onun doğumundan günümüze geçen yaşanılmış zaman cetvelinden iyi,

kalıcı, hayat ve siyaset dersleriyle dolu bir anılar derlemesi çıkarmaya çalışıyordum.

Ancak hemen söyleyeyim hiçbir kahramanımın hayatının bütün yönlerini ve kişiliğinin bütün cephelerini bildiğimi ve tanıdığımı iddia edemem. Böyle bir amacım da zaten yoktu. Kitabın amacı başkaydı.

BİR YÖNTEM OLARAK SÖYLEŞİ

Söyleşilerimi yaparken nasıl bir metod kullanıyorum ?

Bu çalışmamı okuyacakların kendi çevrelerinde bu veya benzer bir yöntemi uygulayarak geçmiş, hayatı, çalışmaları ve benzeri konularda konuşturmak isteyecekleri insanları en iyi biçimde konuşturabilmeleri için söyleşi yönteminde dikkat edilmesinin yararlı olacağını umduğum birkaç “anahtar” onlarla paylaşmak isterim.

En başta söyleşiye gitmeden önce söyleşi yapılacak kişinin hayatını ve yapıtlarını iyi tanımak lazım. Öyle “kafadan” ve artık klasikleşmiş, hatta gına gelmiş sorularla kalkıp söyleşi yapmak için yola çıkmamak gerektiğine inanıyorum.

Yazarsa yapıtlarını, ressamısa eserlerini, müzisyense müziğini, türkülerinin sözlerini, tiyatro sanatçısıysa oyunlarını bilmeden söyleşiye gitmek ve ona özgeçmişini anlattırmak onunla söyleşi anlamına gelmez.

Tartışmak ta dahil hazırlıklı olmak lazım söyleşiye.

Bu bir futbol veya boks maçı değildir ama okuyucuya kimi konularda açıklayıcı, hayatında ve kültürel eylemlerinde işine yarayıcı unsurlar sunucu bir armağan olmalıdır. Bunun için de gerekirse söyleşi yapılanla tartışmaktan kaçınılmamalıdır. Dostunuz bile olsa. Tabii nazikçe.

Söyleşilerde bir başka altın kural “susmayı bilmek”tir. Söyleşilerdeki en önemli altın kural da budur. Söyleşi yapılanla aşık atmak için söyleşi yapılmaz. Söyleşinin amacı onu konuşturmaktır. İki kulağımızın bir ağızımızın olması bu işte çok işimize yarar/yarıyor. Kulaklarımızı dört açmak diye yeni bir kural getirmek, yeni bir deyiş önermek bile olası.

Gözlerimizi kapatmadan elbette.

Söyleşi yapanların kiminin vazgeçemediği, hele televizyonlardakilerin maalesef gelenekselleştirdiği gibi, sürekli olarak “Bakın ben de ne kadar çok biliyorum” havası verilmesinden özenle kaçınılmalıdır.

İki de bir söyleşi yapılanın sözü kesilmemeli, kusuru olursa/varsın kusuru yüzüne vurulmamalıdır. Oraya bağcıyı dövmeye değil üzümünün tadına bakmaya gidildiği unutulmamalıdır. Bu deyiş burada elbette fırsatçı anlamda kullanılmıyor, rasyonel/akılcı anlamda kullanılıyor. Bunun tersi hem ayıptır, hem de işin amacına ters düşer. Zaten bizde iyi bir kural biçimine dönüştürülmüş hoş bir deyiş vardır: Konuşanın sözü kesilmez denir. İşte unutulmakta olan bu kuralı anımsamak ve bizzat uygulamak gerekiyor.

Kanımca o zaman okuyucunun işine yarayacak, yol gösterici ve kalıcı bir söyleşi gerçekleştirmek olanağı bulabileceğiz. Bu amaçla herkese iyi söyleşiler diliyorum. Hele uzun kış gecelerinde.

Televizyonlarınızı lütfen kapayınız, nene, dede, anne, baba, amca, teyze, dayı, abla ve yaşlıları konuşturunuz, seslerini kaydediniz önerisini de yapmama lütfen izin veriniz.

Kolay gelsin. Başarılar herkese...

SOHBET : M. ŞEHMUS GÜZEL İLE SILADAN GURBETE GURBETTEN SILAYA, DÜNDEN VE BUGÜNDEN

BİR İMZA GÜNÜNDE DOSTLARLA. (M. Şehmus Güzel Koleksiyonu.)

Yazar, gazeteci ve öğretim üyesi M. Şehmus Güzel ile Paris'teki en eski kitapevlerinden Özgül Kitabevi'nde cumartesi 8 ocak 2005'te düzenlenen "İmza Günü"nde görüştük. Kısa bir söyleşi yaptık. Buyurun sohbetimize :

Zahide Mavi (ZM) : İmza gününüz nasıl geçiyor? İzlenimleriniz nelerdir?

M. Şehmus Güzel (MŞG) : Sizin de gördüğünüz gibi çok canlı geçiyor. Çok canlı ve çok renkli. Gençler var, daha az gençler var ve bizim gibi artık ellili yaşlarının sonbaharını yaşayanlar var.

Analar ve babalar, çocukları ve hatta torunlarıyla birarada buluşmak ve dertleşmek, söyleşmek olanağı buldular. Bu tür

biraraya gelmeler aynı zamanda kuşakların karışımı, kuşakların tanışması şansını yakalamamıza elverdiği için çok önemli. Son derece sevimli.

Daha birkaç yıl önce ana ve babasının çocuk arabasında gezdirdiği çocuklarımızı bugün bu vesileyle birer sevimli genç bayan, birer delikanlı olarak görmek beni gerçekten duygulandırdı. Akıl almayacak derecede duygulu olduğumu bilmem burada söylesem mi? Evet duyguluyum ve zaten yazarlığın ilk kilometre taşları büyük olasılıkla duygulardan ve duyguların yoğunlaşmasından geçiyor. Bizzat saptadığınız gibi şiir bile yazmışım. Yazmışım diyorum çünkü bunlar aslında şiir gibi değil birer şaka gibi okunmalı. Çünkü şair olmak kolay değil. Elbette. Ama kimi duyguların açıklanması için de şiirden başka yolumuz da yok.

ZM : Neden Özgül Kitabevi'nde?

MŞG : Çok yerinde bir soru; ben de zaten oraya gelmek istiyordum : Bir Fransız bayan Françoise Rastoix ve bir Türk delikanlısı Rüstem Güçüyener, Paris'te birbirine aşık olduktan sonra ortak ilgi odaklarının da kitap ve kitapçılıkta birleştiğini fark ettiler ve Mayıs 1982'de Paris'teki ilk Türk Kitabevi'ni kurdular. Bu öngörü ve bu cesaret herkesi şaşırttı. Birçoğumuz bu “işin” de kısa ömürlü olacağını sandık. Kimi kötü dilliler “Kitapçılık mı? O da iş mi?” bile dedi.

Rüstem ve Françoise kararlı bir biçimde yürüdüler : Çok zor anlar yaşadılar ama dayandılar. Umutlarını yitirmeden. Ve bu kitapevi Paris'in kültür ve karşılaşmak mekanlarından biri biçimine dönüştü. “Küçük Türkiye”nin tam kalbinde biraraya gelmek, sohbet etmek, buluşmak için sevimli bir mekan. Kimler geçmedi ki buradan : Abidin Dino, Remzi Raşa gibi ressamlarımız, Aziz Nesin, Taner Timur, Hasan Kudar gibi yazarlarımız, bilim adamlarımız,

gazetecilerimiz. Adlarını anmadıklarım unutulduklarını sanmasınlar lütfen. Liste çok uzun sürebilir çünkü aksi halde.

Evet Rüstem ve Françoise 23 yıldır hizmet veriyorlar : Bin bir teşekkürü hak ediyorlar : Cesaretleri, hoş görüleri ve iyimserlikleriyle.

Burası aynı zamanda bir başvuru makamı gibidir : Birkaç saat içinde gelip bir şey soranların çetelesi tutulsa bir ülke manzarası çıkar.

Burada birkaç gün oturup dinlesek ve izlesek iki-üç roman yazılabilir.

İşte bütün bu açılardan bakılınca böylesi bir “imza günü” için en uygun yer burası olabilirdi. Başka bir mekan değil.

Nitekim yanılmadık. O kadar insanı başka nerede biraraya toplayabilirdik? Herkes geldi : Çünkü kapımız bütün vatandaşlarımıza açıktı. Mevlana Kapısı gibi. Her meslekten, her gruptan, her kasaba ve kentten insanlarımız geldiler. Bu aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarımızın, bizim vatandaşlarımızın, Avrupa Birliği'nin (AB) “içinde” ve “bağrında” olduğunun da gözler önüne serilmesi idi. Gözler önüne serilmesidir.

Evet “Biz buradayız ve burada kalacağız !” demenin en açık ve şairsele biçimde dillendirilmesidir bu.

Herkese bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Hem kendi adıma hem de böylesi güzel bir manzara çizerek AB içinde yerimizin sağlam olduğunu ispat ettikleri için.

ZM : AB ve genel olarak Avrupa'daki Türkler hakkında neler düşünüyorsunuz?

MŞG : Bu konudaki kimi görüşlerimi *Rıhtımda Olü Var* ile *Bu İşyerinde İnşaat Var* isimli çalışmalarımdaya sunmaya uğraştım. Burada kısaca şunu söylemek isterim : Fransa'da artık yerleşen, meslek sahibi olan, çoluk-çocuk sahibi olan, bizim gibi dede bile olanlarımız var. Evet Paris'e geldik. Paris'e aşık olduk. Ve Paris'te aşık da olduk. Ve kaldık. Yineliyorum : Paris'te Âşık bile olduk : Şiir yazmamız ondan.

Ama ülkemizi, köy, kasaba ve kentlerimizi de unutmamalıyız. Hani o top oynadığımız tozlu sahalar, bisikletle dolaştığımız bağ ve bahçe yollarımız var ya onları da öksüz bırakmamalıyız.

Yani gidip gidip gelmeliyiz.

Belki takımlarımızı toplayıp tümünden geri dönmek mümkün olmayabilir. Ama bizinkileri de unutmayalım : Kendi ana-babalarımızı, kendi dedelerimizi, ninelerimizi ve diğer akrabalarımızı unutmayalım.

Bugün kimi köylerimizde ana babalarımız öldüklerinde cenazelerini kaldırmak için adam kalmadığını duyuyorum. Dönebilmek ülkeye ve orada da güzel evler inşa etmek. Ve güzel dükkanlar açmak. Çünkü AB'ye tam üyelik programlanmıştır gelecek günlerimizde; ve bizim, yani uzun yıllardır Paris'lerde, Fransa'larda yerleşmiş olanlarımızın, bu işte "dostluk köprüsü" rolünü oynama olanağımız var. Bu rolü çok iyi oynamalıyız diyorum. Bizden beklenen de budur : Hem buradakilerden hem de ülkede kalanlardan.

Sılayı unutmamalıyız. Gurbette yaşamak daha güzel ve daha farklı olsa bile. Çünkü oraların ve orada bıraktıklarınızın bize ihtiyacı var.

ALTAN GÖKALP, GÜZİN DİNO, JACQUELINE BAŞTUJİ ile bir imza gününde ve gecesinde.
(M. Şehmus Güzel Koleksiyonu.)

ZM : AB'ye bakış açınızı biraz daha açıklayabilir misiniz?

MŞG : Memnuniyetle. Bizde genel olarak “AB’ye girersek onlara neler verebiliriz ?” sorusu soruluyor. Fransa’da ise “Bize neler verebilirler ?” sorusunu soruyorlar. Evet bence meseleye biraz da Paris’ten bakmak lazım.

Fransa Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Jacques Chirac 14 Aralık 2004’te TF1’deki sohbetinde bu konuda gerçek bir devlet adamı olarak konuştu ve şunları belirtti : “Kuzey Amerika, Çin ve Hindistan gibi büyük devletler topluluğu karşısında AB’nin Türkiye gibi nüfusu çok, demokрасisi göreceli olarak gelişmiş ve ekonomisi iyi yolda bir devlete ihtiyacı vardır.”

Evet konu bu kadar açık : Meseleye jeostratejik, yani coğrafi ve devletlerarası güç dengeleri açısından baktığımız zaman AB'nin Türkiye'ye ihtiyacı olduğu ortaya çıkıyor.

Türkiye'nin de AB'ye ihtiyacı var. Aç ve yoksul olduğu için değil. Asla! Bugün kendi kendine yetecek kaynaklara sahip ender ülkelerden biri de Türkiye'dir. Ama artık devletler biraraya gelirken ve daha güçlü birlikler kurarken Türkiye'nin de tercihini yapması kaçınılmazdı. 1850'lerden bu yana yüzünü "Batı"ya, yani bugünkü Avrupa'ya, çevirmiş olan Türkiye en doğal biçimde AB içinde yer almalıdır : Elbette diğer üyelerle aynı, eşit, adil, özgür, kardeş statüde. Yani ayrısı gayrisi olmadan.

İşte bu çerçevede Fransa, Almanya ve diğer üye devletlerde yaşayan, ekmek paralarını kazanan ve bu devletlerin ekonomilerine yıllardan beri çok önemli ve çok belirleyici katkılarda bulunan ve sayıları kimi rakamlara göre beş milyona ulaşan Avrupalı vatandaşlarımız birincil rollere adaylar. Gördüğüm kadarıyla bu rolü oynamak için de ellerinde önemli kozları bulunuyor.

ZM : Ne gibi kozlarımız var?

MŞG : Bakın kadınlarımıza. Her işkolunda çalışıyorlar. Buradakilerden söz ediyorum. İşte ortada "Küçük Türkiye" adını taktığımız mahallede bir dolaşmak yeter : Lokantalarda, turizm şirketlerinde, sigorta ve avukatlık bürolarında, muhasebe işlerini yapanlarda ve danışmanlık şirketlerinde işlerin yürütücüleri kimler? Kadınlar. "Bizim kadınlarımız".

Bakın örneğin bugünkü "imza günü"ne altı gazeteci geldi : Bunların ikisi bayan. Bu hiç te göz ardı edilmemeli.

Kadınlarımız ve burada okuyan, burada kültürel birikimlerini pekiştiren gençlerimiz gelecek için umutlu ve mutlu olmamız için bize göz kırıyorlar. Hepsine yolunuz açık olsun diyorum : Yine bir gün

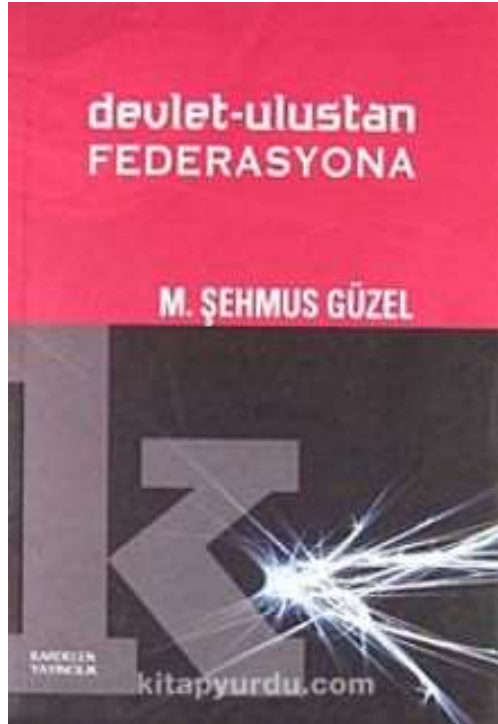
mutlaka bir mekanda karşılaşırız. İki satır söyleşmek, bir bardak bir şey içmek için.

(8 Ocak 2005)

BAYRAM BALCI SORDU M. ŞEHMUS GÜZEL YANITLADI: SAKİN SAKİN

Bayram Balcı: “Hocam Merhaba, sizinle özerklikle ilgili bir söyleşi yapmak istiyorum. Sizin son haftalarda Günlük gazetesindeki dizi yazılarınızı da okudum, çok aydınlatıcı ve bilgilendiriciydi. Hocam öncelikle size şunu sormak istiyorum : Sizin özerklik konusunda yaptığınız araştırma ve çalışmalarınızı biliyoruz. Bu alanda ciddi çalışmalarınız bulunuyor. Bize kısaca özerklikle ilgili çalışmalarınızdan söz eder misiniz?

M. Şehmus Güzel: Elbette. Her şey 1983'te başladı diyebilirim. Kasım 1982'de “Yüksek Öğrenim Kurumu” (YÖK) tarafından Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki öğretim üyeliğime hiçbir kanuni dayanağı olmayan bir biçimde ve güya “görülen lüzum üzerine son” (!!??) verildiğinde Paris'teydim, Fransa Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivleri'nde “Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Grevleri” üzerine araştırma yapıyordum. Araştırmalarımı bir yıl boyunca sürdürdüm ve o sırada ilişki kurduğum

Paris VII. Üniversitesi Tarih, Coğrafya Ve Toplum Bilimleri Fakültesi'nde Eylül 1983'te öğretim üyeliğine başladım.

Birinci ve üçüncü sınıflardaki ve doktora düzeyindeki ders ve seminerlerimde Devlet-Ulus ve "devletsiz halklar" konularına belli bir ağırlık verdim. Değerli meslektaşım, "Müslüman Dünyası ve Toplumsal Mücadeleler" bölümünü birlikte yönettiğimiz Claude Liauzu ile ders yılı hazırlıklarına başladığımızda belirlediğimiz konuların içinde bu meselelere öncelik vermeyi kararlaştırmıştık. Öyle yaptık ve bu böyle sürdü...

BB : Neler yaptınız o yıllarda ?

MŞG : Çalışmalarımı birkaç yönde ve birbirine koşut biçimde yürüttüm : Ders ve seminerlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrasında ortaya çıkan birçok devleti kuran asker ve sivil "seçkinlerin" neden Fransız marka "devlet-ulus" modelini tercih ettiği üzerine düşünmeye ve bunun tarihi kanallarını araştırmaya ve bulmaya çalıştım. Bu konuda bulduklarımı Fransızca makalelerimde açıkladım, meraklılarına sundum. Bunları Devlet-Ulutan Federasyona başlıklı ve 2010'da Kardelen Yayınlarca okuyuculara sunulan kitabımda kısa ve derli toplu bir biçimde aktarıyorum (s. 27-35).

Arştırmalarımda ve derinleştirdiğim çalışmalarımı şunu saptadım : 1920'lerde önce Fransa'yı, sonra birbirini kopyalayan Balkanlar'ın ve Orta Doğu'nun okumuş-yazmışlarının, seçkinlerinin, yönetimleri üstlenenlerin en büyük kusuru kendi ülkelerinin tarihini ve bilhassa geçmişteki yönetim biçimlerini tu kaka deyip bir kenara atmaları, geçmiş yönetim biçimlerinden çıkarılması mümkün ve gereken dersleri görememeleridir. Örneğin en yakın komşularında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB), federal yapının benimsenmesinin nedenlerinin farkına bile varamamalarıdır. Ve "çarenin" sınırları belirlenmiş,

adaletsiz bir biçimde belirlenmiş olsa bile, bir ülke üzerindeki hakimiyeti tanınmış çok sıkı, nefes kesici derecede merkezi bir devletle çözüleceğini sanmalarındır. Bu birinci büyük yanılgıdır.

Tamam bugün, yani aradan geçen bir yüzyıl sonra bunu söylemek kolay, ama o zamanlarda bile birçok devletin başının çaresine federal yöntemle, yerinden yönetimle baktığının bilinmemesi veya işin bu yönünün görülmemesi bölge halkları açısından enazından şansızlıktır. Seçkinler açısından cehalet, kolaycılık ve bilmişlik taslamak, bendedimolduculuktur.

O kadar ki siyasi, ticari ve askeri açılardan Almanya etkisinden bir türlü çıkamayan Osmanlı ve Türk seçkinleri Almanya'nın tarihini, geçmişindeki konfederal, federal yapıyı, çoklu yönetimi bilmediler, göremediler. Bugünkü yapıyı da bilmiyorlar gibi... Oysa bilinmesinde ve incelenmesinde sayısız yararlar bulunuyor.

Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre Konfederasyonu devlet yapılarını, yönetimlerini de anlamdılar.

Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hükümetlerinde yer alan Mahmut Esat Bozkurt gibi birçok bakan, Şükrü Saraçoğlu gibi defalarca bakan sonra başbakan ve daha niceleri, yüksek öğrenimlerini İsviçre'de yapmış, oradan en yasaklayıcı, en tutucu kanunları akıl almaz biçimde kopyalayarak, hatta kimini sadece tercüme ederek (özel olarak çeviri demiyorum) aynen almışlardı, ama konfederal yapıyı es geçmişlerdi.

Evet Osmanlı, Türk ve onları izleyen Ortadoğulu seçkinlerin, Balkanların seçkinlerinin, seçilmişlerinin, asker ve sivil siyasetcilerinin en büyük özelliği gözü kapalı kopyacılık, birçok alanda olduğu gibi burada da başımıza bela olmuştur. Fransa Cumhuriyeti'nden devlet-ulus yapısı aynen alınmıştır. Mustafa Kemal'in bir ara Fransızca'yı resmi dil olarak empoze etmeyi

düşündüğünü de burada anımsatmalıyım. Merkezi devlet merakı Bulgaristan gibi Fransa etkisindeki bir devlette ve İngiltere etkisindeki Yunanistan'da da söz konusudur. Her ikisinde de Türklere, Boşnaklara, Çingenelere (Romanlara) ve diğer halklara yönelik baskılar, eritici (asimilasyonist) yöntemler kullanılmıştır, çok can alınmıştır, çok can yakılmıştır.

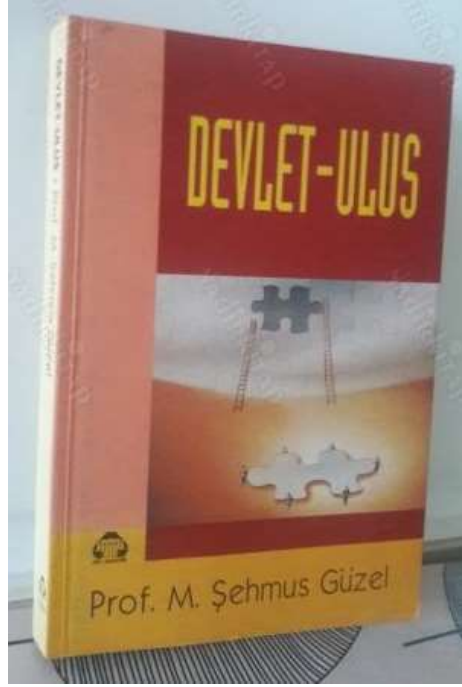
Halkların kaderlerine hükmetmek isteyen bu adamlar, çok sayıda erkek çok çok az sayıda kadınlar, "Madem devlet-ulus, otoriter ve merkezi devlet Fransa'da yürüyor bizde de yürür" diyerek kopyacılıkta rekorlar kırdılar, ama iyi kurulmuş bir İsviçre saati gibi tıkır tıkır çalışan konfederal veya federal yapıyı benimsemek, bu konu üzerinde düşünmek hiçbirinin aklının köşesinden bile geçmedi. Çünkü model olarak aldıkları devlette herşeyin en mükemmel biçimde yürüdüğünden emindiler. Bu da tarihi ve çok önemli bir yanılgıdır.

İşin dramatik boyutlarından biri de zaten burada : Aradan geçen zaman dilimi içinde devlet-ulusu halkların başına bela eden Fransa Cumhuriyeti'nin, sıkı ve merkezi devletin çare değil bela olduğunu farkedince, kendisini defalarca bakım ve onarıma almış olması, ama taklitçilerinin bunu akıllarından bile geçirmemeleridir. Fransa Cumhuriyeti örneğin 1980'lerin başından itibaren, bir tür özerkliği yasalarla benimsedi ve yerinden yönetime geçti. Hepsini "Fransız ulusu" içinde eritmeyi ciddi ciddi düşündüğü birçok halkın "eritilemeyeceğini" geç olsa da farketti ve bunun üzerine yanı sıra ısrar etmedi, çark etmeyi tercih etti. Burada bu belanın Fransa'da yine de 1790'lardan 1980'lere kadar sürdüğünü de böylece saptamış oluyoruz.

Hesabı ortada neredeyse iki yüz yıl. Bu süre içindeki göz boyamaya yönelik "reformları" saymazsak...

Ancak 20. yüzyılın sonunda ve 21. yüzyılın başında hiç bir halktan iki yüz yıl beklemesini kimsenin istemeye hakkı yoktu ve hakkı asla olamaz.

“Duvar”ın düşürülmesinden beri T büyük harfle Tarih yeniden hızlandı, dünya koskocaman bir köye döndü ve herkes herşeyi anında, neredeyse hemen görüyor, izliyor ve gerekli dersleri çıkarıyor. Aldatmacaların, yalanların ömrü artık ikindiye kadar bile süremiyor. Süremiyor da.

Fransa Cumhuriyeti, “Fransızca” içine alıp, yok sayıp, yasaklayıp bitireceğini sandığı değişik ve kendi içinde son derece zengin dilleri bugün “bölgesel diller” adı altında tanımak gereğini duydu. Daha 1950’lerde Korsika’da okullarda koskocaman levhalarda kırmızıyla “Yerlere tükürmek ve Korsikaca konuşmak yasaktır !” yazıyordu. Bugün Korsika’da çocuklar ve büyükler Korsikaca “Yerlere tükürmek ve tükürdüğünü yalamak iyi bişey değildir !” diye yazıyorlar. Arif olan anlar. Korsikaca dili her alanda konuşuluyor, Korsika’da Korsika Üniversitesi’nde Korsikaca dersler veriliyor. Bu bir örnek, başkaları da var.

Evet Fransa Cumhuriyeti devlet yapısında ciddi, temelden ve kalıcı reform yapmak gereksinmesini duydu ve yaptı. Oysa onu örnek alan bölgemizdeki devletler hâlâ yürümediği ispatlı 1920 model

devlet yapısında ısrar ediyor. Asıl acı ve dramatik olan budur. Hele bu devlet yapısının yürümediği, günün, yurttaşların, değişik halkların ihtiyaçlarına yanıt vermediği apaçık ispatlanmışken. Ve her gün yeniden ve yeniden ispatlanırken.

Bu durumda bizimkilere, siyasetçilerimize, seçkinlerimize, düşündüklerini ve okuyup yazdıklarını iddia edenlere şu soruları sormak hakkımız var :

1920'lerde kendi kaynaklarınızı, kendi kökenlerinizi, kendi tarihinizi ihmal ederek hatta onlarla her türlü bağınızı kopararak (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte, tarihi, siyasi ve devlet yönetimi açısından ve toplumsal alanda hakiki bir "kopuş" olduğu yadsınamaz) kopyaladığınız devlet, yani işte ismi üstünde Fransa Cumhuriyeti, kendisini reforma tabi tuttu, şimdi onu neden örnek almıyorsunuz ?

Onun kendini düzeltmek gereksinmesini duymasının, gereğini yapmasının nedenlerini niçin irdelemiyorsunuz ?

BB : Halkların bu alanda yaptığı mücadeleler araştırmalarınızı etkiledi mi ?

MŞG : Hem de nasıl. En önce şunu vurgulamak şart : Halkların mücadelesi sayesinde ve sonucunda meseleler gündemden düşmedi. Devlet-Ulus meselesini sorgulamamın nedenlerinden biri, mutlaka en tayin edicisi budur : Neden halklar bu devlet biçimini eleştiriyorlar ? Neden kimi devlet sınırları içindeki halklar, onların en akıllıları, onların gözbebekleri mücadele ediyorlar, neden silahlı mücadeleye gitmek zorunda kalıyorlar ? Bölgemizde Filistin halkı, Kürt halkı, Cezayir, Fas ve Tunus'ta Berberi halkı, Afrika'nın değişik devletleri arasında parçalanmış yurtlarının kurtuluşu için mücadele eden Tuareg halkı ilk akla gelenler, örnek alınanlar. Daha birçok halk var özgürlük mücadelesi veren... Beni

en çok etkileyenler burada isimlerini andığım halklar ve onların yiğit çocukları oldu. Kendi tarihimiz de böyle davranmam gerektiğini aralıksız yineleyip durdu. Dedemin ve dedemin kardeşlerinin seslerini duyuyordum ve onları anlamam için araştırmalı, yazmalı, kalemimle ben de bu yürüyüşte, bu koşu da yerimi almalıyım. Beni yetiştiren anam Ganime Güzel'in, babam Hasan Güzel'in bana haklarını helal etmeleri için de bu gerekliydi. Kısacası bu bir namus borcuydu.

1980'lerin başında Filistin halkının mücadelesi her zamanki gibi en sıcak, en yakıcı ve en çok konuşulan meseleydi. Ağustos 1984'te Partiye Kerkêran Kürdistan (PKK. Kürdistan İşçi Partisi) Abdullah Öcalan liderliğinde silahlı mücadeleyi başlatmasıyla 12 Eylül 1980 askeri darbesinden beri yakından izlenen Türkiye'de yasaklayıcı ve berbat rejime karşı ciddi bir muhalefetin bulunduğu ortaya çıktı.

Dahası birçok insan ilk kez Kürt halkının varlığını duydu.

Yılmaz Güney'in yaratıcısı olduğu Yol filminin Mayıs 1982'de Cannes Film Festivali'nde "Altın Palmiye" ödülünü alması üzerine filmi izleyen çok sayıdaki insan Kürt halkının varlığını, Kürdistan isimli bir ülkenin, bir coğrafyanın bulunduğunu görmüştü, ama bu kez mesele daha ciddi ve daha farklı bir boyut kazanıyordu.

Fransa'da ve dünyanın birçok coğrafyasında gösterime giren filmde, Ömer'in (Necmettin Çobanoğlu) ülkesine tutkusu, özgürlük ve umuda açık bir alan biçiminde sunulan ükesine vardığında Kürdistan levhası meseleyi anlatıyor, Kürdistan isminde bir ülkenin varlığını gözler önüne seriyordu. Bu son derece basit görüntü, meseleyi bilmeyenlere çok şeyi hemen aktarabildi. Kanada'lı bir meslektaşım o günlerde bana yazdığı mektupta kendisine ülkemizde Kürtler bulunduğundan daha önce söz etmememiş olmamı eleştirdi. "Böyle bir şey söylenmez mi?" diyerek. Kanada'da Quebec (Kebek okunur) halkının öteden beri

bağımsızlık yanlısı olduğu, bu amaçla iki kez referanduma gidildiği ve yine gidileceği bilinince Kanadalı meslektaşımın ilgisi anlaşılabilir.

Yol'dan sonra ve Kürt mücadelesinin aldığı silahlı boyut sonucu Kürt meselesi Batı medyalarında sürekli işlenir oldu. Birçok kitap yayınlandı, kollokyumlar düzenlendi.

Biz de elimizden geldiğince meseleleri açıklamak, çareler araştırmak, savaşı, katliamları, cinayetleri, yakıp-yıkmaları önlemek umut ve arzusuyla kollarımızı sıvadık bu yöndeki çalışmalara katkıda bulunduk.

Paris'te Fakülte'deki ders ve seminerlerimizde, yazılarımızda, konferanslarımızda, kollokyumlara katıldığımızda sunduğumuz tebliğlerimizde böyle bir hadiseye karşı üç maymunları oynamamız beklenemezdi. Bilim kadın ve adamları ve üniversiteleri de meseleye halklar yönünden ve barışsal yaklaşımlarla eğilmek zorundaydı. Biz de öyle yaptık.

Üniversite'deki meslektaşarımla ve bilhassa kendi ders ve seminerlerimde meseleyi hem bizzat işledim, hem de konunun uzmanlarını ders ve seminerlerime davet ettim :

Örneğin Filistin konusunda en namuslu ve en yetkin uzmanlardan ve uzun zamandan beri Le Monde Diplomatique'in yönetimindeki Alain Gresh, Dominique Vidal, tarihçi Nadine Picaudou birçok ders ve seminerlerime katıldılar. Onlarla kollokyumlar düzenledim.

Ortadoğu tarihini girdisi ve çıktısıyla çok iyi bilen Elisabeth Longuenesse (daha çok Suriye, Lübnan ve Irak meselelerinde, askeri darbelerin değişik boyutları için), Elisabeth Picard (Hatay meselesinde, Irak, Lübnan ve Kürtler hakkında), Kürdistan tarihi ve Kürtler üzerine Kendal Nezan, Gérard Chaliand, Ermenistan tarihi ve Ermeniler konusunda öğretim üyesi ve tarihçi Claire

Mouradian, Anahid Ter Minassian da hemen anmam gerekenlerden. Ders ve seminerlerimde biraraya geldik, kollokyumlar düzenledik.

Hepimiz birbirimize ve öğrencilerimize birçok şeyi aktardık, öğrettik. Tartışarak. Paylaşarak.

Silahlı mücadeleye konu olmadıkları için daha az dikkat çeken Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türklerin özerklik mücadelesine de değindik. Yunanistan'daki Türklerin asimilasyon politikası altında bırakılmak istenmesi konusunu da somut örnekleriyle, örneğin Türklerin oturduğu köy isimlerinin yunancalaştırılmasıyla, anlattık.

Osmanlı İmparatorluğu mirasının en iyi biçimde kullanılmadığını açıklamak olanağı bulduk : Balkanlar'da, Orta Doğu'da, Afrika'da...

Bu meselelerin her devlet bünyesinde çözümünü, barışçıl bir biçimde çözümünü de inceledik.

Bu konularda yoğunlaştık.

Bu bağlamda doktora öğrencilerime bu konularda dosyalar hazırlattım. Doktora öğrencilerim arasında Iraklı, İranlı, Magripli, Türkiyeli öğrenciler yanında meselelerimize meraklı Fransızlar, Yunanlar, Almanlar da bulunuyordu. Onların birçoğu bugün Fransa'da, Türkiye'de, Yunanistan'da, İran'da, Irak'ta ve Fas'ta öğretim üyesi, gazeteci, siyasetçi, sendikacı... Meselelere barışçıl bir gözle baktıklarından eminim. Savaş yerine barışla sorunların üstesinden gelmek için. Bizlere de bu yakışır.

İranlı bir öğrencimin zaman içinde araştırma konusunu Kürtler ve Mahabad Cumhuriyeti üzerine yönlendirmesi, birçok öğrencimin Kürtler, Filistinliler, Ermeniler meselesini neredeyse ilk kez derinlemesine inceleme, araştırma, öğrenme aşamasına ulaştırması kalıcı ve şirin anılar olarak aklımda.

Bu arada Kürt ve Türk öğrencilerimden birkaçı ders yılı başladıktan bir süre sonra okula gelmez oldular, aralarında lokanta, dokuma, muhasebe işlerine girerek zenginleşenler oldu. Doktora işini bıraktılar, bir elde iki hüneri götüremediler çünkü, ama onlar da kendi işleri arasında meselelere barışçıl yönlerden katkılarını sürdürdüler.

Nihayet Paris'teki türkolog dostlarla ve Türkiyeli genç araştırmacı arkadaşlarla oluşturduğumuz GETC (Çağdaş Türkiye Üzerine Araştırma Grubu) ve ERT (Türkiye Üzerine Araştırma Takımı) araştırma gruplarında da bu meseleleri tartıştık. Birer seminer boyutunda ve düzenli olarak yayınlanan dergilerimizde.

Bu ortam içinde, Türk Devlet-Ulusunun kuruluşu aşamasında işçi hareketinin bu amaçla kullanılmasını önce bir seminerde sonra bir makalemde irdelemek olanağı buldum. Başka araştırma ve incelemelerimi de bu gruplar içindeki seminelerde, kollokyumlarda sundum.

Tabii burada yanıldığım nokta şu oldu :

Fransızca olarak yazılan ve yayınlanan bu makaleleri çok az sayıda insan okudu veya belki de hiç kimse okumadı. Bu çok önemli, çünkü okunmayan veya çok az okunan bir makale ne kadar iyi olursa olsun anlamsızdır. Çünkü amacına ulaşamamıştır. Bir makalenin amacı yayınlanmak değil, mümkün olduğu kadar çok sayıda okuyucuya ulaşmaktır.

Aynı veya benzer bir sonuca, Fakülte'deki ders ve seminerlerimin her yıl sonu envanterini yapınca ulaştım : Her yıl değişik sınıflardaki bütün öğrencilerimin toplam sayısı 150 ile 200 arasındaydı. Onca emeğe karşılık bu sonuç son derece yetersizdi.

İşte o zaman yaptığım çalışmaları Türkçe olarak yayınlamak fikri doğdu. Ama 1980'lerin başında, ikinci yarısında ve sonunda

ülkemizde kitap yayınlamak çok zordu. Yayınevi yoktu. Olanlar da bu konularda kitap yayınlamaktan köşe buçak kaçıyorlardı. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin yaydığı korku sürüyordu çünkü. Kitap yayınlamadım ama birçok dergide, günlük gazetelerde köşe yazarı olarak elimden geldiğince bu meselelere de değindim. İkibine Doğru dergisindeki yazılarımı, birçok Kürt siyasetçi ve tarihi lideriyle yaptığım söyleşilerimi, Toplumsal Dayanışma dergisindeki makalelerimi burada anmak isterim.

1993'te, Özgür Gündem ile yeni bir yol açıldı ve yeni olanaklar doğdu : Daha önce birçok yayın organında değişik konularda makaleler yayınlamıştım, Özgür Gündem'den devlet-ulus, federal yapılı devletler, özerklik konusunda dizi yazı isteği gelince kollarımı sıvadım. Eylül 1993'teydi yanılmıyorsam o zamanın başbakanı bayan (adını anmak istemediğim) İspanya'ya resmi ziyareti dönüşünde havaalanında "Çareyi bulduk, bizde de Bask modeli uygulanabilir" anlamında bir cümle sarfetmiş ve Türkiye'de özerklik meselesi aniden güncelleşmişti.

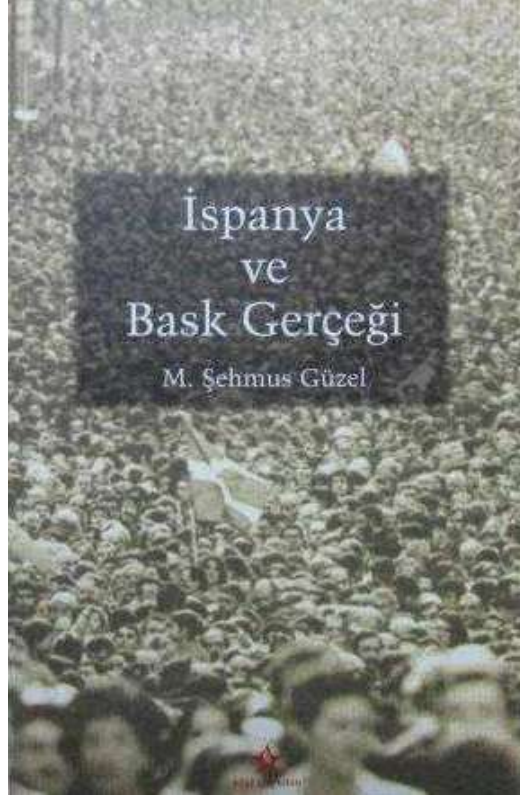
Bu konu üzerinde çalıştığımı bilen arkadaşların, en başta Sezai Sarıoğlu'nun isteği üzerine, Ekim 1993'te Özgür Gündem'de birkaç gün süren dizi yazıyla "İspanya modeli"ni anlattım. O günlerde bu dizi yazının TBMM'de konuşulduğunu da duydum. Demek ki meseleye ilgi vardı.

Bu bağlamda Alan yayıncılık sahibi, yöneticisi ve editörü Hasan Basri Çıplak cesaret örneği verdi ve kendisine önerdiğim Devlet-Ulus isimli kitabımı yayınlamayı kabul etti. Kitabı 1995'te kahramanca yayınladı. O cesur çıktı evet. Ama kitaptan bahseden olmadığı gibi (O günlerdeki en iyi haftalık dergi Nokta ve birkaç yayın organı hariç) kitap kim vurduya gitti.

Basit bir örnek vereyim : Kitapta devlet-ulus tanımını veriyorum ve Türkiye'de kullanıldığı biçimiyle buna "ulus devlet"

denemeyeceğini anlatıyorum ama aradan o kadar yıl geçti fakat bu konudaki yanlış düzeltilmedi.

İkinci örnek Bask Ülkesi veya Euskadi denilmesi gereken coğrafyaya “Bask” denilemeyeceğini yazdım, defalarca yineledim, ama yine “Bask’ta” diye yazanlar var. Bu Türkiye demek yerine “Türk’ta” demek oluyor, son derece garip. Kimse özel olarak üstüne alınmasın lütfen, çünkü bu hatayı yapanların sayısı çok çok çok fazla. Bunun “Bizim Mahallenin” yazarlarından, gazetecilerinden gelmesi beni biraz daha üzüyor olsa da.

Evet kitabın yayınlanması iyiydi ama okunmamış veya yeterince okunmamış olmasını farketmek moral bozucuydu.

Ama hayır moralimi bozamazdım. Toparlandım ve yeniden ve yeniden devlet-ulusu, özerklik meselesinde örnek alınabilecek ülkelerdeki gelişmeleri anlatan kitaplar yayınladım :

Kürtler Kendilerini Anlatıyor (1997), Cezayir ve Berberiler (1997), İspanya ve Bask Gerçeği (2004), Avrupa Birliği’nde Devlet ve Fransa’da Korsika (2006), Devlet-Ulustan Federasyona (2010) ...

Bu konuda yayınlamak istediğim başka kitaplarım da var ve mutlaka yayınlanacaklar. Ben yaşarken veya benden sonra, ama mutlaka yayınlanacaklar.

BB : Hocam anlattıklarınız için teşekkür ederim, kitaplarınızın mutlaka daha çok sayıda insan tarafından okunacağını umuyorum. Yeri gelmişken şu soruyu sormak istiyorum : Özerklik nasıl bir yönetim biçimidir. Bize özerkliğin bir tanımını verebilir misiniz ? Dünyada farklı özerklik deneyimlerini anlatır mısınız?

MŞG : En kolay tanımıyla özerklik merkezi devletin kimi yetkilerini yerel karar mekanizmalarına devretmesidir. Merkezi devletin üç önemli alanda yetkisi bulunuyor : Yasama (kanun çıkarmak), yürütme(k) (ülkeyi, illeriyle, bölgeleriyle, köy, kasaba ve kentleriyle yönetmek), yargı.

Merkezi devlet yasama konusunda çok titizdir. Bu alandaki yetkisini devretmekte direnir. Enazından bugün değişik devlet bünyelerindeki uygulamalarda durum budur.

Yine de kimi özerk bölgenin sınırlı birkaç konuda bile olsa kanun ve/veya kanun gücündeki tüzel/hukuki düzenlemeler çıkarmasına/yapmasına olanak tanınıyor... ABD’de federe devletlerin kendi işlerini düzenlemek için kanun çıkarmak yetkisi bulunuyor örneğin...

Yargı alanında da yetkilerin merkezi kalması tercih ediliyor. Bunun kimi istisnaları, kimi konularda yargı yetkisinin yerel karar mekanizmalarına devredilmesi örnekleri de var.

O zaman kala kala yürütme yetkisinin paylaşımı kalıyor. Evet bugün merkezi devletin yürütme yetkisinin kimi parçalarını yerel karar mekanizmalarına devretmesi en yaygın özerklik biçimidir diyebiliriz.

Ancak gerek İtalya'daki özerklikte, gerekse ABD'de ve başka birkaç federal veya konfederal yapılı devlette yasama ve yargı alanlarında da, kiminde çok sınırlı da olsa, yerel karar mekanizmalarına bu alanlardaki yetkilerin bir bölümü de devrediliyor.

Önemli olan özerkliğin, tanımının, yetkilerin paylaşımının, karar mekanizmalarının çerçevesinin anayasal güvenceye kavuşturulması, özel yasalarla ayrıntılı ve çok açık bir biçimde taraflarca barışçıl bir ortamda, ortaklaşa ve birlikte düzenlenmesidir. Ve bilhassa yerel karar mekanizmalarının yöneteceği coğrafyalardaki yurttaşların, halkların, onların temsilcilerinin bu konularda söyleyeceklerinin dinlenmesi, tasarıların ortakça yapılması, kararların ortakça alınmasıdır. Geçmiş dönemlerdeki "üst"tekilerin "alt"takileri, yönetenlerin yönetilenleri ihmal ederek karar almaları, uygulamaya kalkmaları türündeki kötü alışkanlıkları bir daha gelmeyecek şekilde terkedilmelidir. İşin püf noktalarından biri budur:

Halklar "yönetilen halklar" olmaktan kurtulmalı, kurtarılmalı, kendi işlerini bizzat yöneten halklar konumuna gelmelidir.

Dünyada özerklik konusunda pek çok örnek bulunuyor. Elbette herbirini tek tek alıp irdelemek lazım. Herbirinden çıkarılacak birçok ders bulunuyor. Bunların birkaçını değişik kitaplarımda inceledim.

Hemen en başta vurgulamak istediğim ve değişik yayınlarımda ısrarla vurguladığım nokta şudur : Dünyada özerkliği benimsemiş veya federal ve konfederal yapılara sahip devletlerin sınırları içinde dünya nüfusunun ezici çoğunluğu yaşıyor. İşte en basit tarafından hesabımızı yapalım. Nüfus itibariyle sıralıyorum :

Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan Birliği, Rusya Federasyonu, Brezilya Federal Cumhuriyeti, Meksika Birleşik Devletleri, Nijerya Federal Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada Konfederasyonu...

En kolay, en basit biçimiyle yazabiliriz : Bu kadar insanın bir bildiği var ki federal veya konfederal yapıyı tercih ediyorlar, özerklikten, yerinden yönetimden yana tavır alıyorlar.

Dahası bu devletlerde değişik nedenlerle değişik sorunlar bulunuyor ve bu son derece doğaldır, çünkü devlet yapısı sorunu çözümlünce her şey toz pembe olacak diye bir şey söyleyemeyiz.

Ama bugün artık biliyoruz son derece ciddi sorunlar, savaşlar, kimi yerde iç savaşlar ve kırımlar, soykırımlar devlet yapısının kilitlemiş olmasından kaynaklanıyor.

Birçok devlet böylesi sorunları barışçıl yöntemlerle, karşılıklı görüşmeler, tartışmalar, anlaşmalar yoluyla çözümlüyor. Bizim de artık görüşmeli, tartışmalı, uzlaşmalı barışçıl yolu benimsememizin zamanının geldiğini umut ediyorum. Böyle bir şeyin yakında olabileceğini sezinliyorum.

BB : Hocam anlattıklarınızdan özerkliğin dünyada birçok ülkede uygulandığı anlaşılıyor. Dünyada uygulanan özerk yönetimlerin birbirinden farklı, her birinin kendine özgün yanları var mı? Varsa bu özgünlüklerin kaynağı nedir?

MŞG : Evet her devletin, her halkın kendi tarihinden, kendi siyasi geleneğinden etkilenen özerklik tarzları, devlet ve yönetim biçimleri bulunuyor. Federal veya konfederal yapıyı, özerkliği, yerinden yönetimi, eski deyişle adem-i merkeziyeti benimseyen halkların ve devletlerin her biri kendi deneyimlerinden, kendi geçmişinden hareketle kendi tarzını bulmuştur.

Elbette yakın ve uzak benzerliklerden dersler çıkarılmıştır. Elbette başka devletlerin uyguladığı ve sorun yaratmayan konularda dersler ve deneyimler alınmıştır. Ama asıl belirleyici kopyacılık olmamıştır, kendilerine en uygun tarzı kendi kökenlerinden bulup çıkarmışlardır. Kendi tarihi gelişimleri içinde sorunun çaresi bulunmuştur.

Burada birkaç noktayı genel bir bakış açısından vurgulamak istiyorum :

Federal veya konfederal yapıyı öteden beri benimseyen birçok devlette hiç bir zaman, evet tarihlerinin hiç bir anında, sıkı merkezi devlet ve hele bizim tanımını yaptığımız anlamda devlet-ulus başa bela edilmemiştir, başa bela olmamıştır. Burada en bilinen iki örneği anımsatabilirim :

İngiltere Krallığı ve Almanya Federal Cumhuriyeti. Bismarck ve sonra Hitler delisi ikincide başa bela olmuştur ama bu parantezler son derece kanlı da olsa kapatılmıştır ve Almanya'da öteden beri gelen ve kökenlerinden biri kent yönetimlerine kadar inen federal yapı sürmüştür.

Bir başka örnek İspanya Krallığı'ndan verilebilir : Franko, aşğılık rejimiyle sıkı merkezi bir devlet kurmak için çok çabaladı, çok kan döktü ama Kasım 1975'te yakalarını artık bırakmak zorunda kaldığı İspanya halkları kendi tarihleriyle yeniden buluştular ve çoklu özerkliği benimsediler. Tarihi sınırları içinde olmasa da Bask Ülkesi (Euskadi. Bu Baskcasıdır. Kastillanca Pais Vasco denir bu bölgeye), Galiçya ve Katalonya hakiki özerkliğe kavuştular...Yukarıda adını andığım kitabımda özel olarak inceliyorum.

Sonuç olarak dünyadaki her devlet ille devlet-ulus çenderesinden geçirilmemiştir, geçmemiştir diyebiliyoruz. Geçenlerin veya

geçirilenlerin birçoğu ise son yıllarda yerinden yönetimi benimsemek gereğini duymuştur. Bunun bilinmesinde yarar var. Devlet-ulus uygulamasının günümüzde artık bir tür tedavisi mümkün hastalık gibi algılandığının anılması da lazım.

BB : Hocam dünya örneklerine bakarak, Türkiye özgülünde özerkliğin yaşama şansı var mı? Türkiye’de özerklik uygulanabilir mi? Ya da Anadolu’da Osmanlı döneminde özerklik uygulaması var mıydı? Varsa bu nasıl bir özerklikti?

MŞG : Türkiye’de ve bölgemizdeki diğer devletlerin sınırları içinde özerklik bal gibi uygulanabilir.

Hatta Osmanlı İmparatorluğu örneği alınarak ve onun yıkılmasından sonra birçoğu, halkların değil savaşı kazananların isteği üzerine, Paris yakınlarındaki krallık mekanı Versailles’da ve daha sonra başka yerlerde saptanan adaletsiz, haksız sınırlar sonucu paramparça edilen halklara yaşam ve gelişme olanağı tanımak için özerklik en iyi yöntem olabilirdi. Ama olmadı. Oldurmadılar. Çünkü o günlerdeki “moda” “çoğunluk” olduğuna karar verilen bir halkın ismi, dili, kültürü, “ideali” içinde bütün diğerlerini eritmek ve bir “ulus” yaratmaktı. Devlet te bunun için yaratılıyordu ve aynı devlet sadece bu yöntemle kendi meşruiyetini elde edebileceğini sanıyordu. “Devlet-Ulus” kavramıyla anlatılmak istenen devlet biçimi budur : Devlet kendi ulusunu yaratacak(mış) (!!!)

Nasıl ? İşte böyle :

“Seçilen halk” (başlangıcında “çoğunluk” filan olması da aranmayan, hatta bu nedenle uzun zaman nüfus sayımı bile yapılmayan kimi devletlerdeki “seçilen halk”), diğer halkları (ki başlangıçta aralarında “seçilen halk”tan daha fazla nüfus sahibi

olanlar bile var) kendi içinde eritecek ve bir “ulus” biçimine dönüşecek.

Onun, “seçilen halkın” dili, kültürü, tarihi diğerlerine zorla kabul ettirilecek. “Seçilen halkın” diğerlerini eritecek “güçte” bir dili, böyle bir kültürü, böyle bir tarihi olduğu konusunda bir an bile tereddüt edilmeden.

O kadar ki buna karar verenler bizzat kendileri, böyle bir dilin, böyle bir tarihin, böyle bir kültürün OLMADIĞINI, evet evet olmadığını, birdenbire farkedince etekleri tutuşabiliyor ve o zaman “üst”ten emirlerle, kanunlarla, zorlayarak dili de, tarihi de, kültürü de yaratmaya koyuluyorlar. İşte o çok bilinen dil ve tarih kurumlarının, o taklit maklit ve güya yerel kültürün esbabı mucibesi de buydu. Yahu serada sebze ve meyve yetiştirilebilir ama dil, kültür ve tarih serada üretilemez ki !

Daha vahimini yapanlar da oldu : Varolan, yaşayan, konuşulan dilleri, lehçeleri, tarihleri, kültürleri yok saymak istediler. Bu olmadı veya yetmedi. O zaman yok etmek istediler ve bunun için her türlü yolu, cinayetler ve katliamlar, kırımlar ve soykırımlar da dahil evet her yolu denediler. “Dil yaratmak” için birçok dili, birçok lehçeyi, binlerce veya daha çok sözcüğü “öldürdüler”. Zenginleştireyim derken fakirleştirdiler.

Oysa bunlara gerek yoktu, bunlara ihtiyaç olmayabilirdi : Osmanlı İmparatorluğu’ndaki “millet sistemi” (“millet” olarak tanınan her dini cemaatin/topluluğun, kendi meselelerini kendi organlarıyla çözmesi diyelim, bu yöntemle belli bir özerklik elde ediliyordu), Kürdistan’daki yerel “hükümetler” düzeni, 1910’ların, 1920’lerin federal yapılı devletlerinden alınacak örneklerle günün koşullarına yanıt verecek yeni biçimde, halkların o günlerdeki ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uygulanabilir hale getirilebilirdi. Maalesef bunu gerçekleştirmek kimsenin aklına gelmedi. (Prens

Sabahattin'in ve adamlarının adem-i merkezîyet yanlısı olduğunu ama sesinin duyulmadığını geçerken ve haklarını yememek için anımsatmak isterim.)

Bu yapılmadığı gibi, bu konudaki örnekler de farkedilemedi. O kadar ki kuzey komşumuz ve o yıllardaki en önemli müttefikimiz ve dostumuz Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Rusya İmparatorluğunu'nun enkazını kaldırdığı, onun yerine ama onun kimi derslerini, deneyimlerini sosyalizmle yoğurup, halkların hizmetinde dev bir federal yapıyı inşa ettiği bile görülemedi. Evet Fransa örnekleriyle gözleri kamaşmış veya kamaştırılmışlar bunu bile göremediler. O kadar ki bu adamlar bizzat kendi coğrafyalarını bile şaşırıp bütün coğrafya sınavlarında bütünlemeye kaldılar : SSCB ve müttefikleri kuzeyimizde ve kuzeybatımızda bulunmasına karşın Batı'nın dili ezberlenerek bu devletin müttefikleriyle oluşturduğu cepheye yıllarca "Doğu Bloku" adı verildi. Batı'nın "doğusu" bizim doğumuz olarak ta çevrildi. Pes ! İşte kopyacılıkta bir örnek daha !

Bugün, 1 Kasım 2021'de, iki ek yapabilirim.

Birincisi şudur : Bölgemize baktığımızda federal yapılı devletlerin bulunduğunu görebiliyoruz :

Irak Cumhuriyeti bu konuda bir örnektir. Kısaca anımsatayım : Federal yapılı bir cumhuriyettir. İki resmi dile sahiptir : Arapça ve kürtçe... (Duhok Konuşuyor isimli kitabıma bakılabilir : Kibele Yayınları, İstanbul, 2013.)

Birleşik Arap Emirlikleri başka bir örnektir... Birleşik Arap Emirlikleri-Arapça: الإمارات العربية المتحدة, el-İmaratü'l-Arabiyyetü'l-Müttahide, kısaca BAE- Orta Doğu'da Arap Yarımadası'nın güneydoğusunda, Umman ve Suudi Arabistan'la komşu ülke : Abu Dabi, Dubai, Acman, Füceyre, Resü'l-Hayme,

Şarika ve Ummül-Kayveyn adlı yedi emirlikten oluşmaktadır. Emirlikler içişlerinde bağımsız, dışişlerinde Birleşik Arap Emirlikleri'ne bağlıdır.

İkincisi ise Suriye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki oluşum aşamasındaki şu iki gelişimdir:

Kıbrıs Cumhuriyeti'nde belki federal yapıya, belki iki devletli konfederal bir yapıya gidilecektir...

Suriye'de ise ülkenin kuzeyinde Araplar, Kürtler ve Türmenler İsviçre Konfederasyonu'ndan esinlenerek kanton rejimi diyebileceğimiz bir yapılanmayı fiilen yürütüyorlar. Suriye Cumhuriyeti hükümeti belki kerhen (istemeyerek) belki samimi olarak dışarıdan destekliyor gibi...

Gelecek umarım bölgemizin bütün devletleri ve halkları için barışçıl olur.

BB : Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından sonra Meclis'te Kürtler için özerklik (muhtariyet) kararı alındığı, ancak bunun uygulanmadığı, konu ile ilgili tartışmalarda sık sık dile getiriliyor. Bu konuda alınmış bir karar var mı? Varsa bu karar tam olarak nasıl bir karardı?

MŞG : Bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir karar alınıp alınmadığını o dönemin uzmanı sıkı ve hakiki tarihçilere sormak lazım. Ancak konuyla ilgilenen hepimizin bildiği gibi, bizzat Mustafa Kemal "Kürtlere kendi ülkelerinde muhtariyet tanınmasından" yanaydı ve bu konuda telafuz ettiği böyle bir cümle bulunuyor. Bu konunun hakiki ve bilhassa devletten bağımsız tarihçilerce incelenmesini beklerken şunu eklemek istiyorum :

Bu yaklaşım biraz önce değindiğim gibi, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Kürt “hükümetleri”nin kendi alanlarında kendi işlerini bizzat yönettiklerinin bir ispatıdır ve uzman tarihçilerimizin Osmanlı derslerine iyi çalışmaları gerektiğini sergilemesi açısından da önemlidir. Böylece aynı zamanda muhtariyetin (özerkliğin) o yıllarda bir tabu sayılmadığı da görülüyor.

Bu bağlamda ve bilhassa Kürt halkının kendi özerkliğine, yani kendisini ilgilendiren konulardaki kararları bizzat almak ve uygulamak alışkanlığına, kendi özgürlüğüne ve kendi kaderini bizzat saptamak arzusuna tarihi örnek olarak, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, Dersim başta, Kürdistan’ın kimi yerlerinde kemalist hükümetlerin kanunları ve kararlarının uygulanmamasını da, evet evet uygulanmamasını da, verebiliriz. 1920’lerin sonundan itibaren Dersim’de yapılan, yaşanan resmî tarihlerin veya derslerini iyi bilmeyen tarihçilerin yazdığı gibi, isyan değildi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kendi denetimi altına bir türlü alamadığı bu özgürlük alanını ortan kaldırmak için yaptığı bir bastırma, halka yönelik hücumdu, Osmanlı’dan kalan kötü devlet alışkanlıklardan biri olan “ıslah” hareketiydi. Bu konuda Baskın Oran’ın son derece ciddi ve yararlı çalışmalarının okunmasını tavsiye ederim.

Osmanlı ve Türkiye siyasi tarihlerinde Kürt halkının başkaldırılarının yenildiği yazılıyor. Olabilir. Ancak unutulmaması gereken bir nokta daha var : Kürtler kendilerine dayatılan merkezi, eritici (asimilasyonist anlamında), bendedimolducu devleti asla benimsemediler.

Böylesi bir devletin yönetiminde bazı Kürtlerin de bulunması meseleyi özünde hiç etkilemedi. Neden etkilesin ?

Nihayet şunu da eklemek lazım : Bugün Irak Cumhuriyeti’nde Anayasa’da ve yasalarında resmen tanınmış “Kürdistan Bölgesi”

bulunuyor : Başkanıyla, Başbakanıyla, hükümetiyle, meclisiyle ve gerekli bütün kurumlarıyla.

İran İslami Cumhuriyeti'nde Kürdistan ismini taşıyan bir bölge, bir eyalet var.

Suriye Cumhuriyeti'nde ise yukarıda kısaca değindiğim gibi kuruluş, oluşum aşamasındaki kantonlar...

BB : Türkiye'de uygulanabilir bir özerklik size göre nasıl olabilir? Nasıl uygulanabilir?

MŞG : Türkiye'de uygulanabilir özerklik sistemini bu ülkede yaşayan halkların ortaklaşa tasarlaması, ortaklaşa kararlaştırması lazım. Bunu maalesef bütün halkların bütün fertlerini biraraya getirerek gerçekleştirmek mümkün değil. O nedenle iş siyasi partilerine, seçilmişlerine, yani milletvekillerine, belediye başkanlarına, belediye meclisi üyelerine ve benzeri diğer seçilmişlerine, sivil toplum örgütlerinden konuyla ilgilenenlerine kalıyor.

Bilim adamı olarak sorumluluğumu biliyorum. 1980'lerin başından beri bu meselenin aldığı boyutları da. Nitekim bunun sonucu olarak asıl ilgi alanım olan İşçi Hareketi Tarihi konusundaki araştırma ve incelemelerimi biraz kenara çekip, önceliği devlet-ulus ve devletsiz halklar konularına verdim. Bunca araştırma, bunca kitap, bunca makale kaleme aldım, almayı sürdürüyorum ve sürdüreceğim. Ancak mütevazî olmak lazım. Makaleler ve kitaplar yazarak siyaset yapılmıyor. Oysa bu önemli ve geleceğimizi tayin edici meselenin çözümünün yolu siyasettir.

Eskisi kadar saf da değilim, yani her yayınlananın ille okunduğu anlamına gelmediğini artık biliyorum. O nedenle kimi zaman benzer veya aynı şeyleri yinelediğim oluyor. Kimi koşullarda

yinelemek iyidir. Ancak yayınlananların yeterince okunmadığı da bir gerçek.

Son on yıllarda Kürt siyasetçilerin, siyasi partilerin konuya yakın ilgi göstermesi, öteden beri ileri sürülen birçok kavramın yeni boyutlar kazanması, Adalet ve Kalkınma Partisi yöneticilerinin, önce Başbakan sonra Cumhurbaşkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın veya yakın çalışma arkadaşlarının konuya ilişkin konuşmaları üzerine özerklik meselesine ilgi artınca yayınlanan makale ve kitapların okuyucu sayısı da arttı. Bu da kesin. Bugün yaptığımız söyleşi de bunun bir göstergesi.

Bu konularda daha çok yazılar ve kitaplar yayınlanmasından, meselelerin özgürce tartışılmasından çekinmemeliyiz. Konuşarak, tartışarak ortak ve birleştirici noktalarımızı bulabileceğimizden eminim. Meselenin üstesinden böyle gelebiliriz.

Sonuç itibariyle Türkiye'ye nasıl bir özerklik sistemi uygun gelir meselesini ülkede siyaset yapanlarımızın, hem "Bizim Mahallenin" seçilmişlerinin, hem de bütün ülkedeki iyi niyetli seçilmişlerin saptaması, tasarlaması, kararlaştırması gerekiyor.

BB : Kürtlerin, Demokratik Toplum Kongresi (DTK) ile Barış ve Demokrasi Partisi'nin (BDP), KCK'nin dile getirdiği özerklik nasıl bir özerkliktir? Özellikle KCK'nin dile getirdiği özerkliğin Türkiye'de uygulama şansı var mı ?

MŞG : Bu sorunuz bir öncekiyle ilintili. Siyasi birer oluşum, birer parti olarak BDP'nin, DTK'nin, KCK'nin özerklik konusunda ciddi bir biçimde çalıştıklarını ve değişik tasarılar geliştirdiklerini medyadan izledim, izlemeyi de sürdürüyorum. Ancak söz konusu metinleri yakından görmek, okumak, incelemek olanağı bulamadım. Bu koşullarda mesele hakkında fikir beyan etmem uygun ve doğru olmaz.

Ancak genel bir tanımı sizlerle paylaşmak istiyorum : Türkiye’de herkes, hele akli başındaki herkes, bu meselenin artık çözülmesi gerektiğini söylüyor, yazıyor, öneriyor. Bu son derece olumlu bir gelişme.

Ama ses getirecek, işi kesin sonuca ulaştıracaklar bu konuda şunlar yapılmalıdır diye herhangi bir öneri, herhangi bir tasarı sunmadılar. Çok tembeller deyip geçmek mümkün. Olabilir. Ama tembellikten veya başka nedenden meseleye çözüm yolu önermeyenlerin, meseleye olumlu biçimde değinmeyenlerin bu konuda tasarı geliştiren, çabalayan siyasi partileri, siyasetçileri yayılım ateşine tutmaları yerine eleştirilerini ve kendi önerilerini sakın sakın anlatmaları daha yararlı olmaya aday. Umarım bu yolu da deneriz.

Siyasetçinin ve siyasi partinin varlık nedeni tasarı geliştirmektir, önermektir, bunların yasalaşmasına, hayata geçirilmesine çalışmaktır. Bir siyasi parti varoluşunu belirleyen bir konuda yaptığı nedeniyle, dikkatinizi rica ediyorum tasarının veya programının içeriği nedeniyle değil, eleştiriliyorsa garip bir durum söz konusudur. Bize bu yakışmıyor artık denebilir sanıyorum. Evet bu artık siyasetçilerimize, siyasi partilerimize, gazetecilerimize, ünlü veya ünsüz yazarlarımıza hiç yakışmıyor. Önce onların kendilerine çeki düzen vermeleri lazım.

Medyanın kendilerini “yıldız” sananlarına gelince, onlar kendilerine ne kadar paye biçerlerse biçsinler maalesef pek önemli değiller. Son yıllardaki, son aylardaki birkaç örnek, birkaç “çok büyük” gazetecinin bir günden ertesine tepetaklak edilmeleri işte önümüzde. Dahası bunlar her konuda akıllarına eseni yazıyorlar ve bazen aynı yazıda kendi kendileriyle çelişkiye düşüyorlar. Hepimizin kendimize çeki düzen vermesi de bir

yurttaşlık görevidir. Herkesi bu görevi yerine getirmeye çağırabiliriz sanıyorum.

Siyasi partiler, hele iktidara aday veya iktidar partisi veya partileri bu konularda yeni ve çağa/günümüze uygun tavırlar takınırsa bugünkü “sıkı eleştirilenler” en başta alkış tutacaklardır. Bu konuda isteyenle bir kitabına bahse girmeye hazırım. Dündüğü çalması gerekenin düdüğü çalması bekleniyor. Hepsi bu kadar. Selam ve sevgilerimle herkese bu alandaki ciddi ve dürüst, hakiki ve samimî çalışmalarında başarılar diliyorum.

(Günlük gazetesi için yapılan söyleşi 2011’de yayınlandı. Sınırdaki isimli dergide ve 9 Mayıs 2008’den itibaren insanokur.com sitesinde de.)

OSMAN ÇUTSAY, AŞKIN SÜZÜK, KORHAN EGE : M. ŞEHMUS GÜZEL İLE SÖYLEŞİ : TÜRKİYE'DE İŞÇİ HAREKETİ TARİHİ : DÜNDEN BUGÜNE

Osman Çutsay, Aşkın Süzük, Korhan Ege'nin gerçekleştirdiği, Boyun Eğme dergisinin 22 ve 29 Nisan 2016 tarihli 29. ve 30. sayılarında yayınlanan söyleşiyi aynen yayınlıyorum:

M. Şehmus Güzel'in Türkiye'de İşçi Hareketi Tarihi 1908-1984 (İmge Yayınları, Ankara, 2016) ile İşçiler Örgütleniyor (1939-1950) isimli (TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2016) kitapları, Türkiye'de işçilerin de bir Tarihi olduğunu ispatlıyor, ispatlamaya çalışıyor. Bu iki kitap aslında, özünde, temelinde birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Hem akraba, hem yoldaş:

M. Şehmus Güzel, Türkiye'de İşçi Hareketi Tarihi 1908-1984'te dönemlere ayırıp, genel bir bakış açısından incelediği Türkiye'de İşçi Hareketi Tarihi'nin 1939-1950 gibi hareketli, siyasi, ekonomik, toplumsal ve bilhassa çalışma hayatımız ve işçiler açısından çok önemli bir dilimini, İşçiler Örgütleniyor (1939-1950)'de ayrıntılı, pek bilinmeyen veya çok az bilinen kaynaklardan edindiği özgün bilgilerle irdeliyor.

Bu iki çalışma sonucunda sonraki yıllarda işçi hareketinin liderliğini yapacak isimlerin pek çoğunun 1945-1946'da ve hemen sonrasında kendilerinden söz ettirdiklerini saptayabiliyoruz.

Onlara sendikacılık, işçi örgütlenmesi, işçi haklarının elde edilmesi için mücadele ve eylem geleneği konularında yol gösterenlerin ise 1910'lardan, 1920'lerden ve 1930'lardan gelen işçi önderleri olduğunu da.

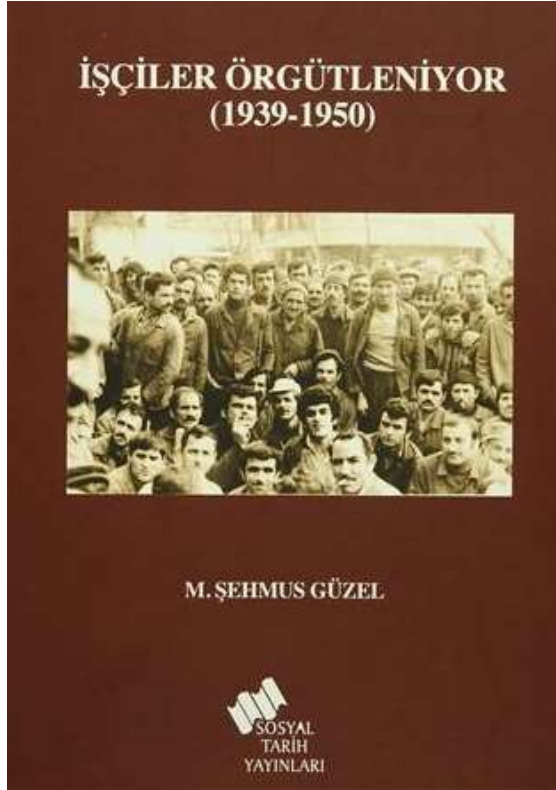
Böylece işçi hareketi tarihindeki sürekliliği ispatlayan bilgilere ulaşabiliyoruz. İşçi örgütlenmesindeki devamlılığın işaretlerinden bir başkası da 1946'da sendika ismini alan işçi örgütlerinin kiminin geçmiş dönemlerde cemiyet veya dernek olarak faaliyet yürüten örgütlenmeler olmasıdır. Bunlar da isimleriyle tanıtılıyor.

İkinci savaşın hemen sonrasında, siyasi açıdan da son derece önemli gelişmeler söz konusudur :

“Çok partili” sisteme geçilmesi, siyasi parti kurulmasına göreceli bile olsa özgürlük tanınınca onlarca siyasi parti kurulması ve bunların arasında iki sosyalist, birkaç sosyal demokrat partinin de yer alması siyasette yeni bir ivmeye işaretler.

İşçiler bu aşamada siyasete fiilen ve bizzat katılıyorlar.

Evet savaşın yükünü taşıyan işçiler dertlerine bizzat çare aramak için kollarını sıvıyor, siyasete giriyor.

Yazar siyasi partilerin yönetiminde yer alan işçilerin izini sürüyor, sonraki zaman dilimi içinde neler yaptıklarını araştırıyor, bulduklarını aktarıyor. Böylece ilginç sonuçlara ulaşıyor :

İlerici, sosyalist partilerde görev alan sendikacıların ve işçi önderlerinin daha sonraki yıllarda da siyasi mücadelede emekçilerden yana tavırlarını sürdürdüklerini saptayabiliyoruz.

Şimdi “İşçilerin, sendikacıların emekçilerden yana tavır takınması doğaldır” diyebilirsiniz, demeyin lütfen. Çünkü ülkemizde, kimi sendikacının tavrı hiç te emekçiden yana olmayabiliyor(du).

Nitekim bu dönemde grev hakkını tanımak istemeyen bir siyasi parti, devlet-parti bünyesinde görev yapan, o partiden milletvekili bile seçilen işçiler de, sendikacılar da var. Örnekleriyle, isim ve soyisimleriye aktarılanlar sendikacılığın ülkemizde hangi aşamalardan geçtiğini gözler önüne seriyor :

Hakiki ve radikal sendikacılık yanında iktidar tarafından kurulan, denetlenen, gözetlenen, vesayet altında tutulan devlet-sendikacılığı bu dönemde doğuyor. Ancak ne yaparlarsa yapsınlar, iktidar, işçiden yana hakiki ve radikal sendikacılığı ortadan kaldıramıyor.

İşçi hareketinin tarihsel süreci, “dipten gelen dalga” böyle diyor. Bu iki çalışmada bu mesele ispat ediliyor. Bu vesileyle M. Şehmus Güzel ile gerçekleştirdiğimiz söyleşiyi burada dikkatinize sunuyoruz :

Soru: Geçtiğimiz aylarda, biri yeni baskı olmak üzere, iki kitabınız raflarda yerini aldı. 1996’da yayınlanan Türkiye’de İşçi Hareketi Tarihi, 1908-1984’ün yeni baskısı İmge Yayınları tarafından okuyucuya yeniden sunulurken, TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları, İşçiler Örgütleniyor (1939-1950) adlı kitabınızı çıkardı. İşçi sınıfına ülkenin “hareketli” siyasal gündeminde yer açılmazken ve

sendikalar da oldukça etkisizleş(tiril)mişken zamanlamanın yerinde olduğunu düşünüyoruz. Bugün, Türkiye işçi sınıfı ve sendikal hareketin tarihini titiz bir şekilde okumak ve tartışmanın son derece anlamlı olduğunu düşünüyoruz, buna katılır mısınız?

M. Şehmus Güzel:
Elbette. Zaten öteden beri amacımız budur: Türkiye’de işçi sınıfının, işçi hareketinin, sendikalaşmanın da T büyük harfle Tarih vardır ve bu Tarih yazılmalı ve okunmalı. Dikkatinizi rica ediyorum: Yazılmalı ve okunmalı diyorum. Evet, çünkü bu Tarih bilinen bir Tarih değil.

Dahası da var: Bu Tarih yıllarca, on yıllarca gizlenmek istenmiştir. Gözardı edilmiştir. Önemsensemştir.

Bu nedenle birincil olarak bu Tarihin yazılması lazım. Bunu da iktidar mekanizmalarından uzak, bağımsız ve namuslu bilim kadın ve adamları ile konunun uzmanları yapabilirdi. Yapmaya çalıştığımız budur.

İsimlerini andığınız kitaplar ve diğerleri bunun için yazıldı.

Şimdi sıra okuyucu da. Okuyucularımızın, bu konuya ilgi duyanların, sendikacıların, işçilerin, öğrencilerimizin, kısacası bu ülkenin çocuklarının, kadın ve erkeklerinin bu kitaplara sahip çıkmalarını bekliyoruz.

Sorunuzda “işçi sınıfına ülkenin ‘hareketli’ siyasal gündeminde yer açılmazken ve sendikalar da oldukça etkisizleş(tiril)mişken” derken bir parça umutsuzluk sezinlememekte elde değil. Kanımca umutsuzluk lüksümüz yok.

Dahası umutsuzluğa düşmek için neden de yok. Tarih bize bu konuda da yardımcı oluyor. Tarih çünkü yaşananı alıp saklayandır. Yaşanmışlıklar, deneyimler, ustalarımız unutulmasınlar diye.

Evet işte birinci kitapta yapmaya çalıştığım gibi bir yüzyılı aşkın epey uzunca bir dönemi irdeleğimizde görüyoruz İşçi Hareketi Tarihi’nde durgunluk dönemleri yaşandı. Sadece savunma eylemlerine yer verildiği zaman dilimleri de. Gerileme çağları da.

Devletimizin nitelikleri ortadayken, askeri darbelerin, sıkı yönetimlerin, olağanüstü hallerin ve benzeri zulüm ve kan kokan anların sıklığı da bilinirken başka türlü de olamazdı.

Sadece bunlar da değil. Çevre koşulları, dünya halleri, savaşlar da unutulmamalı.

Tarih işte burada imdadımıza koşuyor ve “duraklama”, “gerileme” dönemlerinden sonra canlılık dönemlerinin yeniden geldiğini ve yine geleceğini ispatlıyor.

Bugün bu dönemlerin kimini bizzat yaşamış olarak bizler de bizzat biliyoruz: Evet karanlık yıllardan sonra güneş yeniden doğuyor. İnsanoğlu insan olarak böyle bir şansımız var. Kimi gece kelebeleklerinin ömrü birkaç saatliktir maalesef, gece karanlığında dünyaya gelir, o birkaç saatlik ömrünü, bilincine varmadan, yaşar

ve güneşi göremeden aramızdan ayrılır, sabah uyandıığımızda pencere kenarlarında kiminin cansız kalıntısını görür ve üzülürüz: “Güneşi göremeden gittiler” diyebiliriz. Oysa bizler, insanoğlular, geceyi gündüzün izlediğini ve güneşin her sabah yoklamasında “Burdayım!” dediğini biliyoruz. Umut budur:

Güneşin doğacağını bilerek hazırlıklarımızı yapıyoruz, eylemlerimizi geliştiriyoruz, örgütlülüğümüzü artırıyor, genişletiyor, çoğaltıyor, safları sıklaştırıyor, adımlarımızı ve halaylarımızı güneşe ayarlıyoruz.

İşte şimdi tam sırasıdır Şair Baba’yı yeniden ve yeniden okumanın: “Yine görüşürüz dostlarım benim/yine görüşürüz./Beraber güneşe güler/beraber dövüşürüz.”

Önümüzdeki zaman dilimi içinde işçi hareketinin sosyalist hareketle yeniden buluşacağını ve birlikte eyleme kalkacağını ümit etmek hakkımız saklıdır.

Soru: İki kitabınızda da tarihi Osmanlı dönemine uzanan Türkiye işçi sınıfı mücadelesinin ve örgütlenmelerinin bir süreklilik taşıdığına güçlü bir vurgu var. Üstelik bu miras ve sürekliliğin, onca baskı ve kısıtlamaya rağmen korunduğunu tespit ediyorsunuz. 12 Eylül 1980 Darbesi’nin belli açılardan bir kopuşa neden olduğunu ve/veya mücadelenin niteliğinde önemli bir değişime yol açtığını söyleyebilir misiniz?

MŞG: Türkiye’de İşçi Hareketi’nin bir tarihi olduğu her zaman ve her yerde kolay kolay kabul görmedi. 1960’ların başında Mülkiye’de (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Bilimler diye düzeltmeyin sakın!) öğrencilik yıllarımızda ve kimimiz için hemen öncesindeki lise yıllarımızda Marx, Engels ve Lenin Baba’larla tanıştığımız, ülkemizde madenler tıkr tıkr, vapurlar püfür püfür, fabrikalar homur homur çalışıyor, o halde işçilerimiz

var, işçi sınıfı var, ihtilal ne zaman ve nasıl yapılacak sorularını sorduğumuz günlerde başkaları, “Türkiye’de işçi sınıfı da tarihi de yoktur”, “Toplumsal haklar işçilere yukarıdan (o kadar da yukarıdan değil, hükümetten demek istiyorlardı) lütuf olarak verilmiştir” diyor, tepemizi attırıyordu.

Bu konuları güya bilen kimi bilim kadını ve adamı işi uzatıp “Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda işçi sayısı DİKKATE ALINAMAYACAK KADAR AZDIR” türünden laflar ediyordu. Pes!

Hem ülke bir baştan öbürüne demir ağlarla örülüyor deniliyor, hem her kasaba ve kentte bir rakı ve/veya şarap ve sigara kimi yerde bir dokuma fabrikası, bir demir-çelik fabrikası kurulmasıyla övünüyorken “işçi sayısının dikkate alınamayacak kadar az” veya “oldukça az” olduğu iddia ediliyordu. Nasıl oluyordu bu iş? Gel de şaşma bakalım.

Resmi rakamlara dayanarak yaptığımız saptamalara göre işçi sayısının o günkü toplam nüfusa göre az sayılamayacağını ispat etmemize bile “Bunlar tartışmalı rakamlar” yanıtını alıyorduk... (1981’de Kenan Tunçomag’la bu konudaki tartışmamız, TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları tarafından 2007’de okuyucuya sunulan İşçi Tarihine Bakmak isimli çalışmamda yer alıyor, vaktiniz olursa isterseniz bir bakın: s. 99-104; 1920’lerdeki işçi sayısı s. 107’deki tabloda. İlk baskısı tükenen bu çalışmanın ikinci baskısını TÜSTAV’lı dostlarla birlikte kararlaştırdığımız gibi ekitap biçiminde ekitap.ayorum.com sitesinde ücretsiz olarak sunuyoruz, “indirebilirsiniz”, okuyabilirsiniz. Hediyemizdir.)

Öte yandan halının, kilimin, çorabın, topluiğnenin evet evet toplu iğnenin bile tarihi varken işçi sınıfının TARİHİ NEDEN OLMASIN? Sorusunu sorarak yola çıktık. Araştırdık. Bulduklarımızı günü gününe paylaştık.

Yalnız değildim. Birkaç bilim kadın ve adamı daha bu çabaya katıldı. Araştırmalarımız sayesinde işçi sınıfının da bir tarihi olduğunu saptadık.

İşçilerimizin haklarını elde etmek için mücadele ettiklerini de. Örgütlendiklerini de. Bunları örnekleriyle, yaşanmışlıklarıyla aktardık.

Evet 19. yüzyılın sonundan günümüze işçi hareketi Tarihi'nde SÜREKLİLİK VARDIR. Bunu ispat edebiliyoruz. İşte Üzeyir Avni Kuran yani Üzeyir "Baba", işte Yusuf Sidal, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Kemal Türkler, Abdullah Baştürk, Mehmet Karaca ve onların izleyicileri bunun, bu sürekliliğin

hakiki, kalbi ve kalıcı delilleridir. Daha ne olsun? İşçi Hareketi Tarihi içinde süreklilik gösteren dernek isimlerini de kitaplarda yeri geldikçe belirtiyorum. Nereden geldiklerini, nereye gittiklerini, ne olduklarını da.

Türkiye'de işçilere haklarının birer lütuf olarak verildiğini iddia eden, bunu makale ve kitaplarında savunan bilim kadın ve adamlarının fikir babası, 1960'ların başındaki Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'le, Paris'e geldiğinde, 10 Mayıs 1989'da yaptığımız uzun ve epey tartışmalı söyleşimizi İşçi Tarihine Bakmak isimli kitabımdan okumak mümkün (s. 140-172).

Özetle ağlamayan çocuğa nasıl mama verilmiyorsa mücadele etmeyen işçiye de herhangi bir hak hediye edilmiyor. Bunu Tarih Baba ispat ediyor.

Bugünden yakın geçmişimize bakınca 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile İşçi Hareketi Tarihi'nde yeniden bir duraklama dönemi başlatıldığı aşikar.

DİSK yöneticilerinin idamla yargılandığını, devrimci sendikacıların vurulduğunu anımsamalıyız örneğin.

Bu bağlamda “Kopuş” sıfatı kanımca bir parça yüksek; neden, nelerden “kopuş” olduğunun belirtilmesine ihtiyaç var. Darbenin en önemli belirleyicisinin Ocak 1980’de gündeme getirilen “Ekonomik kararların” uysal ve sessiz bir ortamda uygulanmak arzusu olduğunu hemen anımsatmalıyım. Evet darbe işçi sınıfına karşıydı ve apaçık bir biçimde patronlardan yanaydı. Devrimci gençlere karşıydı. Demokratlara karşıydı. İşçi hareketinin susturulması amaçlandı.

Birinci kitapta bu konuda ayrıntılı incelemelere yer veriyorum. Sonra neler oldu? Aradan 36 yıl geçti, bu otuzaltı yılda epey farklı dönemler yaşadık, toplumsal açıdan, siyasi arenada ve ekonomide. Bu farklı dönemlerin kendilerine özgü iç ve dış koşulları içinde değerlendirilmesi gerekiyor. Bunu da genç ve namuslu araştırmacılara, bilim kadın ve adamlarına bırakabileceğimizi sanıyorum; Toplumsal Tarih bu çerçevede İktisat Tarihi ve Siyasi Tarih ile birlikte yürümek zorunda.

Soru: Türkiye’de sendikal örgütlenmelerin kurulması ve gelişmesinde sosyalist parti ve hareketlerin önemli bir yeri var. Örneğin Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) 1946’da ülkenin çeşitli işçi havzalarında

adeta patlayan sendikaların önce kurulmasını sağlıyorlar sonra örgütleyiciliğini yapıyorlar.

Bu bağ, ilerleyen yıllarda da birçok örnekte görülüyor.

Ancak dönemin iktidarları, sendikalara siyaset yasağı getirmeye çalışıyorlar. Vesayetleri altında bir sendikal hat inşa ediyorlar ve bu açıdan aslında siyaset-sendika ilişkisini istedikleri sınırlarda belirlemiş oluyorlar.

Bugün AKP'nin işçi sınıfının kazanılmış haklarına amansız saldırısı sürerken, sendikaların siyasal alana müdahaledeki çaresizliğinin, ataletlerinin nedeni burada aranabilir mi?

MŞG: İşçi sınıfı üzerinde sömürü oranının yüksek olduğu ne bir efsanedir, ne bir propaganda aracı, ne de bir söylenti. Kapitalizmde en çok sömürülenler doğa ve işçi sınıfıdır. Biri ve diğeri, kimbilir bakarsınız belki birgün ikisi birden, bunun faturasını ödetecek. Bu kaçınılmaz.

İşçi sınıfı üzerindeki sömürü oranının yüksekliği rakamlarla ve en ciddi bilimsel yaklaşımlarla ispat edilen, ispat edilebilen bir gerçektir. Bir hakikat.

Bir ülkenin, bir devletin kimi tarihi zaman dilimlerinde ise sömürü oranı akıl almaz boyutlar kazanıyor, kabul edilebilirlik sınırlarını aşiyor/aşabiliyor. İşçilerin çalışma ve yaşam koşulları çekilmez boyatlardayken. İşte ikinci kitapta incelediğim İkinci Savaş yıllarında Türkiye'deki durum budur. O kadar ki devlet-parti "Milli Korunma Kanunu" ile sömürünün artırılmasına hukuki bir kılıf geçirirken Türkiye'de ilk önemli ciddi sermaye birikimine de aynı zaman dilimi içinde tanık oluyoruz. Değerli bilim adamı, dostumuz, ağabeyimiz Korkut Boratav'ın o dönemi irdeleyen çalışmalarına bakılabilir. O günlerde "sıfırdan milyona" ulaşanların hayat hikayeleri de okunabilir.

İşte böylesine zorlu ve belalı yıllarda işçilerin kendilerini, çocuklarını, ana-babalarını, eş ve sevgililerini korumak için DUR demeleri kaçınılmazdı. İnsanoglunun da bir dayanma sınırı vardır ve oraya varılınca DUR denir. İşçiler de çevre koşullarına, başkalarına bakarak VAROLANIN DEĞİŞTİRİLMESİ İÇİN SİYASİ İKTİDARA ADAY OLMAK, SİYASİ İKTİDARI ALMAK gerektiğini öğrendiler ve gereğini yaptılar.

Herkesin bildiğini ve yaptığını işçilerin de bilmesi ve yapması neden ayıp olsun? Neden suç olsun? Bu son derece doğal. Ve işte o an, o bıçağın kemiğe dayandığı an, işçiler de en doğal biçimde PARTİSİNİ ARIYOR, yoksa KURUYOR.

1946 sendikacılığı, sosyalist hareketle işçi hareketinin birleştiği dalga, bunun ispatıdır. Benzerini 1919'da ve hemen sonrasında gördük. 27 Mayıs 1960 askeri derbesinden çıkış yıllarında da.

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) oniki sendikacı tarafından kurulduğunu burada anımsatmama izin veriniz.

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında da onca zulme rağmen yeniden bir canlılık dönemi yaşandı.

Şunu da eklemeli canlılık dönemi olarak nitelediğimiz yıllar dışında da, örneğin 1930'da, 1950'lerin ortasında da işçiler olanakları değerlendirerek siyasi parti kurdular, iktidara aday olduklarını gösterdiler.

Tuzu kurulardan yana olan, sadece kazananların tarihini yazan tarihciler görmezden geliyor diye bu deneyimler yaşanmadı anlamı çıkarılamaz. Toplumsal tarih emekçileri bizler bunları araştırıp, bulup, ilişkilendirilmek ve belgeleriyle yazmakla görevliyiz.

Ki unutulmasınlar.

Ki bu ülkede işçiler de iktidara aday olmak istediler ve bu son derece doğal bir haktır demek için.

Yeniden sorunuza dönüyorum: 1945'te işçilerin bizzat kendi partilerini, sendikalarını kurduğunu gören iktidar partisi, devlet-parti, "Cumhuriyet Halk" Partisi önce işçilerin bizzat kurduğu partileri ve sendikaları kapattı sonra bizzat kendisi sendika kurdurtmaya koyuldu. Toplumun en çok sömürülen kesimini vesayet altına almak ve sıkı biçimde denetleyebilmek için devlet hazinesinden, emekçilerin vergilerinden aktarılan örtülü ve örtüsüz paralarla CHP'li oldukları söylenen işçilere sendikalar kurdurtuldu. Bunları örnekleriyle, delilleriyle, İşçiler Örgütleniyor'da anlatıyorum.

O kadar garip ki, 1947 tarihli Sendikalar Kanunu'nda "sendikalar siyasetle iştigal edemez" kuralını getiren CHP bizzat Kanunu ayaklar altına aldı ve kendi sendikalarını kendisi kurdurttu. Ve onlara yardımsever derneklerine özgü faaliyetleri ("çay partisi", Çalışma Bakanını ve benzerlerini "kutlama telgrafları" vb.) dayattı.

Demokrat Parti de CHP'yi taklit etti. DP'den ayrılanların kurduğu Hürriyet Partisi (HP) de DP ve CHP'yi.

Sonraki siyasi dönemlerde siyaset kervanına katılan yeni partiler de benzerini yaptılar.

"Devlet sendikacılığı" adını taktığımız sendikal hareket siyasetin içinde doğdu, yetiştirildi. Bugünlere kadar getirildi.

Radikal ve hakiki sendikacılık elbette sürüyor, ama devlet sendikacılığı da.

Bugün neresinden bakarsak bakalım Türkiye'de siyasetin en yoğun olduğu kesimlerden biri sendikal alandır. Bu aynı zamanda

sendikal hareketin bölünmüşlüğünün ve siyasi kararlara emekçilerden yana müdahale zayıflığının da nedenidir.

Hakiki sendikanın eğer tek doğrusu varsa o “Boyun eğme!” biçiminde özetlenebilir. Oysa bugünkü iktidar partisinin, “Adalet ve Kalkınma” Partisi’nin tek dogması “Boyun eğ!”dir. “Teslim ol!”dur. Aradaki fark ortada.

İşçiler doğası gereği hak arayışı içindedir.

Günümüzde bilinen ekonomik nedenler sonucu sadece ülkemizde değil, dünyanın tümünde, işçi haklarına saldırı, kazanılmış hakların sınırlandırılması, geriletilmesi söz konusudur. Patronlar, Sermaye, Kapitalizm ve onların siyasetteki gölgeleri, hükümetler, sınıf savaşında yeni bir aşamaya vardılar: 21. Yüzyılın başında 19. Yüzyıla dönmek istiyorlar ve buna yasal kılıf hazırlıyorlar. Bu mümkün mü?

Bugün hemen hemen bütün devletlerde herbiri birer anestezi olarak görev yapan başkan, cumhurbaşkanı, başbakan ve hükümet üyeleri bunu mümkün kılmaya çabalıyor. Yeni iş alanları yaratılması için patronlara olağanüstü avantajlar sunuyorlar, oysa patronlar verilen yardımları, avantajları alıyor ama robotlaştırmayı da aynen sürdürüyorlar. İş değil işsizlik yaratıyorlar. Bir türlü doymuyorlar ve sınıf savaşını kazandıklarını, kazanmak üzere olduklarını sanarak saldırılarını sürdürüyorlar.

Yeri gelmişken anımsatmalıyım: Sınıf savaşını başlatanlar patronlardır, işçileri hor görerek, iteleyerek, kötekleyerek, sömürerek sınıf savaşını onlar başlattılar evet. Balzac, Zola, Victor Hugo, Nâzım Hikmet, Orhan Kemal, Yaşar Kemal yeniden okunabilir.

İşçi sınıfı kendini savunmak amacıyla savaşa katılmak zorunda kalmıştır. İşçi sınıfının çevre ve dönem koşullarına göre bu savaşta

zafer veya zaferler kazandığı olmuştur, ancak son yıllarda savaş koşulları değişti, savunma zorlanıyor.

Ama savaş henüz bitmedi: Patronlar saldırılarını sürdürüyorlar, iktidarlar da, iktidar partileri de.

İşçi sınıfı ise henüz son sözünü söylemedi. Bilineni yinelemek te olsa: “En güzel söz henüz söylenmeyendir.” Bekliyoruz. “En güzel söz” belki birlikte, belki bizsiz (Abidin Dino olsaydı “Belki bensiz” derdi) söylemek umuduyla. Güneşe bakarak.

Soru: Bugün AKP hükümeti onca siyasi belirsizliğe rağmen güvenceli esneklik, “kiralık işçilik” ve kıdem tazminatı konusunda sermayeyi memnun edecek düzenlemeler yapmaya hazırlanıyor. Bu düzenlemeler gerçekleştiği takdirde Türkiye’de sendikal hareket ve işçi sınıfı açısından sonuçları neler olabilir? İktidarın nasıl bir sendikal düzen tahayyülü var?

MŞG: Biraz önce değindiğim gibi, Türkiye’de, Avrupa’da, Amerika’da, ve kriz mriz de dense düşe kalka giden ve yeni bunalımlara gebe ve başa bela kapitalizmin geçerli olduğu devletlerde, iktidar, iktidar partisi, hükümet, yöneticiler, yani bakanlar, başbakanlar, cumhurbaşkanları veya başkanlar, krallar, kraliçeler, prensler, prensesler, imparator (hepsinden örnekler mevcut, İmparator Japonya’da malum) tümü, tamamı, hepsi patronların temsilcisi. Bunun sağı veya solu, ortası veya ortanın solu da kalmadı, hepsi patronların birer temsilcisi, reklam ve satış memuru. Böyle bir durum İnsanlık tarihinde hiçbir zaman bu bugünkü kadar açık, çarpıcı ve berrak biçimde görülmemiştir.

Patronlar “kurtarıcı” rolünde. Ama maalesef şimdiye kadar kendilerinden başka kimseyi kurtardıklarına kimse tanık olmadı. Ne gam !

Dahası iktidar partisi, milletvekilleri, bakanlar, başbakanlar, cumhurbaşkanları bizzat patron. Evet evet bizzat patron! Onların da bir veya birden çok işletmesi, “dükkanı”, “tezgahı” var. Eğer bizzat kendisi, “dükkan kapısına sandalye atıp oturamıyorsa”; oğlunu, kızını, damadını, yeğenini, amcaoğlunu, teyzekızını filan bu işle görevlendiriyor. Basit bir örnek vereyim:

Belçika Krallığı'nın sömurgeçilikte ve kapitalizmde en ciddi adımları attığı 19. yüzyılın ortalarında uzun yıllar krallık yapan 2. Leopold aynı zamanda belalı ve uyanık bir patrondu.

Bu konuda başka birçok örnek daha verilebilir. Günümüzde ABD Başkan aday adayları arasında “başarılı” (tırnak içinde çünkü tümüyle uydurma bir iddia, birçok kez iflas eden şirket yöneticisi olmakla tanınan malum kişinin zenginliği kendisinden kaynaklanmıyor, babasından kaynaklanıyor) bir patronun bulunması ise harika bir örnek olay. (Ek : Seçilince neler yaptığını gördük.)

Dün olduğu gibi bugün de siyasi iktidar, söylendiği gibi, sınıflar üstü değil, patron sınıfının temsilcisi, patron sınıfının altında, emrinde, onun çıkarlarını korumakla meşgul.

İşçiler işsiz kalmakla tehdit ediliyor, işsizlik korkusu patronların malı medyalarıyla yatak odalarımıza kadar sokuldu. Sabah uyandığınızda ilk telefonun veya ilk iletinin “İşinizden çıkarıldınız” mesajını içermesi tehlikesi uykunuzu kaçırabiliyor. Korku salınsın, bugün patronlar en kolay yoldan ve en ucuz biçimde işgücü edinmek ve onu bedelsiz, karşılıksız ve herhangi bir yaptırım olmadan işten çıkarmak istiyor.

Yukarıda değindiğim gibi 19. Yüzyıl koşullarına geri dönüş, yasal kılıfı hazırlamaksa hükümetlerin görevi.

Ülkemizde bugünkü iktidarın “sendika düzeni tahayyülü”, sendikasız, uysal, ucuz, gıkını çıkarmayan, ölünce kefenini kendi kendine örtünen, mezarını bizzat kazan, cenazesini bizzat kaldıran, cenaze namazını tek başına kılan işçilerden, pardon buna artık işçi de diyemeyiz, bireylerden oluşan bir alandır. Bu “düzen” sadece iktidarın top koşturduğu bir tarladır. Tarla taş, toprak dolu, maç tek kale ve kalede kaleci de yok. Patronların ve iktidarın rüyası budur.

İşçi sendikaları konfederasyonlarından birkaçının yönetimlerini şu veya bu biçimde sıkı denetim, gözetim ve vesayet altında tutan iktidar adım adım sendikasızlaştırma eylem alanını genişletiyor. İşçilere, “tek amacın, tek umudun bir iş sahibi olmak ve sesini soluğunu kesmek” kuralı değişik kanallardan dolaylı veya dolaysız ama aralıksız duyuruluyor.

İktidar ve partisi kendisine veya benzer siyasi partilere yakın işçi sendikalarının, konfederasyonların yöneticilerinin kredi yitirdiklerini bilmiyor değil, tam aksine biliyor ve onların kredi yitirmesinin işine yaradığı için bu alandaki çabalarını da sürdürüyor. İtibarsızlaştırılan sendikacıların kıymeti harbiyesinin kalmayacağını patronlardan ve iktidardan daha iyi kim bilebilir? Bu gelişmeler her yönüyle iktidarın ve partisinin ekmeğine yağ sürüyor.

Ama unutuluyor: İşçi sendikaları konfederasyonları işçiler olmadan bomboş bir karton kutudur. Konfederasyon veya sendika yönetimini “besleyerek”, emir altında ve elde tutarak, sıkı biçimde denetleyerek örgütlü işçi kesimini sonsuza kadar susturmak, durdurmak mümkün değil. İşte örneklerini Tarih’te ve günümüzde görüyoruz: Sendika genel kurullarında daha salona girer girmez yuhalanan ve salonu terketmek zorunda kalan bakanlar var bu ülkede. Stadyumlar, spor salonları, fabrikalar, atölyeler,

dükkanlar, tezgahlar, sokaklar, caddeler, bulvarlar, meydanlar da konuşacak birgün mutlaka.

Bugün varılan noktada, sendikal hareketi, işçi hareketini siyasi iktidarın tekeline, vesayetine asla bırakmadan, TOPLUMUN YENİDEN ÖRGÜTLENMESİ için yeni tür örgütler kurulmasının yararlı olacağını sanıyorum:

Artık çok bilinen kadın, gençlik, öğrenci kesimlerinde, çevre meselelerinde bir değil birden çok, ve bilhassa vurguluyorum merkezi olmayan federe/yerinden yönetilen dernek, grup, küme kurulmalı. Bazen aynı kasabada bile, ve her zaman birden çok. Sadece kadın, gençlik, öğrenci kümeleriyle yetinilmemeli, köyün, kasabanın, mahallenin, kentin, başkent in en basit, en sıradan gereksinimi için bir dernek, bir küme, bir grup oluşturmalı. Toplu taşımacılık, konut, ulaşım, sağlık ve benzeri binbir konuda binbir dert var ve bunların herbiri için toplumun bizzat kendisi kendi kaderini eline almalı. Örgütlenmeli. Hakkını aramalı.

Toplum evet yeniden ve yeni tür örgütlenme türleriyle bireyler arasında sıkı ilişkiler geliştirilerek donatılmalı. Toplumsal ağ canlandırılmalı. TOPLUMSAL DOKU SAĞLAMLAŞTIRILMALI.

Bireyler derin yalnızlık sarmalından, iktidarın ve iktidar partisinin propaganda aracı “aptal kutularının”/televizyonların esaretinden, saldırısından kurtarılmalı. Televizyonlarımızı kapatmalı, gözlerimizi açmalıyız. Ağzlarımızı da. Sürekli bir biçimde “Bağır bağır/bağır/bağırıyorum./Koşun/kurşun erit/meğe çağırıyorum” diyebilmeliyiz.

Mücadele sendikal ve siyasi boyutları ihmal edilmeden toplumsal alanın yeni birimleriyle geliştirilmeli.

Siyasi iktidarın alınması için ille siyasi parti gerektiği biliniyor; her siyasi parti ile bu işin üstesinden gelinmediği de. O halde siyasi ve

sendikal bürokratik yapılanmalar maalesef kaçınılmaz (işin doğasında böyle bir “kusur” var) ama yeni tür örgütlenmelere de gidilmeli ve bu tür yeni örgütlenmelerde KOLEKTİF KARAR MEKANİZMALARINI denemeli, geliştirilmeli, uygulanmalı. Kararlar topluca alınmalı.

Herşeyi en iyi bilen, kurtarıcı, mükemmel lider, “tek adam” arayışı terkedilmeli. Herkes fikrini söylemeli, herkes konuşmalı, kararlar ortaklaşa alınmalı, eyleme ortaklaşa katılmalı. Birlikte yürünmeli. Omuz omuza.

Soru: İşçi sınıfı ve sendikal hareketin tarihindeki kritik momentlerde düzen dışı sol partilerin oynadığı rol, bugün Türkiye işçi sınıfı nitel ve nicel anlamda bu kadar gelişmişken niye oynanamıyor? Solun önemli bir bölümünün sınıf üzerinde bir iddiasının kalmamasının bunda etkisi nedir?

MŞG: Bu sorunuzun yanıtını alan çalışması yapan, işçi sınıfı içindeki dalgalanmaları ciddi biçimde inceleyen ve saptayabilen, toplumsal analizler uzmanı toplumbilimcilerin vermesi gerekiyor. Bu tür birkaç iyi toplumbilimcimizin bulunduğunu biliyorum. Kimi kez sıkı makalelerini okuduğum oldu. Umarım yenileri de gelir. Bu alanda yeni toplumbilimcilere ihtiyacımız olduğu kesin. Kimi alan çalışmasını bizzat sendikaların, siyasi partilerin ve olanakları ölçüsünde derneklerin, resmi veya gayriresmi grupların da yapması bekleniyor.

Uzaktan saptayabildiğim birkaç noktayı burada dikkatinize sunayım:

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında sendikacıların, hele “devrimci” sendikacıların kiminin bazı tavırları (örneğin darbenin hemen ertesinde ellerinde bavullarıyla tutuklanmak için Selimiye Kışlası önünde kuyrukta sıralarını bekleyen sendikacılar, aynı

günlerde devlet sendikacılığının temsilcisi işçi sendikaları konfederasyonunun genel sekreteri darbe hükümetinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı koltuğuna otur-tul-du, vb.) ve işçilerin genel olarak kayıtsız kalmaları, darbe karşısındaki umursamaz halleri, kimi solcuyu üzdü, küstürdü.

Kimi, buradan hareketle, işçilerin, işçi sınıfının ihtilalci nitelik taşımadığı sonucuna bile ulaştı. Bu işçi sınıfına bir parça haksızlık.

O gün de bugün de işçi sınıfının bir bölümü (İyi ama yüzde kaç? Meçhul!) bu düzenin baştan sona, a'dan z'ye değişmesinden, değiştirilmesinden yanadır. Bu kesin: Evet işçi sınıfı içinde, oranını sayısını toplamını bilmesek te, ihtilalci bir damar, düzenin baştan sona değiştirilmesi taraftarı var. Bunun unutulmaması lazım.

Bir de şunun: Hiç kimse bütün işçi sınıfının, tümünün, tamamının ihtilalci olduğunu, olacağını iddia etmedi, etmemeli. Böyle bir şey mümkün de değil. Tarih ve yaşananlar bize böyle diyor. İşçi sınıfı sınıf olarak ihtilalcidir fakat bu kuraldan işçilerin tümü ile ihtilalcidir sonucunu çıkarmamalıyız. Burada işçi sınıfını bir sınıf olarak ele almak ve bu sınıfı oluşturan bireyleri ayrı ayrı değerlendirmek zorundayız.

Az veya çok sayıda, bölünerek küçülen, bölünerek hem renklenen ve iyileşen, hem derinleşen/özgünleşen Türkiye'nin SOL ZENGİNLİĞİ artık bir çaresini bulup enazlarda/anlaşılabilen noktalarda ortaklaşarak bir program, bir hükümet programı oluşturup bir çatı altında biraraya gelmeli, işçi sınıfı içindeki ihtilalci damara, gençliğe, kadın, erkek ve çocuklara yeni bir umut dalgası sunmalı.

Bu konuda öncelik kimde? Nerede?

Bu soruların yanıtlarını siyasi ve sendikal alanlarda bizzat çalışan, dirsek çürüten, pabuç eskiten, göz nuru ve alın teri döken

militanlar vermeli. Biz (yine) bekliyoruz. Bilim kadın ve adamlarından namus, onur, mesleki ahlak (yani etik) gibi kavramları duyunca “Bu da ne?” demeyenlere de iş düşüyor. Haydi artık! Yetti gayri!

Solun, lafın doğrusunu isterseniz, seçim yolunu da redetmeyen ihtilalci solun “sınıf üzerinde bir iddiasının kalmaması” kabul edilemez. Tekrarlamak zorundayım, işçi sınıfının bütün üyeleri hiç bir yerde yüzde yüz ihtilalci, solcu veya sosyal-demokrat, hatta demokrat bile olmadı. Ama bizim bebeği onu yıkadığımız suyla birlikte atmak lüksümüz yok. Evet yok. Asla.

Bu böyle bir işçi sınıfıdır işte deyip bağrımıza basmalıyız. “İşçi sınıfımızı” seçmek olanağımız var mı? Yok! O halde varolanla yola çıkmak, yürümek ve güneşe ulaşmak gerek.

Pek uygun olmayabilir ama burada Fransa’dan bir örnek vereyim: İhtilaller ülkesi, ama bütün ihtilallerinde bütünlemeye kalmış ve bir türlü sınıf geçememiş Fransa’da işçilerin yüzde otuzu evet evet yüzde otuzu aşırı sağcı, yabancı düşmanı, ırkçı ve apaçık nazi partiye oy veriyor. Proudhon, Marx, Engels, Jean Jaures, Leon Blum saç baş ve sakal yoluyordur mutlaka ama durum maalesef bu. Dahası da var? Daha birkaç yıl öncesine kadar LCR (Devrimci Komünist Birlik, etkili troçkist gruplardan biri) üyesi ve sendikacı bir “devrimci” şimdi ırkçı partinin bir kasabada belediye başkanı. Başka örnekler de var.

Bunlara rağmen Fransa’da işçi sınıfı ihtilalci geleneğini sürdürüyor. İşte son günlerden bir örnek: Güya “Sosyalist” Parti hükümetinin çıkarmak istediği ve bugünlerde Millet Meclisi’nde tartışılacak “İş Kanunu tasarısı”na karşı aynı günde 200 ile 250 ayrı köy, kasaba ve kentte yüzbinlerin katıldığı gösteri ve yürüyüşler düzenlendi. Başlı çekenler işçiler, gençler, öğrenciler ve liseliler yine. Paris’te ve taşra kentlerinde 31 Mart 2016’dan beri

düzenlenen “Nuit Debout” (“Gece Ayakta”) eylemleriyle ve “Gündüz diz çökmektense geceyi ayakta geçirmekten yanayız” sloganıyla Yunanistan ve İspanya deneyimlerini canlandırmak. Solun daha solunda yeni tür bir siyasi cephe oluşturulmak isteniyor. İşçiler, öğrenciler, liseliler, devrimciler gece nöbetini sürdürüyorlar. İhtilalci sol, işçi sınıfı içinde iddiasının devam ettiğini dile getiriyor. Kem gözlere şiş sergiliyor: Paris’te Cumhuriyet Meydanı’nda. Taşra kentlerinde en işlek meydanlarda. Umut yarınlarımızda. Ve yarınlardan umut kesilmez.

Soru: İşçiler Örgütleniyor (1939-1950) kitabınızda “nasıl olmalıydı?” sorusundan önce “nasıl oldu?” sorusuna yanıt aradığınızı belirtiyorsunuz. Kitaplarınız işçi sınıfı ve sendikal hareketin tarihinde neyin nasıl olduğuna doyurucu, belgelere dayanan ve tartışan yanıtlar veriyor. “Nasıl olmalıydı?” sorusunun yanıtlarına dair önemli girdiler de bulunuyor. Bu noktada, genç ve yeni kuşak araştırmacılara da yön gösteriyorsunuz. İşçi sınıfı tarihimizi inceleyecek bu genç araştırmacılara önerileriniz var mı?

MŞG: 1960’ların sonundan günümüze İşçi Hareketi Tarihi alanında epey yol alındı. Bu alan da ilgi çekmeye başladı. Oya Sencer’in (Baydar’ın) Türkiye’de İşçi Sınıfı, Doğuşu ve Yapısı (Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969) kitabıyla açtığı yolda, onu tanıyarak ve çalışmasını bilerek veya bilmeyerek ilerledik.

Lütfi Erişçi’nin mütevazı kitabı, Hüseyin Avni Şanda’nın, Kemal Sülker’in kitapları, TİP’in 1960’lardaki yayın organlarından Emek ve Yürüyüş’teki makaleler ile Kurthan Fişek’in Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi sınıfı (Doğan Yayınları, Ankara, 1969) isimli minik kitabı da unutulmamalı.

Sayımız çok değil ama günümüzde meşaleyi taşıyanlar arasında Ahmet Makal, Aziz Çelik ve Yıldırım Koç'un çalışmaları öncelikle anılmalı.

Bugün hepsini maalesef tanımak olanağı bulamadığım birçok genç araştırmacı, bilim kadın ve adamı da bulunuyor.

Solun siyasi yönüne ağırlık veren çalışmalarıyla tanınan Mete Tunçay'ın kitapları konumuz bakımından da ihmal edilemeyecek değerlerdir.

Fransa'daki en iyi ve en namuslu türkologlardan Paul Dumont'un pek çok makalesini ve kitaplarını da hatırlatmalıyım.

Bu alandaki birçok çalışmaya kitaplarımdaki kaynakçada yer veriyorum. Bugün şunu rahatlıkla söyleyebiliriz:

Türkiye'de İşçi Hareketi Tarihi artık sahipsiz değildir. 1960'ların sonundan bugüne alınan yol epey keyif verici.

Genç araştırmacılara, çiçeği burnunda bilim kadın ve adamlarına birkaç önerim var, onları burada önce yöntemsel sonra tematik/konusal olmak üzere iki parçada ve özetle sıralıyorum:

Bir konuda araştırma yapılırken o konudaki ikinci elden kaynakların tümü mutlaka OKUNMALI. Okunmalı vurgulu çünkü alıntıdan alıntı yaparak bilimsel ürün verilemez. İşçi Tarihine Bakmak'ta ve yeri gelince diğer kitaplarımda "zincirleme alıntı" sonucu ortaya çıkan "zincirleme yanlışların" birkaç örneğini veriyorum. Bu artık bizim alanda görülmemeli.

İkinci elden kaynaklardan alınan tek kelime, tem cümle için bile kaynak mutlaka gösterilmeli.

İntihal/plagiat/hırsızlık/çalıp çırpma yapılmamalı. Asla! Yapan(lar) olursa teşhir edilmeli. Bu meselede kimsenin gözünün yaşına da bakılmamalı.

Sadece ikinci elden kaynaklarla ASLA YETİNMEMELİ, BİRİNCİ ELDEN KAYNAKLARA BAŞVURULMALI. Özellikle arşivlere. Birgün Türkiye’de Polis Arşivleri’nin de açılacağını ümit ediyorum. O zaman kimi konu daha da aydınlatılacaktır mutlaka. Eminim.

Birinci elden kaynaklar arasında dönemin günlük, haftalık gazeteleri ve dergileri mutlaka taranmalı. Öyle üstün körü değil, derinlemesine.

Yerel basın ve yayın organları asla ihmal edilmemeli. Zonguldak, İzmir, Adana, Karabük, Balıkesir, Diyarbakır, Hatay, Sivas gibi önemli maden, sanayi ve tarım merkezlerindeki gazete ve dergiler hele bilhassa.

Araştırmalarımızı çok geniş olmayan belli dönemlerle sınırlamalı ve ilgilendiğimiz dönemin tanıkları aranıp bulunmalı, onlarla uzun, derli-toplu sıkı söyleşiler yapılmalı. Gerekirse yeniden ve yeniden söyleşi genişletilmeli. Bu konuda kimi yöntem konularına değişik kitaplarımda değiniyorum. Az bilinen bir kaynak olduğu için Batman’da yerleşik Batmane Yayınevi tarafından 2013’te okuyucuya sunulan Söylemek. Yazmak isimli kitabımı burada izninizle anımsatayım: Bu çalışmada değindiğim “Sözlü Tarih”in bize sunduğu araç ve gereçlerin söyleşilerimizde işimize yarayacağını sanıyorum çünkü. (Temmuz 2020’de ekitap.ayorum.com’da ücretsiz sunduğumuz Söz Söyleşi Yöntem başlıklı ekitabımın da.)

Genç, artık sahipsiz olmayan ama ürünleriyle yine de sınırlı İşçi Hareketi Tarihi alanında araştırılması, yazılması gerekli daha dünya kadar konu bulunuyor, işte birkaç öneri:

Örneğin İşçi Hareketi Tarihi'ndeki sürekliliğin, sosyalist hareketle işçi hareketinin birlikteliğinin canlı delilleri Üzeyir "Baba" (Üzeyir Avni Kuran), Yusuf Sıdal, "Şöför" İdris (İdris Erdinç), Rasih Nuri İleri, İbrahim Topçuoğlu, Kemal Sülker, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Kemal Türker, Mehmet Karaca, Türkiye Komünist Partisi'nin, TİP'in ve diğerlerinin tarihi liderleri, Bahir Ersoy (işçi, sendikacı ve Çalışma Bakanı), Senihi Yürüten (şöför derneklerinin popüler lideri, milletvekili), Seyfi Demirsoy, Halil Tunç, Abdullah Baştürk, Çalışma Bakanları ve ilk Çalışma Bakanı Sadi İrmak ile Bakanlığın ilk müsteşarlarının ciddi ve yukarıda kısmen aktardığım yöntem uygulanarak hayat hikayeleri yazılmalı.

Türkiye'de 19. yüzyılın son yıllarından günümüze pek çok grev örgütlendi, bunlardan ilginç olanların, işyeri işgalli olanların özel bir biçimde incelenmesi mutlaka yararlı olacaktır.

Kadınların, eş, anne olarak işçi olarak grevlerde ve diğer eylemlerdeki rolleri de özel olarak araştırılmalı.

Grevlerin nasıl örgütlendiğini araştırmak, grev ve diğer işçi eylemlerinin yasa koyucuyu ve siyasi iktidarları etkilediği noktaları bulmak, düzenlenen gösteri, yürüyüş ve benzeri eylemleri incelemek, sendikal hakların tanınmasındaki gelişmeleri araştırmak ve anlamak gereklidir.

Özyönetim deneyimleri, işyeri işgalli grevlerin kiminde belli bir aşamadan sonra üretimin grevcilerce sürdürülmesi de...

Baskı dönemlerinde işçiler yaratıcılıklarını gösterip yeni tür mücadele yöntemleri geliştirdiler, bunların da ayrı ayrı veya özel olarak birlikte incelenmesi ilginç sonuçlar vermeye aday.

İşçi Hareketi Tarihi dilimlere ayrılmalı ve bu dilimlerin her biri derinlemesine incelenmeli. Örneğin çok az bilinen Osmanlı

İmparatorluğu dönemleri, 1920'ler ve 1930'lar, 1950-1960 dönemi mutlaka böyle bir çalışmanın konusu olmalı.

Osmanlı İmparatorluğu dönemi baştan sona yeniden değerlendirilmeli. Bu konuda Osmanlıca, Arapça, Farsça, Yunanca, Bulgarca, Fransızca ve İngilizce kaynaklar, bilimsel çalışmalar asla ihmal edilmemeli...

Yüz yılı çoktan aşan bir geçmişe sahip Türkiye işçi hareketindeki sürekliliğin peşine düşmek ve varılan noktanın tarihsel kaynaklarına ulaşma yollarını aramak. Bu hedefe ulaşmak için de, sürekliliği yaratan unsurların, çevre koşullarının, kadın ve erkeklerin, gençlerin, çocuk işçilerin, işçi eylemleri içinde yer alan doğal önderlerin, işçi örgütlenmelerinin dikkatle izini sürmek gerekir.

M. ŞEHMUS GÜZEL

SÖZLEŞİLERİM, OLDUĞU GİBİ

ekitap.ayorum.com